

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ»
ДЕРЖАВНА ФІСКАЛЬНА СЛУЖБА УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ ДЕРЖАВНОЇ ФІСКАЛЬНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ**

*Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису*

КАБАНЕЦЬ ЛЮДМИЛА ВАЛЕРІЇВНА

УДК 343.432

**ДИСЕРТАЦІЯ
ЗАСОБИ ЗАПОБІГАННЯ НЕЗАКОННОМУ ПОЗБАВЛЕННЮ ВОЛІ АБО
ВИКРАДАННЮ ЛЮДИНИ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД**

12.00.08 «Кримінальний право та кримінологія; кримінально-виконавче право»

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Л.В. Кабанець

Науковий керівник **Топчій Василь Васильович,**
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України

Київ-2019

АНОТАЦІЯ

Кабанець Л. В. Засоби запобігання незаконному позбавленню волі або викраденню людини: міжнародний досвід. - Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». – Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна академія управління персоналом», Київ, 2019, Університет державної фіскальної служби України, Ірпінь, 2019.

У дисертаційному дослідженні висвітлено генезис і дано поняття запобігання незаконного позбавлення волі або викрадення людини в Україні.

Дисертантом підтримано аргументи щодо доцільності виокремлення викрадення людини в самостійний склад злочину, передбачений окремою статтею КК України. Крім того, дослідження кримінального законодавства зарубіжних країн свідчить, що аналізовані КК цих країн розрізняли і розрізняють такі злочини, як викрадення людини та незаконне позбавлення волі, встановлюючи відповідальність за їх вчинення в окремих статтях і підкреслюючи тим самим суттєву відмінність та самостійність зазначених складів злочинів. Причому покарання, передбачене за викрадення людини, є значно більш суворим, ніж за незаконне позбавлення волі, що підкреслює різний ступінь їх тяжкості.

Удосконалено авторське визначення незаконного позбавлення волі, тобто позбавлення людини можливості вільного пересування або вибору місця пересування або проживання шляхом застосування фізичного або морального насильства або обману, і викрадення людини, тобто умисне відкрите чи таємне заволодіння людини шляхом переміщення її з місця постійного або тимчасового перебування в інший місце, де вона тримається іншими особами протягом певного часу з метою отримання вигоди будь-якого характеру

Розглянуто загально-соціальні та спеціально-кримінологічні заходи запобігання незаконного позбавлення волі або викрадення людини в Україні. Визначено теоретико-прикладні основи підвищення ефективності запобігання незаконного позбавлення волі або викрадення людини, включає в себе вдосконалення методів збору оперативної інформації для виявлення організованих структур, що займаються злочинами проти особистої свободи особистості, характеру їх діяльності, зв'язків між ними (в тому числі і транснаціонального характеру); дослідження методів, які вони використовують в цілях самозахисту; створення спеціалізованих підрозділів в правоохоронних органах, які дозволили б «входити» в злочинні організації.

Визначено особливості кримінально-правового запобігання незаконного позбавлення волі або викрадення людини в Україні. Висвітлено незаконне позбавлення волі або викрадення людини за кримінальним законодавством країн Європи та інших держав.

Проаналізовано міжнародні конвенції ООН, спрямовані на запобігання незаконного позбавлення волі або викрадення людини. Визначено роль Європейського суду з прав людини в запобіганні незаконного позбавлення волі або викрадення людини. Проаналізовано вдосконалення механізму взаємодії правоохоронних органів держав у запобіганні незаконного позбавлення волі або викрадення людини.

На основі позитивного досвіду зарубіжних країн вважаємо за необхідне закріпити таку кваліфікуючу ознаку як використання зброї в національному законодавстві щодо викрадення людини, адже це створює небезпеку не лише для життя та здоров'я людини, а й громадської безпеки. В підтримку такої пропозиції висловились 67 % опитаних практичних працівників.

Зроблено висновок, що посиленню ефективності діяльності правоохоронних органів у сфері боротьби зі злочинами, пов'язаними з незаконним позбавленням волі або викраденням людей, на сучасному етапі сприятимуть: 1) удосконалення методів збору оперативної інформації для виявлення організованих структур, які займаються злочинами проти особистої

свободи особи, характеру їх діяльності, зв'язків між ними (в тому числі і транснаціонального характеру); 2) дослідження методів, які вони використовують з метою самозахисту; 3) створення спеціалізованих підрозділів у правоохоронних органах, які дозволили б «входити» в злочинні організації.

На основі аналізу правоохоронної діяльності країн ЄС його внутрішнім і наднаціональному вимірах, закономірним висновок про доцільність подальших розробок і прийняття стандартів правоохоронної діяльності. Вони обумовлені впливом інтеграційних процесів на європейському континенті, загальною наднаціональною політики в сфері внутрішніх справ і захисту прав людини. У той же час такі стандарти повинні враховувати можливість їх введення в національні інтереси, історичні традиції, потреби населення тощо.

Ключові слова: незаконне позбавлення волі, викрадення людини, кримінологічна характеристика, кримінальна відповідальність, особистість злочинця, попередження.

SUMMARY

Kabanets L.V. Means of prevention of unlawful deprivation of liberty or the abduction of a person: international experience. - Qualification scientific work as the manuscript.

The dissertation for obtaining the degree of Candidate of Juridical Sciences on speciality 12.00.08 «Criminal Law and Criminology; Criminal and Executive Law». – Institution of Higher Education «Interregional Academy of Personnel Management», Kyiv, 2019, University of the State Fiscal Service of Ukraine, Irpin, 2019.

The dissertation explores the genesis and gives the notion of preventing illegal deprivation of liberty or human abduction in Ukraine.

The dissertation supported the arguments regarding the expediency of identifying human abduction into an independent crime, which is provided by a separate article of the Criminal Code of Ukraine. In addition, the study of criminal legislation of foreign countries shows that the analyzed Criminal Code of these countries distinguished and distinguish between such crimes as abduction and illegal deprivation of liberty, establishing responsibility for their commission in separate articles, and thus emphasizing the essential difference and independence of the said crimes. Moreover, the punishment provided for the abduction of a person is much more severe than for illegal deprivation of liberty, which underlines the different degree of their severity.

Improved author's definition of illegal deprivation of liberty, that is, depriving man of the possibility of free movement or choice of place of rebuilding or living by the use of physical or moral violence or deception, and abduction of a person, that is, deliberate open or secret capture of a person by moving him from his place of permanent or temporary stay to another a place where it is held by others for a certain period of time in order to obtain the benefit of any character

General-social and special-criminological measures for the prevention of illegal deprivation of liberty or human abduction in Ukraine are considered. The theoretical and applied bases for improving the effectiveness of preventing illegal

deprivation of liberty or abduction of a person are determined, including the improvement of methods for collecting operational information for the identification of organized structures dealing with crimes against personal freedom of the person, the nature of their activities, and the links between them (including transnational character); studying the methods they use for self-defense purposes; creation of specialized units in law enforcement bodies that would allow "to enter" criminal organizations.

The features of criminal law prevention of illegal deprivation of liberty or abduction of a person in Ukraine are determined. Illegal deprivation of liberty or human abduction under the criminal law of the countries of Europe, the CIS and other states are covered.

The analysis of the international conventions of the United Nations aimed at preventing illegal deprivation of liberty or abduction of a person. The role of the European Court of Human Rights in preventing unlawful imprisonment or abduction of a person has been identified. The improvement of the mechanism of interaction of law enforcement bodies of the states in preventing illegal deprivation of liberty or abduction of a person has been analyzed.

On the basis of the positive experience of foreign countries, we consider it necessary to consolidate such qualifying sign as the use of weapons in national legislation on the abduction of human beings, as it poses a danger not only to human life and health, but also to public safety. 67% of the polled practitioners expressed support for such a proposal.

It is concluded that strengthening the effectiveness of law enforcement agencies in the area of combating crimes related to illegal deprivation of liberty or abduction of people at the present stage will contribute to: 1) improving methods for collecting operational information for the identification of organized structures engaged in crimes against personal freedom, the nature of their activities, the links between them (including the transnational character); 2) research of the methods they use for the purpose of self-defense; 3) the creation of specialized units in law enforcement bodies that would allow "to enter" criminal organizations.

On the basis of the analysis of law enforcement activities of the EU countries in its internal and supranational dimensions, the logical conclusion about the expediency of further development and adoption of standards for law enforcement activities. They are conditioned by the influence of integration processes on the European continent, the general supranational policy in the area of internal affairs and the protection of human rights. At the same time, such standards should take into account the possibility of their introduction into national interests, historical traditions, needs of the population, etc.

Key words: illegal deprivation of liberty, abduction of a person, criminological characteristic, criminal responsibility, personality of the offender, prevention.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Кабанець Л. В. Порівняльно-правовий аналіз кримінальної відповідальності за незаконне позбавлення волі або викрадення людини. *Право і суспільство*. 2018. № 4. Ч. 2. С. 191-194.

2. Кабанець Л. В. Заходи запобігання незаконному позбавленню волі або викраденню людини. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 4. С. 143-145.

3. Кабанець Л. В. Міжнародно-правове забезпечення протидії незаконному позбавленню волі або викраденню людини. *Альманах міжнародного права*. 2018. № 20. С. 76-81.

4. Кабанець Л. В. Запобігання незаконному позбавленню волі або викраденню людини за кримінальним законодавством деяких країн Європи // *Вісник Херсонського державного університету*. 2019. Вип. 1. С. 132-135.

5. Кабанець Л. В. Опыт США у предостережении незаконного лишения свободы или похищении людей. *Научно-практический журнал «Jurnalul juridic national: teorie si practica»*. 2019. № 4 (32). С. 65-68.

6. Кабанець Л. В. До питання визначення відповідальності за незаконне позбавлення волі або викрадення людини. Матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Сучасний стан кримінального законодавства України: шляхи реформування», (1 березня, 2018 року). м. Ірпінь, 2018. С. 65-68.

7. Кабанець Л. В. Незаконне позбавлення волі або викрадення людини за кримінальним законодавством держав СНД. Матеріали XI Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки в країнах Європи та Азії», (31 грудня 2018 року). м. Переяслав-Хмельницький, 2018. С. 92-94.

8. Кабанець Л. В. Історичний досвід становлення кримінальної відповідальності за незаконне позбавлення волі або викрадення людини. Матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Проблеми

боротьби зі злочинністю в умовах трансформації сучасного суспільства», (12 грудня 2018 року). м. Ірпінь, 2018. С. 144-148.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1 ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАПОБІГАННЯ НЕЗАКОННОМУ ПОЗБАВЛЕННЮ ВОЛІ АБО ВИКРАДЕННЮ ЛЮДИНИ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ.....	13
1.1 Генеза та поняття запобігання незаконному позбавленню волі або викраденню людини в Україні	13
1.2 Загальносоціальні та спеціально-кримінологічні заходи запобігання незаконному позбавленню волі або викраденню людини в Україні.....	32
1.3 Особливості кримінально-правового запобігання незаконному позбавленню волі або викраденню людини в Україні	45
Висновки до першого розділу	57
РОЗДІЛ 2 ЗАПОБІГАННЯ НЕЗАКОННОМУ ПОЗБАВЛЕННЮ ВОЛІ АБО ВИКРАДЕННЮ ЛЮДИНИ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ ОКРЕМИХ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН	58
2.1 Незаконне позбавлення волі або викрадення людини за кримінальним законодавством країн ЄС	58
2.2 Незаконне позбавлення волі або викрадення людини за кримінальним законодавством пострадянських держав.....	73
2.3 Досвід інших держав щодо запобігання незаконному позбавленню волі або викраденню людини.....	91
Висновки до другого розділу	111
РОЗДІЛ 3 МІЖНАРОДНА СПІВПРАЦЯ У ЗАПОБІГАННІ НЕЗАКОННОМУ ПОЗБАВЛЕННЮ ВОЛІ АБО ВИКРАДЕННЮ ЛЮДИНИ.....	113
3.1 Міжнародні конвенції ООН, спрямовані на запобігання незаконному позбавленню волі або викраденню людини	113
3.2 Роль Європейського суду з прав людини у запобіганні незаконному позбавленню волі або викраденню людини	126

3.3 Удосконалення механізму взаємодії правоохоронних органів держав у запобіганні незаконному позбавленню волі або викраденню людини	148
Висновки до третього розділу	165
ВИСНОВКИ	168
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	173
ДОДАТКИ.....	193

ВСТУП

Обґрунтування теми дослідження. Становлення в Україні правової держави обумовило об'єктивну необхідність приведення всієї системи українського права у відповідність до вже сформованих нових суспільних відносин, в яких людина, її права і свободи є найвищою соціальною цінністю. Тому Конституція України вперше закріпила досить широкий і різний за своїм змістом перелік прав людини. До їхнього числа належить право на свободу та особисту недоторканість, а також право на свободу пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлюються законом.

Проблема дотримання прав і свобод особи, забезпечення гарантій, їхнє здійснення набуває за сучасних умов великого значення. У Загальній декларації прав людини, затвердженій Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй 10 грудня 1948 р., зазначається, що під час здійснення своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки тих обмежень, встановлених законодавством, виключно з метою забезпечення належного визнання й поваги прав та свобод інших осіб і задоволення справедливих вимог моралі, публічного порядку й загального добробуту в демократичному суспільстві.

Одним із злочинів, що поширилися останнім часом, є незаконне позбавлення волі або викрадення людини. У чинному Кримінальному кодексі України передбачена ст. 146 КК України з однойменною назвою, яка визнає вчинення цього злочину у двох формах: незаконне позбавлення волі та викрадення людини.

Злочини, пов'язані з незаконним позбавленням волі або викраденням людини, є досить поширеними в усьому світі. Як зазначається в багатьох джерелах, щороку жертвами цього злочину стають близько 15 тисяч осіб. Актуальною ця проблема є і для України, де, за даними Генеральної прокуратури України, останніми роками збільшується кількість випадків

викрадення людей. При цьому за ст. 146 КК України відкривається найбільше кримінальних проваджень щодо злочинів проти волі, честі та гідності особи.

Так, 2007 р. зареєстровано 257 указанного виду злочинів, а 2009 р. – 338, 2010 р. – 411, 2011 р. – 415, 2012 р. – 462, 2013 р. – 455, 2014 р. – 673, 2015 р. – 689, 2016 р. – 701, 2017 р. – 728. 2018 року лише за липень було відкрито 385 кримінальних проваджень, за серпень – 407, за вересень – 466¹. При цьому потрібно ураховувати, що незаконне позбавлення волі або викрадення людини має високу латентність.

Варто зазначити, що судова практика зазнає значних труднощів у визначенні поняття та юридичних ознак незаконного позбавлення волі або викрадення людини, з'ясуванні їхніх кваліфікуючих ознак, застосуванні засобів запобігання цих злочинів. Потребують також вирішення питання щодо відмежування незаконного позбавлення волі або викрадення людини від суміжних злочинів – захоплення заручників та вимагання. Саме тому вивчення зарубіжного досвіду, аналіз міжнародних документів щодо запобігання цьому злочину в Україні є актуальним і потребує подальшого наукового обґрунтування.

Проблеми запобігання незаконному позбавленню волі або викраденню людини розглядало багато вітчизняних та зарубіжних авторів, серед яких: М. О. Акімов, А. В. Андрушко, М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, О. Г. Богатирьов, В. І. Борисов, О. О. Володіна, В. В. Василевич, Т. І. Возна, Н. О. Гуторова, Л. Д. Гаухман, В. О. Глушков, А. М. Дубровіна, В. П. Ємельянов, З. А. Загиней, М. І. Загородніков, В. О. Іващенко, О. М. Ігнатов, В. А. Козак, В. Г. Кундеус, Б. О. Курінов, І. П. Лановенко, О. Г. Лоскутов, І. І. Лукашук, Я. Г. Лизогуб, С. Г. Лісняк, Н. Е. Мартиненко, П. С. Матишевський, В. О. Навроцький, В. С. Наливайко, О. С. Наумова, А. М. Орлеан, В. В. Панкратов, В. М. Підгородинський, А. С. Політова, В. В. Сташис,

¹ Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі : офіційний сайт Генеральної прокуратури України URL : https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113653&libid=100820&c=edit&_c=fo (дата звернення 10.10.2018)

В. І. Симонов, М. Р. Снахова, В. Я. Тацій, В. В. Топчій, В. П. Тихий, Н. С. Юзікова, С. С. Яценко та ін.

Наукові здобутки цих та деяких інших фахівців містять ряд системних положень і висновків, які прямо або опосередковано стосуються інституту запобігання незаконному позбавленню волі або викраденню людини та створюють методологічні передумови для ефективного його дослідження у реаліях сьогодення. Однак міжнародно-правовому досвіду запобігання незаконному позбавленню волі або викраденню людини в існуючих дослідженнях приділено недостатню увагу, що не сприяє усуненню прогалин у теоретичних та правових основах цього інституту в кримінальному праві України.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Обраний напрям дослідження ґрунтується на положеннях Концепції реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30.11.2011 № 1209-р., Плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2015 р. № 1393-р, Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки, схваленої Указом Президента України від 20 травня 2015 р. № 276/2015, Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 25.08.2015 № 501/2015, Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 06.05.2015 «Про заходи щодо посилення боротьби зі злочинністю в Україні», введеним в дію Указом Президента України від 16.06.2015 № 341/2015, Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», схваленої Указом Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015, Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016–2020 рр., затверджених постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 р.

Тема дисертації затверджена на засіданні Вченої ради ПрАТ «Вищий

навчальний заклад «Міжрегіональна академія управління персоналом» (протокол № 2 від 25 лютого 2015 року) та уточнена на засіданні Вченої ради ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна академія управління персоналом» (протокол № 5 від 30 травня 2018 року).

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є порівняльний аналіз засобів запобігання незаконному позбавленню волі або викраденню людини в сучасних умовах розвитку України та зарубіжних країнах, розроблення на його основі науково обґрунтованих пропозицій і рекомендацій щодо подальшого вдосконалення норм законодавства про кримінальну відповідальність України у зазначеній сфері.

Відповідно до поставленої мети сформульовано такі *завдання*:

- висвітлити генезу та поняття запобігання незаконному позбавленню волі або викраденню людини в Україні;
- проаналізувати загальносоціальні та спеціально-кримінологічні заходи запобігання незаконному позбавленню волі або викраденню людини в Україні;
- розглянути особливості кримінально-правового запобігання незаконному позбавленню волі або викраденню людини в Україні;
- проаналізувати незаконне позбавлення волі або викрадення людини за кримінальним законодавством країн Європи;
- висвітлити незаконне позбавлення волі або викрадення людини за кримінальним законодавством пострадянських держав;
- розглянути досвід інших держав щодо запобігання незаконного позбавлення волі або викрадення людини;
- проаналізувати міжнародні конвенції ООН, спрямовані на запобігання незаконному позбавленню волі або викрадення людини;
- визначити роль Європейського суду з прав людини у запобіганні незаконному позбавленню волі або викраденню людини;

– здійснити спробу удосконалення механізму взаємодії правоохоронних органів держав у запобіганні незаконному позбавленню волі або викраденню людини.

Об'єктом дисертаційного дослідження є суспільні відносини у сфері запобігання незаконному позбавленню волі або викраденню людини.

Предметом дослідження є міжнародний досвід застосування засобів запобігання незаконному позбавленню волі або викраденню людини.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження становить система загальнонаукових та спеціально наукових методів і підходів, що забезпечили об'єктивний аналіз досліджуваного предмета. З урахуванням специфіки теми, мети і задач дослідження використовувалися такі методи: *діалектичний метод* використано у всіх підрозділах дисертації, відповідно до якого взято за основу раніше напрацьовані теоретичні позиції, які уточнено або доповнено новими доводами та аргументами (підрозділи 1.1, 1.2, 1.3, 2.1, 2.2, 2.3, 3.1, 3.2, 3.3), *системно-структурний метод* дозволив виокремити та проаналізувати загальносоціальні та спеціально-кримінологічні заходи запобігання незаконному позбавленню волі або викраденню людини (підрозділ 1.2); *метод системного аналізу* використовувався для характеристики генези запобігання незаконному позбавленню волі або викраденню людини (підрозділ 1.1); *порівняльно-правовий метод* надав можливість зіставити норми кримінального права України з відповідними положеннями зарубіжного законодавства та міжнародно-правовими актами (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3, 3.1); *соціологічний метод* допоміг у розробленні анкет та під час опрацювання статистичних даних, отриманих у результаті опитування за цими анкетами (розділ 1, 2, 3); *формально-логічні методи* дозволили з'ясувати зміст ключових понять і визначень, що використовуються в дисертації, та сформулювати авторські підходи з цих питань (підрозділ 1.1), *юридичний (догматичний) метод* надав можливість визначити зміст специфічних юридичних термінів і дати тлумачення конкретних кримінально-правових норм, а також розробити пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства про кримінальну

відповідальність у сфері охорони свободи особи від злочинних посягань у сучасних умовах розвитку України (підрозділи 1.1, 1.2, 2.1, 2.2, 3.1).

Емпіричну базу дослідження становлять статистичні дані Генеральної прокуратури України, Верховного Суду, результати анкетування 135 слідчих слідчих підрозділів Національної поліції України, 78 прокурорів у Волинській, Житомирській, Запорізькій, Львівській та Харківській областях у 2016–2018 роках, зведені дані вивчення 125 архівних кримінальних справ (проваджень) за фактами вчинення незаконного позбавлення волі або викрадення людини.

Наукова новизна одержаних результатів полягає як у постановці проблеми, так і способі її вирішення. За характером та змістом дисертаційна робота є першим комплексним науковим монографічним дослідженням міжнародного досвіду засобів запобігання незаконному позбавленню волі або викраденню людини, що ґрунтується на кримінальному законодавстві України та законодавстві окремих країн світу.

Найістотнішими результатами дослідження, що зумовлюють його новизну і визначають внесок автора у розроблення зазначеної проблематики, є такі положення, висновки та пропозиції, зокрема:

вперше:

– розроблено методичні рекомендації щодо запобігання незаконному позбавленню волі або викраденню людини – міжвідомчий нормативно-правовий акт, обов’язковий до використання працівниками Національної поліції України, Генеральної прокуратури України, Державного бюро розслідувань, Служби безпеки України;

– запропоновано доповнити КК України статтею 146² Викрадення неповнолітнього із заохочувальною нормою;

– запропоновано закріпити в стст. 146 та 146¹ КК України таку кваліфікуючу ознаку, як використання зброї в національному законодавстві України щодо незаконного позбавлення волі або викрадення людини;

удосконалено:

– кримінально-правову протидію незаконному позбавленню волі або викраденню людини, зокрема запропоновано виокремити склад злочину, передбаченого ст. 146 КК України в два окремі: незаконне позбавлення волі і викрадення людини;

– авторське визначення незаконного позбавлення волі та викрадення людини. Під першим поняттям запропоновано розуміти позбавлення людини можливості вільного пересування або вибору місця перебування чи проживання шляхом застосування фізичного чи морального насильства або обману. Під викраденням людини розуміється умисне відкрите або таємне заволодіння людини шляхом переміщення її з місця постійного чи тимчасового перебування до іншого місця, де вона тримається іншими особами упродовж певного часу з метою отримання вигоди будь-якого характеру;

дістали подальшого розвитку:

– теоретичні знання про значення рішень Європейського суду з прав людини у запобіганні незаконному позбавленню волі або викраденню людини (зокрема, щодо тлумачення оціночних суджень Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод);

– наукова позиція щодо прийняття стандартів правоохоронної діяльності, які обумовлені впливом інтеграційних процесів на європейському континенті, спільної наднаціональної політики у сфері внутрішніх справ і захисту прав людини, що значно вплине на запобігання незаконному позбавленню волі або викраденню людини.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що обґрунтовані за результатами дослідження положення і висновки використовуються та можуть бути використані у:

– *науково-дослідній сфері* – у ході подальшого дослідження і вирішення проблем, пов'язаних із запобіганням незаконному позбавленню волі або викраденню людини (акт впровадження ДНДІ МВС України від 11 квітня 2018 року);

– *законотворчій діяльності* – для вдосконалення правових підстав запобігання незаконному позбавленню волі або викраденню людини (довідка Інституту законодавства Верховної Ради України від 22 жовтня 2018 року № 22/470-1-15-3);

– *освітньому процесі* – для підготовки та проведення лекцій, семінарських і практичних занять з навчальних дисциплін «Кримінальне право. Особлива частина», «Кримінологія», «Кваліфікація окремих видів злочинів», «Кваліфікація злочинів, підслідних органам досудового розслідування Національної поліції України», «Правозастосування», «Профілактика злочинів», «Кримінологічна віктимологія», «Аналіз та прогноз злочинності» (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 29 жовтня 2018 року, акт впровадження ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна академія управління персоналом» від 18 вересня 2018 року);

– *практичній діяльності* – для правоохоронних органів щодо запобігання незаконному позбавленню волі або викраденню людини (акт впровадження в практичну діяльність Головного слідчого управління Національної поліції України від 26 листопада 2018 року).

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації обговорювалися на кафедрі управління безпекою, правоохоронної та антикорупційної діяльності ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна академія управління персоналом». Результати дослідження були оприлюднені на трьох міжнародних конференціях: «Сучасний стан кримінального законодавства України: шляхи реформування» (м. Ірпінь, 1 березня 2018 р.), «Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки в країнах Європи та Азії» (м. Переяслав-Хмельницький, 31 грудня 2018 р.), «Проблеми боротьби зі злочинністю в умовах трансформації сучасного суспільства», (м. Ірпінь, 12 грудня 2018 р.).

Публікації. Основні положення та висновки, що сформульовані в дисертаційному дослідженні, відображено у 8 наукових публікаціях, серед

яких чотири наукові статті – у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, одна стаття – у зарубіжному періодичному виданні та три тези доповідей, опубліковані у збірниках матеріалів міжнародних науково-практичних конференцій.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАПОБІГАННЯ НЕЗАКОННОМУ ПОЗБАВЛЕННЮ ВОЛІ АБО ВИКРАДЕННЮ ЛЮДИНИ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

1.1 Історико-теоретичні основи запобігання незаконному позбавленню волі або викраденню людини в Україні

Історія незаконного позбавлення волі або викрадення людини бере свій початок ще зі Старого Завіту, де сказано: «Хто украде людину і продасть її, чи знайдеться вона у руках у нього, то повинно віддати його смерті» [57].

Загалом поняття прав людини зародилося в древніх полісах Греції і Риму в V-VI століттях до н. е. у зв'язку з філософськими теоріями цінності закону Платона, Аристотеля, Перикла, Демосфена та інших мислителів епохи, появою ідей демократії і принципу громадянства. З громадянством античності пов'язані політичні права: свобода, право на рішення державних справ, участь у здійсненні правосуддя і т.д. У той час ці ідеї не отримали широкого світового поширення. Потрібно було пройти майже тисячоліття раннього середньовіччя, поки вони знову не зазвучали вже в феодальному суспільстві на території колишньої римської провінції - Англії.

Так, Посейдон викрав у Атласа прекрасну дочку Нерею, Зевс викрав дочку сідонського царя Європу, а брати Діоскури (сини Зевса) Кастор і Полідевк викрали наречених у своїх двоюрідних братів. Також відомий міф про викрадення прекрасної Єлени Спартанської царевичем Трої Парісом. Бог підземного царства Аїд викрав дочку богині землеробства Деметри і Зевса Прозерпіну.

Відповідно до давньоримських легенд, для укріплення зв'язків із сусідніми племенами Ромул, перший цар Риму, направляв до них посольства із пропозицією укласти шлюбні союзи між жінками цих племен і його підданими. Проте сусідні племена вважали римлян бідними, тому

відмовлялися віддавати своїх дівчат за «примітивний збір». І тоді Ромул удався до хитрощів. Він улаштував святкові ігри на честь бога хлібних запасів Конса і запросив на них усю околицю. На святкування прибуло багато гостей, у тому числі сусідні сабіняни зі своїми дружинами й дочками. За умовним сигналом римські хлопці кинулися до сабінянок і викрали їх, після чого негайно одружилися.

Зазначимо, що в умовах гострої боротьби між станами і королівською владою суспільство все більше вимагало обмеження свавілля влади і в 1215 році була прийнята Велика Хартія вольностей. Цей акт визнається «наріжним каменем англійської свободи». У ньому йдеться про дарування всім вільним людям Королівства різних вольностей (прототипу свобод), простежується ідея огорожі людини від свавілля чиновників, від будь-яких поборів і штрафів.

Варто підкреслити, що Хартія закріплює важливі принципи: визнання винуватості лише за вироком суду і закону, право виїзду за межі Королівства і повернення, вводиться право повстання «з громадою всієї землі», якщо Король не дотримується вольностей.

Проте ідеї, закладені в цьому правовому акті випереджали час, вони не могли бути повністю реалізовані в той період і згодом порушувалися багатьма правителями. Однак, це був рубіжний документ, який знаменував поворот державної і громадської думки в Англії [79, с. 12].

Подальшим кроком щодо посилення гарантій прав людини і обмеження свавілля влади стало прийняття Акта про краще забезпечення свободи підданого і про попередження ув'язнень за морями 1679 року. Цей документ закріпив поняття недоторканості особи, який пізніше міцно увійшов у практику не тільки Англії, але й багатьох зарубіжних держав.

В історії Англії XVII-XVIII століть найбільш значущими документами про права людини були Петиція про право 1628 року, Білль про права 1689 року, Акт про влаштування 1701 року, Акт про подальше обмеження корони і краще забезпечення прав та вольностей підданого 1701 року. Білль про права

спрямований на зростання ролі парламенту, в ньому містилися гарантії проти надмірних штрафів та жорстоких покарань. Акт про подальше обмеження корони містив положення, що визнають природний характер прав народу і законів Англії та обов'язковість виконання королями цих законів і дотримання прав. Багатство ідей, закладених в цих законах, взято з робіт видатних мислителів цієї епохи - Дж. Мільтона, Т. Гоббса, Дж. Локка. Перш за все, це ідея свободи, природних прав людини, виникнення держави з вільної угоди людей [90, с. 145].

Помітний внесок у розвиток законодавства про свободи і права людини зробили Сполучені Штати Америки (далі - США). Це - Перша колоніальна хартія, прийнята в Вірджинії в 1601 році і Массачусетський звід свобод 1641 року і Хартія Пенсільванії. У 1776 році Джордж Мейсон написав Декларацію прав Вірджинії, де проголошуються свобода, незалежність і рівність всіх жителів штату, право власності, та передбачалась відповідальність за їх порушення.

Крім цього, видатним історичним документом, що розвиває ідеї свободи і невідчужуваних прав людини і народу, є Декларація незалежності, написана Т. Джефферсоном, прийнята одногolosно тринадцятьма Сполученими Штатами і затверджена в 1776 році. Вона втілила початкові основи свобод особистості, її автономії, і встановила, що права підлягають захисту від будь-яких зазіхань держави. Ідея свободи, прав людини в єдності з принципами поділу влади і федералізму становила основні постулати цього документу. Також документ передбачав відповідальність за порушення свободи особистості.

У середині XIX ст. стає масовим викрадення африканських негрів і продаж їх у рабство. Уходить до вжитку нове поняття - «чорні дрозди».

За часів правління королеви Франції Вікторії (1819-1901) викрадення дітей стає кримінально караним.

Нині за англо-американським правом викрадення людини визнається дрібним злочином і не тягне суворої відповідальності [98, с. 58].

Варто зазначити, що відповідно до норм кримінального законодавства того часу, викрадення людини - це фізичне захоплення, яке залежно від цілей кваліфікувалося як работоргівля, приховування або зміна походження дитини, викрадення жінки. За викрадення жінок, яке розглядалося в той час, по-перше, як злочин проти сімейного союзу, по-друге, як злочин проти свободи, по-третє, як підготовка до іншого злочину, була встановлена кримінальна відповідальність [1, с. 20].

Проте вищевказані норми були прийняті в Росії в період кріпосного права, тому будь-яке викрадення людей трактувалося як викрадення чужої власності з метою одержання матеріальної винагороди [24, с. 27].

Варто звернути увагу на те, що викрадення людей як злочин відомий на території України за часів Договору росіян з греками за князя Олега 911 р.[182, с. 7]. Вже «Руська Правда» до злочинів проти сімейного права і моральності включала такий злочин як викрадення дівиць. Даний злочин порушував права батьків, ганьбив викрадену і був образою моральності [19, с. 333]. Крім того, в ст. 29 Короткої редакції зазначалося, що хто викраде чужого холопа, повинен заплатити дванадцять гривень [128, с. 61].

Встановлюючи розмір штрафу за викрадення холопа, законодавець передбачив, що сума штрафу за викрадення перевищувала суму штрафу за вбивство холопа. Як показує аналіз законодавства X-XIII ст., викрадення холопа прирівнювалося до крадіжки майна. Про це свідчить той факт, що ст. 38 Руської Правди (Просторова редакція) передбачала різницю між украденою худобою і челядином тільки в тому, що останній володів мовою, що дозволяла встановити, хто був його попереднім власником. Однак свідчення челядина не мали самостійної цінності [128, с. 98].

У тому випадку, коли особа, що викрала челядина, відшуковувалась, вона повинна була відшкодувати збитки, понесені потерпілим внаслідок відсутності у нього челядина, і заплатити штраф, причому сума штрафу за даний злочин у два з половиною рази перевищувала суму штрафу за

вбивство звичайного холопа і дорівнювала штрафу за вбивство кваліфікованого вотчинного фахівця.

Підкреслимо, що Псковська Судова грамота (1397-1467) за викрадення людини передбачала вже смертну кару [182, с. 150]. Судебники 1497 р. (ст. 9) і 1550 р. (ст. 61) встановлювали смертну кару за «головну татьбу» - крадіжку людей - холопів [19, с. 361]. Справа в тому, що холоп вважався найбільш цінним для власника майном. Тому в історико-правовій літературі склалася позиція, відповідно до якої «головна татьба» - це викрадення людей, переважно холопів.

Викрадення челядина (холопа) визнавалося злочином і згідно з Литовським статутом 1529 року [143, с. 95-96]. З 1654 р. на території України була поширена чинність Соборного Уложення царя Олексія Михайловича (1649). З цього часу починається новий етап у розвитку кримінального законодавства і практики його застосування. Вперше перестали застосовуватися як джерела права звичаї і судова практика. Потрібно також зазначити, що якщо раніше викрадення людей (холопів) розглядалося як злочин проти власності, то Уложення, передбачаючи смертну кару за викрадення жінок і немовлят, вже віднесло його до порушення особистих прав. Так, у розділі XXII вказувалося, за які злочини (провини) і кого піддавати смертній карі, а за які - не призначати страту, а піддавати винного іншим покаранням. Особи, визнані винними у замаху на цнотливість жінки або насильному її викраденні з дому, зазнавали смертної карі. Крім того, закон встановлював обов'язок залежних людей, слуг надавати допомогу своїй господині під час замаху на її життя, здоров'я, свободу і честь. Недостатня активність слуг у захисті своєї господині або пособництво злочинцям також каралися смертною карою (ст. 16) [137, с. 388].

Аналогічне покарання передбачалося і в Військовому артикулі від 26 квітня 1715 року. Так, у розділі 21 «Про запалювання, грабіжництво і крадіжку» визначалося, що «если, кто человека украдет й продаст, ежели докажется, голову отсечь» (артикул 187) [129, с. 362].

Звід законів Російської імперії, встановлював відповідальність за викрадення вільних людей для утримування їх в неволі і крадіжку немовлят (глава шоста, § 11) [133, с. 89]. У ст. 429 вказувалося, що той, хто людину вільного стану викраде і продасть, той підлягає позбавленню всіх прав стану, покаранню батоном і засланням на каторжну роботу. Про тяжкість даного покарання свідчить той факт, що позбавлення всіх прав стану полягало для дворян - у позбавленні дворянства, доброго імені і відзнак.

Однак, за викрадення іноземців передбачався грошовий штраф. Тих же, хто не мав можливості його заплатити, карали тілесно. І лише надалі був прийнятий указ, згідно з яким відмінності між викраденням іноземців і громадян вже не проводилися. Значна увага приділялася питанню про відповідальність за даний злочин і в Уложенні про кримінальне та виправне покарання 1845 року, яке розглядало викрадення людини як фізичне захоплення особи, називаючи такі його види в залежності від мети вчинення даного діяння - работоргівлю, викрадення дітей і викрадення жінок [51, с. 145].

Норми про викрадення дітей були віднесені законодавцем до посягань проти прав стану (ст. 1407-1409 Уложення). Вид покарання за даний злочин визначався в залежності від цілей викрадення немовляти, тривалості часу затримання викраденого й інших обставин справи. Так, викрадення дитини з наміром приховати його справжнє походження або стан каралося каторгою на строк від чотирьох до шести років. Викрадення дітей при відсутності вказаної мети вважалося менш тяжким злочином і каралося ув'язненням на строк від двох місяців до одного року і чотирьох місяців або позбавленням всіх особливих, особисто і за станом прав і переваг і засланням до Сибіру, або направленням у виправні арештантські роти, або триманням у гамівному будинку на строк від одного року і чотирьох місяців до двох років з позбавленням деяких прав [134, с. 137].

Окремо передбачалося викрадення жінок як діяння, що посягає на їх цнотливість і добре ім'я або ж що порушує права інших осіб щодо викраденої

особи (ст. 1529, 1530, 1549, 1580, 1582 Уложення). Якщо діяння було спрямовано проти благ викраденої особи, то воно каралося лише за умови вчинення його проти її волі, тобто шляхом насильства або обману.

Варто зазначити, що при визначенні покарання за вчинене діяння закон звертав увагу, з одного боку, на мету діяльності, розрізняючи: 1) викрадення з метою згвалтування, що карається як замах на згвалтування, але зі значним пом'якшенням покарання при добровільній відмові від згвалтування; 2) викрадення з метою спричинення шкоди доброму імені викраденої особи; 3) викрадення з метою вступу з нею у шлюб.

З іншого боку, для розв'язання питання про відповідальність мало значення, викрадена дівчина чи заміжня жінка, а також які наслідки вчиненого діяння. У другому випадку викрадення карається як при здійсненні його проти волі викраденої особи, так і за згодою викраденої особи, при чому вона також притягувалася до відповідальності на вимогу потерпілих - батьків, осіб, що їх замінюють, або чоловіка [132, с. 152,154,158].

Подальше вдосконалення і розвиток законодавства про кримінальну відповідальність за незаконне позбавлення волі або викрадення людини набуло в Кримінальному Уложенні 1903 року, де був спеціальний розділ «Про злочинні діяння проти особистої свободи», що встановлював відповідальність за викрадення дитини, неповнолітньої, незаміжньої жінки для вступу з нею в шлюб без її згоди.

Відповідальність за викрадення дитини диференціювалася в залежності від мети його вчинення. Так, ст. 502 Кримінального Уложення вказувала, що винний у викраденні, приховуванні або підміні чужої дитини, що не досягла чотирнадцяти років, карається ув'язненням у виправному будинку. Якщо дитина викрадена, прихована або підмінена для жебрацтва або іншого аморального заняття, або з корисливою метою, або з метою позбавити дитину прав її стану, то винний карається ув'язненням у виправному будинку на строк не менше трьох років [67].

На призначення покарання за викрадення неповнолітнього впливали такі фактори, як вік викраденої особи, наявність або відсутність її згоди на викрадення, а також мета вчинення даного діяння.

Згідно зі ст. 505 винний:

1) у викраденні неповнолітньої віком від чотирнадцяти до шістнадцяти років без її згоди або за її згодою, але з використанням її невинності;

2) у викраденні дівчини, що досягла шістнадцяти років, без її згоди, карається - у випадку, передбаченому пунктом першим даної статті, направленням у виправний будинок, у випадку, вказаному в пункті другому, - направленням у виправний будинок на строк не більше трьох років.

Такому ж покаранню підлягає винний у викраденні особи жіночої статі віком від чотирнадцяти до двадцяти одного року без її згоди з метою зашкодити її честі оголошенням того, що відбулося. У відповідності до ст. 506 Уложення винний у викраденні незаміжньої жінки з метою вступу з нею в шлюб без її на те згоди карався ув'язненням на строк не менше шести місяців [132, с. 223].

Таким чином, уявлення про незаконне позбавлення волі або викрадення людей в X-XIX ст.ст. на території нашої держави можна отримати лише за допомогою аналізу кримінального законодавства того часу, оскільки, на жаль, практично відсутні не тільки архівні матеріали, але й опис конкретних фактів викрадення людей в наукових джерелах.

Важливо підкреслити, що протягом даного періоду законодавство про кримінальну відповідальність за незаконне позбавлення волі або викрадення людини, в тому числі й дитини, безперервно розвивалося й удосконалювалося. Підтвердженням цього є кримінально-правові норми, що містяться в законодавчих актах того часу і якнай докладніше регулюють питання про відповідальність за цей злочин.

Зазначимо, що у післяжовтневий період особлива увага в кримінальному законодавстві приділялася захисту інтересів дітей. Так, КК Української РСР 1922 р. серед посягань на особисту свобода передбачав

викрадення, приховання і підміну чужої дитини з корисливою метою, з помсти або з інших особистих мотивів. Покарання за цей злочин - позбавлення волі на строк до чотирьох років (ст. 162).

Таким же чином вирішувалося дане питання в КК Української РСР 1927 р. і КК РРФСР 1926 р. з тією різницею, що встановлене покарання передбачало позбавлення волі на строк до п'яти (ст. 157 КК УРСР) і до трьох років (ст. 149 КК РРФСР). Це, очевидно, було пов'язано з тим, що на відміну від викрадення дітей випадки викрадення дорослих практично були нечастими. Діти ж продовжували залишатися об'єктом посягань: їх викрадали для привласнення і виховання, використання викраденої дитини для паразитичного існування за допомогою бродяжництва і жебрацтва, з помсти, з метою здійснення відносно їх дій сексуального характеру, для отримання більшої житлової площі тощо.

Так, в 1964 р. була затримана громадянка Мостюгіна, яка протягом семи років вела паразитичний спосіб життя і викрала за три роки п'ятнадцять дітей, яких використовувала для заняття жебруванням [77, с. 13].

КК Української РСР 1960 р. встановлював відповідальність за викрадення чужої дитини. Ст. 124 КК Української РСР визначала: «Викрадення або підміна чужої дитини з корисливою метою, з помсти або з інших особистих мотивів, - карається позбавленням волі на строк до п'яти років».

Варто відмітити, що таким же чином вирішувалося це питання в кримінальних кодексах більшості інших союзних республік, однак КК РРФСР, Грузії і Молдавії визнавали злочинним також викрадення дитини, вчинене без корисливої мети і при відсутності інших мотивів. Своєрідним винятком були норми, що передбачали відповідальність за викрадення жінки всупереч її волі для вступу з нею в шлюб або фактичні шлюбні відносини, які містилися в КК деяких республік. Наприклад, в ст. 135 КК Туркменської РСР, ст. 233 КК РРФСР.

Доцільно підмітити, що проблема прав людини привернула увагу міжнародного співтовариства і стала предметом широкого обговорення і дослідження в післявоєнний час. Значна увага приділяється їй і в правовій науці.

У цьому контексті варто зазначити, що формування юридичних норм у сфері прав людини відбувається з урахуванням індивідуальних, громадських і міжнародних аспектів функціонування суспільних відносин. З посиленням взаємозалежності і взаємозв'язку світу проблема прав людини перестає бути лише «внутрішньодержавною справою. Міжнародні інститути, що здійснюють контроль у галузі прав людини, все більше впливають на діяльність держав щодо приведення в життя міжнародних стандартів в пій сфері.

Для України, яка переживала тоталітарний період, проблема прав людини мала як теоретичне, так і практичне значення. У теоретичному плані, поставлене завдання приведення національного законодавства у відповідність зі змістом міжнародних договорів універсального і регіонального характеру в сфері прав людини. У практичному плані першочерговим завданням є подальше вирішення питань дотримання прав людини у національному аспекті.

Побудова правової держави і розвиток демократичних принципів суспільного життя передбачають визнання пріоритету загальнолюдських цінностей, передусім життя, здоров'я, свободи, гідності, честі, прав і інтересів особи. Конституція України (ст. 3) зафіксувала, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю [63]. Проголосивши ці цінності, Україна йде шляхом побудови правової держави, яка, згідно з Конституцією, має на увазі для кожного не тільки право на свободу та особисту недоторканність (ст. 29), але й дійовий механізм реалізації конституційних положень. Однією з ефективних ланок такого механізму є кримінально-правові засоби, що

передбачають встановлення відповідальності за посягання на життя, здоров'я, права, свободи і недоторканність особи.

Динаміка, значне зростання злочинів, пов'язаних з посяганням на особисту свободу людини, і результати правового реагування на їх здійснення свідчать про необхідність удосконалення практики його застосування. Дані МВС України після прийняття незалежності України показували істотне зростання злочинів цієї категорії. Так, якщо в 1990 р. в Україні було зареєстровано шістнадцять кримінальних справ, 1996 р. - двадцять дві, то в 1999 р. вже двадцять вісім кримінальних справ [31].

Очевидно, тенденція зростання цих злочинів, їх різноманітність і підвищена суспільна небезпека призвели до необхідності встановлення в Кримінальному кодексі України (далі – КК України) норми, що передбачає відповідальність не тільки за викрадення дитини, але і за викрадення людини і незаконне позбавлення її волі (ст. 146 КК України). Тим самим Верховна Рада України привела національне кримінальне законодавство у відповідність з положеннями міжнародних договорів, таких як Загальна декларація прав людини 1948 р., Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, згідно з якими кожна людина має право на життя, свободу і особисту недоторканність.

Отже, варто зробити висновок, що аналіз законодавства про кримінальну відповідальність за викрадення людини дозволяє зробити висновок, що даний злочин як одне з посягань на особисту свободу мало місце протягом багатьох століть, а норми, що встановлюють відповідальність за нього, перебували в постійному розвитку і знайшли своє подальше вдосконалення в КК України. Історичний аспект питання, що розглядається, дозволяє глибше зрозуміти природу цих злочинів, виявити не тільки їх правову, але й соціальну характеристику [23, с. 55].

Крім сказаного, потрібно зазначити, що на сьогоднішній день у науці кримінального права відсутнє єдине теоретичне підґрунтя термінів «право на особисту свободу», «незаконне позбавлення волі» та «викрадення людини».

Одні науковці розглядають викрадення людини як заволодіння. Так, В. В. Сташис, М. І. Бажанов [147, с.218], вважають, що відбувається таємне чи відкрите заволодіння потерпілим шляхом обману, зловживання довірою, а іноді погроз і насильства; колектив авторів Науково–практичного коментаря до Кримінального кодексу України – «викрадення людини – це протиправне таємне чи відкрите заволодіння людиною шляхом застосування насильства або обману» [92, с.110]; М. І. Хавронюк, – заволодіння людиною, яке може бути здійснене як відкрито – шляхом грабежу чи розбою; таємно – шляхом обману чи зловживання довірою, а також у результаті вимушено-добровільної передачі її винному із застосуванням погрози насильства над її батьками, усиновителем, опікуном, вихователем тощо, або погрози насильства над особами, близькими для останніх або розголошення відомостей, що їх ганьблять, пошкодження чи знищення їх майна [93, с.341]; автори підручника з кримінального права – протиправне заволодіння потерпілим, вчинене будь–яким способом і спрямоване на позбавлення можливості вільного вибору ним місця проживання або місця його тимчасового перебування [3, с. 276-277].

Інші вчені розглядають викрадення людини як вилучення. Колектив авторів підручника з кримінального права – незаконне позбавлення волі, поєднане з вилученням особи із місця її перебування (проживання, лікування) і переміщення в інше приміщення [155, с.72].

Деякі поєднують поняття заволодіння, вилучення, захоплення. Так, В. Б. Харченко і Б. Ф. Перекрестов вважають, що викрадення людини – це таємне чи відкрите заволодіння (захоплення) людини, яке поєднане з наступним обмеженням її волі [179, с.70, 180]. А. І. Дворкін, Ю. М. Самойлов – незаконне захоплення (вилучення), переміщення і тримання людини [124, с. 4]. Інші вважають, що викрадення людини складається з трьох послідовних дій – захоплення (заволодіння), переміщення і подальше утримання потерпілого [156, с.214].

Різноманіття викладених позицій потребує детального вивчення цього питання. Використаний для визначення сутності викрадення людини термін «захоплення», на думку науковців, є недоречним. Лінгвістичний зміст цього слова означає оволодіння ким-, чим-небудь силою, шляхом застосування насильства.

У тлумачному словнику української мови поняття «захоплення» означає – «...оволодівати силою кимось; брати когось із собою» [74, с.112]. Справді, викрадення людини, як правило, здійснюється із застосуванням насильства. Проте, по-перше, викрадення людини може здійснюватися і без насильства, з використанням обману чи зловживання довірою, безпорадного стану людини тощо.

Отже, викрадення людини може здійснюватися будь-яким способом, а не тільки шляхом захоплення. Крім того, для викрадення людини є обов'язковим переміщення людини з її середовища в інше місце перебування. Захоплення людини може здійснюватися і без переміщення потерпілого в інше місце. У цьому випадку, мова йде про незаконне позбавлення волі, суть якого і полягає в триманні потерпілого в тому місці, де він перебувати не бажає [147, с.194].

На це вказує В. П. Ємельянов: «...Незаконне позбавлення волі в основному відрізняється від викрадення тим, що воно здійснюється без переміщення людини з одного місця в інше і без її попереднього захоплення» [35, с. 148]. Тому у даному випадку використання терміна «захоплення» не виправдано звужує сутність цього злочину. По-друге, поняття «захоплення» використовується у злочині, передбаченому ст.147 КК України «Захоплення заручників».

Виходячи з аналізу значення слова «захоплення», більш точної характеристики при визначенні «захоплення заручників» навряд чи можна знайти. Проте використання визначення одного явища для одночасної характеристики іншого явища є неприпустимим для правової науки. Вживання одного поняття «захоплення» для характеристики різних за

змістом дій призводить до двозначності, і зрештою – до невизначеності самого поняття. Зокрема, М. Д. Шаргородский та інші вчені неодноразово вказували на неприпустимість вживання тих самих понять у різному значенні, тому що це утруднює розуміння закону і застосування його на практиці [188, с. 312; 34, с.212].

Крім того, збіг понять «викрадення людини» і «захоплення заручників» відбувається далеко не в усіх випадках, і не завжди захоплення заручника пов'язане з його викраденням, а викрадення людини не завжди виявляється захопленням її як заручника [35, с.147].

Зазначимо, що використання для характеристики викрадення людини термін «заволодіння» є більш вдалим. Проте застосування цього терміна для визначення сутності «викрадення людини» вимагає особливої уваги. В українській мові поняття «заволодівати», «заволодіти», означає: «1) брати у своє володіння, привласнювати. 2) опановувати, охоплювати кого–, що–небудь» [17, с. 287]. Або, заволодіти – значить «брати щось чи когось у своє розпорядження; захоплювати» [99, с. 50].

Таким чином, заволодіння означає опанування ким–, чим–небудь у будь–який спосіб. Тобто це поняття є родовим, що містить у собі безліч можливих способів. Але поняття «заволодіння людиною» не відображає в цілому специфіку терміну «викрадення людини». Адже ознаки, які притаманні цим поняттям, не співпадають між собою.

Це пояснюється таким. По–перше, будь–яке «заволодіння» може здійснюватися як законно, так і незаконно, в той час як будь–яке «викрадення», і в тому числі людини – тільки незаконно. По–друге, «заволодіння» може здійснюватися як шляхом дії, так і шляхом бездіяльності, «викрадення» – тільки шляхом дії. Викрадення людини припускає вчинення активних дій, пов'язаних з вилученням її проти волі з певного місця перебування.

Тому правильно відзначається науковцями, що викрадення людини можливо тільки шляхом вчинення активних дій [156, с. 314]. В іншому

випадку, якщо викрадену людину тримають у певному місці, мова йде не про її викрадення, а про позбавлення її волі. Як влучно зазначає О. О. Володіна, на відміну від незаконного позбавлення волі, викрадення людини неможливе шляхом бездіяльності і може бути вчинено лише у формі активної дії [22, с. 77]. Цією ознакою викрадення людини відрізняється від незаконного позбавлення волі.

Проаналізувавши всі позиції науковців можна прийти до висновку, що будь-яке викрадення є однією з форм «заволодіння». Тому правильно стверджувати, що викрадення – це заволодіння, що здійснюється у тільки властивій викраденню людини формі.

О. О. Володіна вважає, що викрадення людини – це заволодіння людиною будь-яким способом, поєднаним з переміщенням її з місця перебування [22, с.106]. Науковець вважає, що переміщення людини означає здійснення активних дій, спрямованих на зміну місця її постійного або тимчасового перебування для поміщення в інше місце [22, с. 80].

Безперечно, що при викраденні людини особа обов'язково переміщується з одного місця в інше. Однак необхідно зазначити, що поняття «перемістити», дослівно «змінити місце перебування», фактично означає не просто одиничну дію, а скоріше, певну сукупність дій. Фізична дія виражається у використанні фізичної сили, спрямованої на здійснення злочинного посягання і на зміну тим самим зовнішньої, фізичної сфери об'єктів матеріального світу [35, с. 242]. Переміщення є дією тільки як форма, тому воно має своїм змістом сукупність механічних рухів чи дій, що тривають у певному проміжку часу. Будь-яка механічна дія завжди має свій початок. Тобто «переміщення» можна представити як процес, що обов'язково містить у собі початок – стадію: вилучення предмета з певного місця у тому випадку, якщо цей предмет не вилучений, чи його утримання, якщо він вилучений, і факультативно, закінчення – стадію поміщення (поміщення) цього предмета в інше місце. Так і саме переміщення як викрадення людини, можна розбити на три самостійні дії: 1) вилучення людини з певного місця,

2) утримання, 3) приміщення (поміщення) в інше місце. Природно, що для визначення об'єктивної сторони конкретного злочину мають значення не всі рухи чи дії, чинені суб'єктом, а тільки ті, які заподіюють шкоду об'єктові. Шкода, збиток охоронюваному кримінальним законом об'єкту може бути заподіяна не будь-якими, а тільки певними діями, характер яких визначається властивостями самого об'єкта.

Отже, дія визначається об'єктом, знаходиться з ним у нерозривному зв'язку [103, с.11]. Тому діяння «викрадення людини» повинне визначатися його об'єктом. У більшості випадків об'єктом цього злочину виокремлюють особисту чи фізичну волю людини [93, с. 340; 180, с. 70]. Тобто, право громадянина на певну систему можливостей у тій чи іншій сфері суспільного життя. А тому воля людини при її викраденні страждає не тільки в момент насильницького переміщення й утримання, але й у момент її вилучення з певного місця, природно всупереч, чи проти її волі. Тому важливо сказати, що поняття «переміщення» у викраденні людини розширює межі самої дії і породжує складне питання як про момент початку, так і про момент закінчення цього злочину. Тому найбільш повно відбиває сутність викрадення людини – заволодіння людиною шляхом вилучення з її місця перебування. Тобто безпосередньою ознакою дії буде заволодіння людиною шляхом її вилучення.

Поняття «вилучення» припускає фізичне видалення, виведення людини з її звичного середовища, певного місця перебування. Тому не менш важливою ознакою викрадення є, як те середовище, місце перебування людини, відкіля її викрадають, так і те місце, куди людину поміщають. Закон не містить вказівки ні на місце викрадення людини, ні на місце її подальшого утримання, і на думку О.О. Володіної, ця ознака викрадення людини є факультативною і, становлячи певний інтерес з наукового погляду, для кваліфікації значення не має [22, с. 82].

Однак з такою думкою важко погодитися. Від встановлення місця викрадення людини саме і залежить сутність самого викрадення. По–перше,

місце викрадення людини нерозривно пов'язано із самим її вилученням. Вилучити людину нізвідки неможливо. Крім того, місце, звідки людину викрадають, є для неї тим мікросоціальним середовищем, у якому вона бажає знаходитися, тобто місце її бажаного перебування. Те місце, де її утримують проти її волі, мабуть, є для неї місцем насильницького перебування. Важливою умовою є і та обставина, що викрадену людину завжди переховують, тому місце утримання потерпілого невідоме, на відміну, наприклад, від захоплення заручників.

Важливою умовою для кваліфікації викрадення людини є та обставина, що таке діяння не обмежується способами його здійснення. Тому воно дозволяє охопити всі існуючі і можливі варіанти викрадення людини що, безумовно, є позитивною обставиною. Погоджуємося з думкою О.О. Володіної, що викрадення людини утворюють різні прийоми і способи насильницького і ненасильницького характеру, які безпосередньо застосовуються винним з метою перешкоджання потерпілому в реалізації ним свого права на особисту недоторканність, зміст якого полягає в можливості вільного вибору людиною місця перебування, здійснення свободи пересування, а також вільного вибору характеру поведінки, позбавленої примусу.

Варто зазначити, що в науці кримінального права наведено вагомі аргументи на користь доцільності виділення викрадення людини в самостійний склад злочину, передбачений окремою статтею КК України. Крім того, дослідження кримінального законодавства зарубіжних країн свідчить, що аналізовані КК цих країн розрізняли і розрізняють такі злочини, як викрадення людини та незаконне позбавлення волі, встановлюючи відповідальність за їх вчинення в окремих статтях і підкреслюючи тим самим суттєву відмінність та самостійність зазначених складів злочинів. Причому покарання, передбачене за викрадення людини, є значно більш суворим, ніж за незаконне позбавлення волі, що підкреслює різний ступінь їх тяжкості. Таке вирішення питання є правильним і заслуговує на увагу.

В. Г. Кудеус під викраденням людини визначає заволодіння людиною шляхом її фізичного вилучення з постійного чи тимчасового місця перебування, мікросоціального середовища (місця проживання, роботи, відпочинку, лікування і т.п.) будь-яким способом, всупереч чи mimo її волі [73].

О. С. Політова у свою чергу розуміє викрадення людини як відкритого або таємного заволодіння людиною, яку всупереч її волі переміщують із місця постійного чи тимчасового перебування до іншого місця, де вона тримається іншими особами протягом певного часу з метою отримання вигід майнового або немайнового характеру [108, с. 6]. Під незаконним позбавленням волі науковець розуміє протизаконного обмеження вільного вибору людиною місця проживання, тимчасового перебування або свободи пересування шляхом поміщення потерпілого до місця, де він не бажає знаходитись, із застосуванням до нього протиправних дій. Отже основним критерієм розмежування цих злочинів є спосіб його вчинення.

На думку А. Платонова, викрадення людини - це злочин не тільки проти особи, її свободи, честі та гідності. Злочинці, які вчиняють викрадення людей, виступають також проти держави і суспільства, що спричиняє відповідну реакцію з боку останніх. Ці особи суперечать інтересам суспільства, за що держава карає їх [106, с. 148].

Підтримуємо думку науковців щодо розмежування даних понять і пропонуємо виокремити два самостійні склади злочину: викрадення людини; незаконне позбавлення свободи [48, с. 67]. Під викраденням людини ми пропонуємо розуміти умисне відкрите або таємне заволодіння людиною шляхом переміщення її із місця постійного чи тимчасового перебування до іншого місця, де вона тримається іншими особами протягом певного часу з метою отримання вигоди будь-якого характеру. Незаконним позбавленням свободи нами пропонується вважати позбавлення людини можливості вільного пересування або вибору місця перебування чи проживання шляхом застосування фізичного чи морального насильства або обману.

На основі сказаного пропонуємо внести зміни до КК України такого змісту:

Стаття 146 Незаконне позбавлення свободи людини

Незаконне позбавлення людини свободи, тобто позбавлення людини можливості вільного пересування або вибору місця перебування чи проживання шляхом застосування фізичного чи морального насильства або обману , -

карається обмеженням волі на строк до чотирьох років або позбавленням волі на той же строк.

2. Те саме діяння, вчинене з корисливих мотивів, або щодо жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності, або щодо двох чи більше осіб, або способом, небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого-

карається обмеженням волі на строк від трьох до шести років або позбавленням волі на той же строк.

3. Діяння, передбачене частинами першою або другою цієї статті, вчинене організованою групою або таке, що спричинило тяжкі наслідки, -

карається позбавленням волі на строк від чотирьох до восьми років.

Особа, яка вперше вчинила діяння, передбачені частиною першою та другою цієї статті, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона до притягнення до кримінальної відповідальності звільнила особу, а також відшкодувала шкоду, завдану їй.

Стаття 146¹ Викрадення людини

1. Викрадення людини, тобто умисне відкрите або таємне заволодіння людини шляхом переміщення її із місця постійного чи тимчасового перебування до іншого місця, де вона тримається іншими особами протягом певного часу з метою отримання вигоди будь-якого характеру, -

карається позбавленням волі на строк до п'яти років.

2. Те саме діяння, вчинене з корисливих мотивів, або щодо жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності, або з використанням

зброї, або щодо двох чи більше осіб, або способом, небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого -

карається позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років із конфіскацією майна або без конфіскації.

3. Діяння, передбачене частинами першою або другою цієї статті, вчинене на тимчасово окупованих територіях, або організованою групою або таке, що спричинило тяжкі наслідки, -

карається позбавленням волі на строк від восьми до дванадцяти років із конфіскацією майна або без конфіскації.

Особа, яка вперше вчинила діяння, передбачені частиною першою та другою цієї статті, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона до притягнення до кримінальної відповідальності звільнила особу, а також відшкодувала шкоду, завдану їй.

Варто зазначити, що таку позицію підтримують і опитані респонденти: 77 % висловились за те, що незаконне позбавлення волі і викрадення людини – самостійні склади злочини і відповідальність за них повинна бути різною (Додаток А, Б).

1.2 Загальносоціальні та спеціально-кримінологічні заходи запобігання незаконному позбавленню волі або викраденню людини в Україні

Попередження злочинності та окремих злочинів є головним напрямом протидії злочинності. У кримінології попередження злочинності прийнято поділяти на два види: загальносоціальне та спеціально-кримінологічне. При цьому заходи як першого, так і другого характеру можуть здійснюватися на кількох рівнях профілактики злочинів.

Профілактику злочинності визначають як багаторівневу систему державних та громадських заходів, спрямованих на усунення, послаблення чи нейтралізацію причин та умов злочинності [47, с. 59].

Цей напрям є одним із пріоритетних завдань у діяльності правоохоронних органів України. Їх особлива роль зумовлена широкою компетенцією, значним обсягом повноважень щодо здійснення адміністративно-юрисдикційної, оперативно-розшукової, кримінальної процесуальної та інших видів діяльності у боротьбі з правопорушеннями та основною масою злочинів, наявністю у структурі різних служб та підрозділів, включаючи такі, що спеціалізуються на кримінологічній профілактиці, та деякими іншими чинниками [15, с. 29].

Завдання загальної профілактики незаконного позбавлення волі або викрадення людини вирішуються Національною поліцією, зокрема таким шляхом, як розкриття і розслідування злочинів, викриття їх за допомогою оперативно-пошукових засобів і методів.

Будуючи систему профілактики вищевказаного злочину, не будемо виходити за рамки прийнятого й розглянемо рівні та форми профілактики кримінальної поведінки.

Загальносоціальний рівень (загальна профілактика) включає діяльність держави, суспільства, їх інститутів, спрямовану на розв'язання суперечностей у сфері економіки, соціального життя, морально-духовній сфері тощо. Без сумніву, профілактичного ефекту можна досягти тільки внаслідок успішного проведення соціально-економічної політики як у цілому, так і щодо певних верств населення (неповнолітніх, малозабезпечених, осіб, які зловживають спиртними напоями, раніше судимих тощо).

Зазначимо, що реалізація загальносоціальної профілактики відбувається за допомогою законів України, указів Президента України, державних програм тощо, які покликані врегулювати соціальні, економічні чи інші відносини, що корелюють як зі злочинністю загалом, так і з насильницькою злочинністю зокрема, а також із втягненням у злочинну або іншу антигромадську діяльність. Такими нормативно-правовими документами є: Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та

молоддю» від 21.06.2001 р. № 2558-III [119], Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07.12.2017 р. № 2229-VIII [112], Указ Президента України «Про невідкладні додаткові заходи щодо зміцнення моральності у суспільстві та утвердження здорового способу життя» від 15.03.2002 р. № 258/2002 [114], Указ Президента України «Про додаткові заходи щодо запобігання дитячій бездоглядності» від 28.01.2000 р. № 113/2000 [111] та інші.

Загальносоціальне попередження незаконного позбавлення волі або викрадення людини здійснюється під час соціально-економічного становлення, в процесі розвитку суспільства. Зменшення протиріч, диспропорцій в суспільстві вже несе в собі профілактичну спрямованість. У свою чергу, спеціально-кримінологічна профілактика незаконного позбавлення волі або викрадення людини включає в себе заходи щодо усунення причин та умов, які сприяють вчиненню злочинів даного виду, а також заходів індивідуально-профілактичного впливу на конкретних осіб.

Якщо загальносоціальні заходи діють, як правило, на стратегічному рівні, то рівень дії спеціальних заходів в основному тактичний, зумовлений найближчими причинами й умовами злочинів.

Зазначимо, що підставами застосування спеціальних заходів попередження незаконного позбавлення волі або викрадення людини можуть бути: дані про незаконну поведінку особи, аморальний спосіб життя; вчинення правопорушень із наростанням ступеня суспільної небезпеки, що можуть свідчити про тенденцію переростання такої діяльності у вчинення злочинів; учинення діяння, що містить ознаки складу злочину, за наявності обставин, які виключають провадження у справі або наслідком яких є звільнення особи від кримінальної відповідальності; притягнення особи за скоєння майнового злочину до міри покарання, не пов'язаної з позбавленням волі, а також звільнення з місць позбавлення волі після закінчення терміну покарання [97, с. 151].

Профілактикою злочинності, в тому числі й насильницької, займаються різні підрозділи Національної поліції. При цьому цей орган виступають як спеціалізовані суб'єкти профілактики [12, с. 34], для якого характерна особлива, спеціальна профілактична діяльність. Для деяких із них попередження злочинів та інших правопорушень належить до числа основних обов'язків.

Спеціально-кримінологічне запобігання — це конкретна система протидії злочинності, змістом якої є різноманітна робота держави та її інститутів, пов'язана з усуненням основних причин і умов, що безпосередньо породжують окремі види злочинів, а також недопущення їх вчинення на різних стадіях злочинної поведінки, тобто на стадіях наміру на вчинення злочинів і замаху на злочини [150, с. 87]. Спеціально-кримінологічне запобігання злочинам є загальною назвою сукупності різноманітних за спеціалізацією, професійністю, масштабністю, суб'єктами, криміногенними явищами, можливостями досягнення цілей видів діяльності державних і приватних органів, установ та відповідних їх компетенції конкретних заходів одноразового чи тривалого характеру, що мають за мету скоротити кількість злочинних проявів, послабити криміногенну ситуацію в країні, не допустити вчинення злочинів або припинити вже початі, про які стало відомо правоохоронним органам [186, с. 47].

Варто зазначити, що поєднання загальносоціального зі спеціально-кримінологічним запобіганням є необхідною умовою ефективної дії здійснюваних заходів загалом. При цьому під спеціально-кримінологічним запобіганням вищеназваних злочинів слід розуміти діяльність, спрямовану на усунення, послаблення або нейтралізацію причин та умов, що безпосередньо викликають злочини вказаної категорії.

На нашу думку, спеціально-кримінологічні заходи попередження незаконного позбавлення волі або викрадення людини зводяться до:

— оздоровлення ситуації та обстановки в окремих мікрорайонах та соціальних групах, найбільш уражених асоціальними явищами;

— забезпечення ефективної діяльності підрозділів органів Національної поліції із запобігання та недопущення насильницької поведінки;

— виявлення та усунення обставин, які сприяють вчиненню насильницьких посягань на волю особи;

— досягнення завдань, що стоять перед кримінальною юстицією;

— пропаганди правових знань серед частини населення, схильного до вчинення подібного насильства.

До заходів усунення причин та умов, які сприяють вчиненню незаконного позбавлення волі або викрадення людини, відносяться:

— виявлення та усунення негативних факторів у сім'ї та побуті, що сприяють формуванню особистісних якостей, типових для насильницьких злочинців і хуліганів;

— забезпечення своєчасної реєстрації заяв про незаконне позбавлення волі або викрадення людини і швидкого реагування на них органів Національної поліції;

— посилення контролю за дотриманням спеціальних правил придбання та зберігання вогнепальної зброї; притягнення до відповідальності осіб за незаконне носіння, зберігання, виготовлення або збут зброї, боєприпасів і вибухових речовин;

— вилучення органами внутрішніх справ зброї в осіб, які ухиляються від його реєстрації, а також систематично порушують громадський порядок, зловживають спиртними напоями, які страждають психічними захворюваннями;

— виявлення випадків виготовлення учнями і робочими саморобної холодної та вогнепальної зброї в цехах або навчально-виробничих майстерень;

— вжиття заходів, що ускладнюють незаконне позбавлення волі або викрадення людини у громадських місцях; забезпечення належного освітлення, замикання горищ, підвалів, сараїв і їх періодичні обходи;

розподіл сил і засобів органів Національної поліції з урахуванням місць найбільш частого вчинення вказаних насильницьких злочинів;

— розгляд матеріалів кримінальних проваджень щодо осіб, які вчинили незаконне позбавлення волі або викрадення людини, за місцем їх роботи або навчання;

— здійснення постійного контролю за станом зазначених вище злочинів з боку адміністрації регіону, регулярне обговорення цих питань із залученням зацікавлених осіб - керівників підприємств, установ, навчальних закладів, правоохоронних органів;

— організація правового навчання і виховання населення [66, с. 75].

Не менш важливою є чітка організація діяльності різних служб органів Національної поліції: чергових частин, нарядів і патрулів, підрозділів у справах неповнолітніх, карного розшуку і розслідування. З цією метою необхідно розробити методичні рекомендації щодо запобігання незаконному позбавленню волі або викраденню людини – міжвідомчий нормативно-правовий акт, обов'язковий до використання працівниками Національної поліції, Генеральної прокуратури України, Державного бюро розслідувань, Служби безпеки України.

У Рекомендаціях потрібно висвітлити такі положення:

1) спеціально кримінологічні заходи запобігання незаконному позбавленню волі або викраденню людини;

2) суб'єктів запобігання незаконному позбавленню волі або викраденню людини та їх повноваження;

3) форми взаємодії правоохоронних органів під час запобігання незаконному позбавленню волі або викраденню людини

4) міжнародне співробітництво під час запобігання незаконному позбавленню волі або викраденню людини тощо. Дану позицію підтримали практики: за висловились 69 % слідчих Національної поліції та 69 % прокурорів (Додаток А, Б).

Слід зазначити, що індивідуальна профілактика незаконного позбавлення волі або викрадення людини також має важливе значення і здійснюється з метою недопущення вчинення цих злочинів з боку конкретних осіб. Процес індивідуальної профілактики складається з таких взаємопов'язаних етапів: виявлення осіб, ведуть антигромадський спосіб життя і схильних до вчинення насильницьких злочинів; постановки виявлених осіб на облік в органах Національної поліції; визначення причин антигромадської поведінки і умов, що сприяють цій поведінці; вжиття заходів для усунення зазначених причин та умов; застосування різноманітних форм і методів профілактичного впливу [50, с. 143].

Перелік осіб, які потребують індивідуальної профілактики, визначається на основі інформації, що надходить до органів Національної поліції від громадян, адміністрації підприємств, установ, навчальних закладів, ОСББ, суду, прокуратури. Крім того, об'єкти профілактики виявляються серед осіб, які раніше судимі за аналогічні злочини, непрацюючих, неповнолітніх, які перебувають без нагляду. Особливу увагу необхідно приділяти виявленню і нейтралізації впливу лідерів угруповань з негативною спрямованістю проведення часу.

Успіх у профілактиці незаконного позбавлення волі або викрадення людини залежить від повноти їх виявлення та забезпечення невідворотності покарання за вчинення цих злочинів. Недотримання цих вимог швидко призводить до повторного вчинення особами злочинів, залученню до злочину нових учасників.

Слід зазначити, що в даний час крім традиційних робляться спроби впровадження нових форм і методів попередження незаконного позбавлення волі або викрадення людини, зокрема більш активне використання технічних засобів. Поліпшення технічної оснащеності органів Національної поліції в останні роки приділяється все більше і більше уваги. З метою забезпечення публічного порядку в місцях масового перебування громадян (на ринках, вокзалах, площах, жвавих вулицях тощо) набули поширення системи теле- і

відеоогляду, у тому числі з виведенням на монітори стаціонарних постів поліції. Застосування такої системи дозволяє фіксувати будь-який інцидент і його учасників. Виведення кінцевих пристроїв системи спостереження в диспетчерські служби (чергові частини тощо) правоохоронних органів або муніципальної поліції дозволяє приховано вести спостереження на відстані, оперативно і ефективно реагувати на факти правопорушень. Системи телеогляду технічно захищені від несанкціонованого виключення, а також записування та передачі як візуальної, так і звукової інформації сторонніми особами. У деяких регіонах активно проводиться впровадження засобів екстреного зв'язку населення з поліцією.

В даний час, якщо не вважати конституційних декларацій, реальні пріоритети у протидії злочинності ніяк не пов'язані з вирішенням головного завдання - забезпеченням безпеки громадян - потенційних жертв злочинів. У законодавчій діяльності і в практиці правоохоронних органів їх інтереси ігноруються, а результати віктимологічних досліджень і віктимологічна концепція попередження злочинності свого відображення не знаходять. Звідси зростає відчуття незахищеності, пасивності і небажання реальних і потенційних потерпілих співпрацювати з правоохоронними органами. З ростом відчуження громадян від правосуддя в цілому пов'язана, у свою чергу, і така важлива соціально-психологічна проблема, як страх населення перед кримінальними загрозами.

Велику роль у цьому аспекті також відіграє віктимологічна профілактика незаконного позбавлення волі або викрадення людини. На сьогоднішній день найважливішим завданням є психологічна перебудова правосвідомості працівників правоохоронних органів, де важлива роль належить організації спеціалізованої підготовки співробітників по всьому спектру взаємовідносин між поліцією і потерпілими.

Така важлива міра організації віктимологічної профілактики давно склалася і виправдала себе в практиці правоохоронних органів розвинених зарубіжних країн. Так, у Великобританії, наприклад, відповідно до

циркулярами МВС 1986 і 1988 рр. на всій території країни передбачена реалізація різнопланової програми перепідготовки та обов'язкового навчання поліцейських усіх рівнів, орієнтованої на віктимологічну профілактику, усвідомлення співробітниками поліції інтересів і потреб жертв злочинів, навчання методам поводження з жертвами, способам попередження віктимізації.

Аналогічні програми навчання, а також розроблені спільно спеціалізованими громадськими організаціями програми з профілактики віктимності діють у ФРН, США та інших країнах. На захист потерпілих проводяться різні кампанії. Мети активістів боротьби за права потерпілих вдало відображає така цитата: «Жертва злочину поряд з обвинуваченим повинна мати право бути повідомленою про всі кримінальні судові розгляди, бути присутньою на них і бути заслуханою, причому її права регулюються тими ж правилами, що і права обвинуваченого» [27, с. 130].

З цього приводу значна діяльність із захисту прав людини проводиться Радою Європи, у межах якої прийнято біля 150 конвенцій, що регламентують проблеми захисту прав людини й пряме чи непряме обмеження віктимізації [58].

Так, у Страсбурзі Рада міністрів Ради Європи прийняла Європейську конвенцію «Про відшкодування збитків жертвам насильницьких злочинів з боку держави і міжнародного співробітництва в цій галузі країн – членів Європейської Ради» (1983 р.), згідно з якою передбачено відшкодування збитку, який повинен виплачуватись певній категорії потерпілих, а саме:

а) особам, яким у результаті навмисних дій було нанесено серйозну втрату фізичного чи психічного стану здоров'я;

б) особам, що знаходилися на утриманні загиблих внаслідок такого злочину. Особливо відзначається, що відшкодування збитку може бути зменшене чи скасоване з урахуванням поведінки жертви до, під час чи після злочину [131, с. 81-85].

У подальшому Радою 28 червня 1985 р. були прийняті Рекомендації щодо становища потерпілого в рамках кримінального права і кримінального процесу, а 17 вересня 1987 р. - Рекомендації про надання допомоги жертвам і попередження віктимізації. Концепція віктимологічної профілактики базується на інформуванні правоохоронними органами населення про сучасні форми прояву злочинності та можливості ефективного попередження злочинів; забезпечення захисту потенційних жертв; створення умов для активного співробітництва населення й поліції. Велика увага приділяється такому науковому напрямку, як екологія безпеки, тобто, мова йде про вплив таких факторів, як організація культурного і природного ландшафту даної місцевості, ступеня комфортності житла та інших приміщень, в яких люди проживають. Усе більшого поширення набули такі терміни, як «віктимогенні будинки, парки, вулиці», тобто, ті приміщення чи місцевість, що сприяють віктимізації. Наприклад, в одному з міст США – СентЛуїсі за 20 років існування житлового будинку відбулося стільки розбійних нападів, зґвалтувань, нанесення тілесних ушкоджень, крадіжок, переважна більшість яких була вчинена неповнолітніми, що будинок довелося зруйнувати. Встановлено, що житлові будинки вище семи поверхів у чотири рази частіше піддаються нападу названою категорією осіб, ніж шестиповерхові будинки й нижчі [58].

Архітектурне проектування й планування міст має важливе віктимологічне попереджувальне значення, зміст якого в тім, щоб спорудження будинків дозволило його жителям швидко відрізнити сусіда від чужої людини, щоб були створені умови, які дозволяють сусідам знати один одного і вільно користуватися своєю територією. У Великобританії існує дійова програма так званої сусідської взаємодопомоги, що є системою налагодження стосунків, які йдуть значно далі, ніж тільки спостереження за підозрілими людьми чи потенційно небезпечними подіями, що відбуваються в районі проживання [18, с. 59].

Порівняльно новим напрямом криміногенних досліджень стосовно віктимологічної профілактики незаконного позбавлення волі або викрадення людини, вчинених у Великобританії, є так звана «екологія людського розвитку». Прихильники даної теорії роблять акцент на аналізі процесів соціалізації у районах з найбільш високим рівнем неповнолітньої злочинності. При цьому особлива увага приділяється психологічним та соціальним аспектам формування саме неповнолітньої особи, дитини з найближчим оточуванням [16, с. 158-159].

Багато людей схильні думати, що, наприклад, неповнолітній злочинець все рівно досягне поставленої мети, які б заходи безпеки не були здійснені. У дійсності, у процесі злочину задіяні певним чином сотні факторів, і навіть найменша перешкода в планах злочинця буде визначати його успіх чи провал. Знаючи це, нападники воліють вибирати ціль заздалегідь й уважно зважувати аспекти безпеки та інші обставини [42, с. 36-37].

Особливим об'єктом запобігання насильницькій поведінці є потенційні жертви злочинних посягань. Для жертв кримінально-насильницьких дій характерна наявність певного комплексу соціально-демографічних, морально-психологічних і кримінально-правових ознак, прояв яких за певних обставин детермінує їх типову поведінку, що посилює ймовірність стати жертвою кримінально-насильницької поведінки. Тому індивіди, наділені переліченими вище характеристиками, неодмінно мають перебувати у центрі уваги правоохоронних органів, а їхні якості – враховуватися під час розроблення заходів з профілактики кримінально-насильницької поведінки. Одним із найважливіших завдань працівників Національної поліції є усунення небезпеки, що загрожує жертвам. Тому віктимологічна профілактика має поширюватися на все населення країни, насамперед, на численні групи підвищеного ризику, пов'язаного з маргіналізацією суспільства, належністю до неформальних об'єднань антисоціального спрямування, а також захист осіб, які здійснюють посадові обов'язки,

пов'язані з підвищеним ризиком (охорона, міліція, інкасатори банків, нічні таксисти, підприємці тощо).

На підставі узагальнення емпіричного матеріалу та питань, що досліджуються кримінологами, слід з'ясувати теоретико-методологічні засади дослідження віктимологічної профілактики незаконного позбавлення волі або викрадення людини як складової індивідуальної профілактики. З цього приводу А. Фаттах вважає, що труднощі, які виникають у сфері запобігання злочинності, зумовлені тим, що впродовж століть уся увага була зосереджена на самому злочині або ж на злочинцеві й не приділялася жертві [175, с. 19]. Саме тому у вищезазначеному злочині віктимна поведінка стає важливою умовою, що спричиняє вчинення таких злочинів. Взаємні образи, погрози, знущання не тільки завдають безпосередньої шкоди особі, а й призводять до вчинення тяжких злочинів проти життя та здоров'я особи. Це зумовлено вербальною провокацією з боку потерпілого у вигляді образ, погроз, знущань тощо. Тому слід проводити віктимологічну профілактику такого злочину.

Як зазначає А. І. Алексєєв, «віктимологічна профілактика – один із напрямів запобігання злочинності, який ще не повною мірою реалізований у нашому суспільстві. Це специфічна діяльність соціальних інститутів, спрямована на встановлення, усунення або ж нейтралізацію факторів, обставин, ситуацій, що формують віктимну поведінку й обумовлюють учинення злочинів, виявлення групи ризику та конкретних осіб з підвищеним ступенем віктимності, вплив на них з метою поновлення та активізації їхніх захисних якостей, розроблення чи покращення засобів захисту громадян від злочинів і подальшої віктимізації» [4, с. 168].

На нашу думку, слід надавати практичні рекомендації щодо оптимальної поведінки в конфліктних ситуаціях, уникнення негативних наслідків тощо. Остаточне прийняття рішення про вчинення аналізованого злочину значною мірою залежить від віктимної поведінки потерпілих в умовах конфліктної взаємодії з винним. У такому випадку йдеться про

загальносоціальне й індивідуальне запобігання віктимізації. Загальносоціальне запобігання віктимізації є єдиною системою соціально-економічних, політичних, правових, організаційних та інших заходів, що застосовуються суспільством і державою в різних соціальних сферах і спеціально не спрямовані на боротьбу зі злочинністю.

Запобіжна роль таких заходів реалізується з вирішенням великомасштабних соціальних завдань, які мають загальнодержавний характер і впливають на життя значної кількості громадян. Реалізація загальносоціальних заходів запобігання віктимізації у нашій країні має базуватися на реальних умовах життя суспільства.

Успіх від реалізації таких заходів залежить переважно від того, наскільки вони забезпечені матеріальними, правовими, організаційними та людськими ресурсами. Структура загальносоціального запобігання віктимізації населення передбачає заходи соціально-економічного, політичного, правового, організаційного характеру [2, с. 21 – 23]. Як основні напрями загальносоціальної віктимологічної профілактики мають розроблятися стратегічні заходи зі зміцнення сім'ї, охорони материнства та дитинства, морально-правового виховання населення, формування в суспільстві атмосфери толерантності та відкритості, поваги до культурних відмінностей, етичних, релігійних і побутових традицій різних народів.

Таким чином, профілактичний вплив, у тому числі й на віктимологічній основі, за своєю спрямованістю та результативністю полягає як у подоланні об'єктивних передумов протиправної поведінки, так і зміні свідомості осіб, які схильні вчиняти правопорушення чи ставати їх жертвами, а також в усуненні наявних проблем і конфліктів [83, с. 35]. У суспільстві, в якому прагнуть запобігти злочиніві, а не карати за нього, захистити людину від зазіхання, а не помститися злочинцеві, головною завжди буде не репресія, а превенція. Тож будувати систему профілактичного захисту особи від насильницьких посягань слід з огляду саме на це. Запобігання злочинної та віктимної поведінки – це саме та єдність, якої бракувало традиційній

концепції соціальної профілактики правопорушень. На нашу думку, профілактичний захист особи від злочинних зазіхань має особливу соціальну та правову значущість. Саме тому профілактичний захист зводиться в ранг найважливішого соціально-правового завдання [101, с. 73].

Однак зазначений захист як вид діяльності є одним із напрямів соціальної практики. Розвиваючи цю думку, слід зауважити, що соціальна практика, з якої виходить теорія профілактичного захисту особи від злочинів, – це критерій пізнання правильності такої теорії, показник прикладного значення і сенсу захисту особи. Соціальна орієнтація профілактичного захисту особи від злочинів зумовлена насамперед тим, що вона пов'язана з поведінкою людей, умовами формування насильницької поведінки, особливостями розвитку суспільства. Соціальну значущість має й сама діяльність із забезпечення захисту особи, безпеки людей. Саме тому цю діяльність слід розглядати в соціальній площині.

1.3 Особливості кримінально-правового запобігання незаконному позбавленню волі або викраденню людини в Україні

Кримінальна ситуація, що склалася в сучасному українському суспільстві, залишається досить складною. Це спричинено насамперед тим, що процес реформування суспільного життя України поєднаний із подоланням низки труднощів економічного, політичного, й організаційного характеру, зумовлених перехідним етапом у розвитку країни. Це, у свою чергу, призводить до поширення низки злочинних діянь, що стають на заваді нормальному розвитку демократичних змін, становленню України як соціально орієнтованої правової держави.

Конституція України у 1996 р. вперше закріпила досить широкий і різний за своїм змістом перелік прав людини [63]. До їх числа належить право на свободу та особисту недоторканість (ч. 1 ст. 29), а також право на свободу пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлюються

законом (ч. 1 ст. 33) [63]. Одним із злочинних посягань, які грубо порушують ці права, є незаконне позбавлення волі або викрадення людини

Злочини, пов'язані з незаконним позбавленням волі або викраденням людей, є досить поширеними в усьому світі. За офіційною статистикою, щороку їх жертвами стають близько 15 тис. осіб, із яких 10 тис. викрадають з метою отримання викупу. За даними британського аналітичного центру Foreign Policy Center, прибуток викрадачів становить від 500 до 800 млн. доларів.

Актуальною ця проблема є й для України, де за останні роки спостерігається істотне зростання кількості зареєстрованих злочинів за ст. 146 КК України. Причому це зумовлено насамперед збільшенням частки саме фактів незаконного позбавлення волі та викрадення людей. Так, у 2007 р. зареєстровано 257 указанного виду злочинів, а в 2009 р. - 338, а лише за перше півріччя 2010 р. - 141 [144].

При цьому, останнім часом по ст. 146 КК України відкривається найбільше кримінальних проваджень щодо злочинів проти волі, честі та гідності особи. Так, за липень 2018 року було відкрито 385 кримінальних проваджень, за серпень – 407, за вересень – 466 [39].

Слід урахувати, що злочини, пов'язані з незаконним позбавленням волі або викраденням людини, мають значну латентність [25, с. 155]. Саме тому можна констатувати, що проблема боротьби з незаконним позбавленням волі та викраденням людини набуває особливої актуальності в Україні.

Відповідно до ст. 146 КК України передбачена кримінальна відповідальність за незаконне позбавлення волі або викрадення людини. Варто зазначити, що вищевказана законодавча конструкція цієї статті є новелою сучасної української кримінально-правової науки, адже до прийняття чинного Кримінального кодексу, КК УРСР 1960 р. позбавленню волі відводив самостійне місце, а саме його було прописано у ст. 123. Викрадення ж людини в ньому взагалі не мало нормативного вираження [80, с. 126].

Родовим об'єктом злочинів, відповідальність за які встановлена цим розділом в цілому, є суспільні відносини, що забезпечують особисту волю, честь та гідність особи. В свою чергу, безпосереднім об'єктом цього злочину є суспільні відносини, що забезпечують особисту волю людини та її недоторканність [10, с. 79]. Аналізуючи об'єкт злочину особливу увагу слід приділити поняттю «воля». Так, на думку М. І. Мельника, волю людини необхідно розуміти як право ніким не бути примушеним робити те, що не передбачено законодавством [93, с. 348], право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей (статті 19 і 23 Конституції України), як гарантовану можливість реалізації нею таких конституційних прав і свобод як, зокрема: свобода та особиста недоторканність, право на невтручання в її особисте життя, свобода пересування і право на вільний вибір місця проживання (статті 29, 32, 33 Конституції України).

Згідно зі статтями 271-272 Цивільного кодексу України зміст особистого немайнового права становить можливість фізичної особи вільно, на власний розсуд визначати свою поведінку у сфері свого приватного життя; фізична особа здійснює особисті немайнові права самостійно, в інтересах малолітніх, неповнолітніх, а також повнолітніх фізичних осіб, які за віком або за станом здоров'я не можуть самостійно здійснювати свої особисті немайнові права, їхні права здійснюють батьки (усиновлювачі), опікуни, піклувальники [183].

Відповідно до Закону України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» від 11.12.2003 р. кожна людина має право на свободу пересування, під якою розуміється право вільно та безперешкодно за своїм бажанням переміщатися по території України у будь-якому напрямку, у будь-який спосіб, у будь-який час, за винятком обмежень, які встановлюються законом. Іншим об'єктом злочину є особиста недоторканість особи [118].

Відсутність єдиного розуміння змісту особистої недоторканності та її правового забезпечення призводить до того, що цей інститут не фіксується як цілісна система норм, а це, у свою чергу, обумовлює наявність дублювання і суперечностей у правовому регулюванні та утруднює реалізацію права кожної людини на особисту недоторканність [28, с. 97].

Незважаючи на проблеми визначення поняття «недоторканність» у загальному розумінні «недоторканність» означає «охорону від усяких посягань з боку будь-кого, закріплену в законі» або «те, що не можна псувати, знищувати, паплюжити через значимість, важливість тощо» [17, с. 336]. Тобто в контексті кримінального закону необхідно розуміти будь-який вплив, що обмежує свободу особистості.

Додатковим факультативним об'єктом злочину можуть бути життя, здоров'я особи, громадська безпека тощо [93, с. 348]. Предметом суспільних відносин справедливо називають усе те, із приводу чого або у зв'язку із чим існує саме це відношення. Тому в якості предмета суспільних відносин можуть виступати, насамперед, різного роду фізичні тіла, речі (природні об'єкти, різні товари або предмети, що не володіють ознаками товару), а також сама людина. Наприклад, в об'єкті такого злочину, як викрадення людини, остання є лише предметом охоронюваних кримінальним законом відносин [151, с. 24; 10, с. 45].

Найбільш важливим елементом складу злочину є його об'єктивна сторона, оскільки саме в ній визначаються діяння, що фактично й утворюють склад злочину [26, с. 101]. Як слушно зазначає В. Я. Тацій, об'єктивна сторона злочину передбачає такі діяння: 1) незаконне позбавлення волі; 2) викрадення людини. Вчинення одного із зазначених діянь є достатнім для встановлення об'єктивної сторони злочину. Склад цього злочину – формальний [69, с. 107].

Необхідно зауважити, що незаконне позбавлення волі полягає в протиправному перешкоджанні людині обирати за своєю волею місце знаходження. Воно може виявитися у затриманні потерпілого в тому місці,

де він знаходиться не бажає, або поміщення його в таке місце, яке він не має змоги вільно залишити. Це діяння може бути здійснене шляхом застосування фізичного насильства (наприклад, потерпілого зв'язують і зачиняють у підвалі, поміщують у заздалегідь підготовлене місце тощо), а також шляхом психічного насильства (наприклад, під загрозою застосування зброї потерпілого примушують залишатися у приміщенні). Воно може бути вчинене і шляхом обману (наприклад, людину заманюють у будьяке місце і зачиняють з метою позбавлення волі) [69, с. 107].

На думку О. С. Стеблинської, незаконним позбавлення волі є у всіх випадках, коли воно здійснюється не відповідно до Конституції і законів України, згідно з якими жодна людина не може бути позбавлена волі інакше, ніж відповідно до процедури, встановленої законом, і лише у певних випадках [148, с. 44].

Відповідно до чинного законодавства, найнебезпечнішою формою незаконного позбавлення волі є викрадення людини. Викрадення людини передбачає протиправне переміщення особи з одного місця до іншого, яке супроводжується фактичним обмеженням її свободи пересування. За своїм змістом протиправність переміщення людини збігається з незаконністю позбавлення її волі. Способи викрадення можуть бути різними (таємний, відкритий, насильницький, обманний тощо). Закінченим цей злочин є з моменту заволодіння людиною і фактичного початку обмеження її волі. Досліджуючи об'єктивну сторону даного складу злочину, необхідно враховувати, що діяння як у формі незаконного позбавлення волі, так і у формі викрадення людини вважаються закінченими з моменту фактичного обмеження свободи переміщення потерпілого. При цьому необхідно враховувати, що і незаконне позбавлення волі, і викрадення людини належать до триваючих злочинів, тому зазначені діяння вважаються вчинюваними аж до часу фактичного звільнення потерпілого [29, с. 157].

Виходячи з цього дії особи, яка приєднується до утримування потерпілого, що перебуває у стані позбавлення волі, можуть бути

кваліфіковані як співвиконавство або інша співучасть у вчиненні цього злочину [10, с. 80].

Слід зазначити, що в даному випадку суб'єкт злочину загальний, проте з незначним уточненням. Так, суб'єктом цього злочину не можуть бути особи, які відповідно до закону мають право тримати особу в місці, де вона не бажає перебувати, або поміщати її в місце, яке вона не має змоги вільно залишити, але тільки з мотивів піклування про фізичне і психічне здоров'я підопічного чи з інших суспільно корисних мотивів (батьки, усиновителі, прийомні батьки стосовно своїх рідних, усиновлених чи прийомних дітей, опікуни і піклувальники стосовно осіб, які перебувають у них під опікою і піклуванням, педагогічні та науково-педагогічні працівники стосовно піднаглядних дітей, працівники поліції, посадові особи інших відомств, задіяних до антитерористичної операції тощо, стосовно будь-яких громадян у випадках, передбачених відповідними законами України, тощо). Крім того, правовий обов'язок піклуватися про особу і право з цією метою обмежувати її волю можуть бути покладені на особу договором перевезення, морського круїзу, договором про надання послуг із забезпечення особистої безпеки особи і т. ін. Але тривала заборона дитині її батьками протягом відносно тривалого строку (кількох тижнів чи місяців) залишати квартиру, вчинювана як виховний примусовий захід, дає підстави для кваліфікації діяння за ст. 146 як незаконного позбавлення волі [93, с. 349-350].

Із суб'єктивної сторони злочин вчиняється лише з прямим умислом і може характеризуватися різними мотивами (користь, помста та ін.). Обов'язковим є усвідомлення особою незаконності діяння, що нею вчинюється [69, с. 107]. Здійснюючи кримінально-правовий аналіз даного складу злочину необхідно звернути увагу на кваліфікуючі ознаки, оскільки кваліфікуючі ознаки будь-якого складу злочину – це обставини або умови, за яких підвищується ступінь суспільної небезпечності основного діяння. Низка статей КК України через певні юридичні конструкції складів злочинів,

включених до їх змісту, не мають кваліфікуючих ознак, на відміну від «Незаконного позбавлення волі або викрадення людини».

Ми підтримуємо думку Я. Лизогуба, що включення кваліфікуючих ознак до даної статті є важливою деталлю кримінальної політики, за допомогою якої держава залежно від конкретних факторів, здатних підвищувати ступінь суспільної небезпечності злочину, одержує змогу регулювати обсяг кримінальної репресії за те чи інше діяння. Кінцевою ж метою цього процесу, як відомо, є справедлива реалізація на правотворчому (у вигляді законодавчого закріплення) та правозастосовчому (у вигляді судового встановлення) етапах видів і розмірів кримінальноправового впливу [80, с. 127].

Кваліфікуючими ознаками незаконного позбавлення волі або викрадення людини є вчинення їх: 1) щодо малолітнього; 2) із корисливих мотивів; 3) щодо двох або більше осіб; 4) за попередньою змовою групою осіб; 5) способом, небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого; 6) із заподіянням потерпілому фізичних страждань; 7) із застосуванням зброї; 8) протягом тривалого часу [148, с. 44]. Особливо кваліфікованими видами розглядуваного злочину є: 1) вчинення його організованою групою; 2) спричинення ним тяжких наслідків [93, с. 351].

Щодо кваліфікуючих ознак даного складу злочину критично висловився Я. Лизогуб, оскільки він досить слушно доводить хибність однієї з них, а саме здійснення злочину протягом тривалого часу. Як уявляється, протягом тривалого часу можна позбавляти особу волі, наприклад, заперти її в погребі й тримати там протягом місяця. «Незаконне позбавлення волі» за конструкцією об'єктивної сторони становить формальний склад злочину, а за структурою – простий триваючий. Момент його закінчення, хоча й пов'язується вже з самим фактом обмеження потерпілого свободи пересування, утім триваючий характер цього складу злочину дозволяє розтягнути його об'єктивну сторону в часі, наприклад, доки потерпілого не звільнять, причому момент тривалого тримання є не чим іншим, як

характеристикою цього злочину з позицій злісності вчинюваних винним дій, і повністю охоплюється складом незаконного позбавлення волі, не потребуючи додаткової кваліфікації за іншими статтями КК України. Такий підхід, на думку науковця, є логічним і юридично виправданим, бо дозволяє диференціювати так зване просте позбавлення волі та його кваліфікований вид. Викрадення ж людини, через особливості юридичної конструкції, не узгоджується з такою обставиною, як «вчинене протягом тривалого часу», оскільки остання створює абсурдне уявлення про його – викрадення – юридичну природу, адже момент закінчення цього злочину пов'язується лише з самим фактом вилучення потерпілого. Усі подальші дії, зокрема з приводу його утримання чи переміщення, не входять до юридичного складу викрадення, становлячи інші самостійні злочини, котрі потребують окремої кримінальноправової оцінки.

Передбачивши для викрадення людини тривалий характер вчинюваних дій, законодавець припустився логічної помилки, яка набула рис логіко-юридичної. Бажаючи, як зазначалось, уніфікувати розглядувані злочини шляхом створення однієї статті з однаковими кваліфікуючими та особливо кваліфікуючими ознаками, він породив прогалину, адже така кваліфікуюча ознака, як «здійснене протягом тривалого часу» через зазначені вище особливості юридичного складу викрадення людини не зможе бути застосована на практиці [148, с. 128].

Особливим видом незаконного позбавлення волі людини є незаконне поміщення в психіатричний заклад (ст.151 КК України). Незаконне утримання у психіатричному закладі – це обмеження свободи особи, яка після проведеного лікування є психічно здоровою, але яку змушують проти її волі залишатися у психіатричному закладі. Підтримаємо думку науковців, що у зв'язку з цим доцільно зазначити, що ч.1 ст. 151 КК України слід викласти в такій редакції: «Поміщення в психіатричний заклад психічно здорової особи або незаконне утримання її в цьому закладі» [108, с. 11-12].

Нині дедалі очевиднішим стає той факт, що розкриття і розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним позбавленням волі або викраденням людей, мають замаскований, прихований характер, що потребує комплексного застосування заходів гласного процесуального) й негласного (оперативно-розшукового) характеру. Їх комплексне дослідження дасть можливість у ході проведення слідчих (розшукових) дій і оперативно-розшукових заходів знаходити й документувати фактичні дані, які дозволяють слідчим і оперативним підрозділам виконувати завдання, зазначені в Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність», кримінальному та кримінальному процесуальному законодавстві [71; 68; 115].

Зупинимося детальніше на запобіганні незаконному позбавленню волі або викраденню людини. Особлива роль Національної поліції - захищати наданими їм спеціальними силами, засобами й методами людину, суспільство і державу від злочинних посягань [113]. Для цього на них покладено низку обов'язків, які неможливо виконувати без допомоги всього суспільства, державних органів і громадських організацій [24, с. 26].

Крім того, незаконне позбавлення волі або викрадення людей, як правило, є одним із елементів організованої злочинності. Значна частина злочинів, пов'язаних із викраденням людей, вчинялася вищим керівництвом держави за допомогою правоохоронних органів. Мільйони людей безслідно зникали в таборах і тюрмах. Викрадення людей було справою держави, і в більшості випадків платою за це було життя викраденого [2, с. 23].

Щоб стати жертвою викрадення в наш час, необов'язково треба бути багатим чи мати власний бізнес. Мотивами викрадення може стати неповернутий борг, конкурентна боротьба, хуліганство, помста, отримання викупу тощо.

Небажання рідних викраденої особи в низці випадків звертатися за допомогою до працівників правоохоронних органів зумовлено тим, що, по-перше, вони не вірять у можливість за допомогою поліції звільнити

потерпілого, по-друге, не бажають через різні причини контактувати з представниками правоохоронних органів, по-третє, хвилюються за життя викраденого після встановлення зазначених контактів.

Для отримання інформації, що являє собою оперативний інтерес про вчинення злочину, пов'язаного з незаконним позбавленням волі або викраденням людини, необхідно взаємодіяти з працівниками різних правоохоронних органів, які мають можливість отримувати у процесі своєї щоденної діяльності інформацію, актуальну для оперативного апарату. Це можуть бути працівники служби по боротьбі з економічною злочинністю, організованою злочинністю тощо [82, с. 17].

Нині, запобігаючи злочинам, пов'язаних з незаконним позбавленням волі або викраденням людей, правоохоронні органи мають розв'язати низку проблем, серед яких:

а) складність у встановленні факту вчинення незаконного позбавлення волі та викрадення людини; питання про відкриття кримінального провадження з огляду на латентність цих злочинів;

б) відмова звільнених потерпілих заявляти про незаконне позбавлення волі чи викрадення, зумовлена страхом перед злочинцями, що залишилися на волі, наявністю боргових зобов'язань перед викрадачами тощо;

в) труднощі в підготовці та проведенні окремих слідчих (розшукових) та оперативно-розшукових дій;

г) несформованість методики розкриття й розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним позбавленням волі або викраденням людей;

г) брак локальних і міжрегіональних комп'ютерних систем для збирання, опрацювання та зберігання оперативно-розшукової, слідчої інформації щодо розслідування цих злочинів;

д) обмаль загальної слідчої та оперативно-розшукової практики у цій категорії справ;

е) низький рівень оперативного супроводження кримінальних проваджень на стадії досудового розслідування.

На наш погляд, посиленню ефективності діяльності правоохоронних органів у сфері боротьби зі злочинами, пов'язаними з незаконним позбавленням волі або викраденням людей, на сучасному етапі сприятимуть:

1) удосконалення методів збору оперативної інформації для виявлення організованих структур, які займаються злочинами проти особистої свободи особи, характеру їх діяльності, зв'язків між ними (в тому числі і транснаціонального характеру);

2) дослідження методів, які вони використовують з метою самозахисту;

3) створення спеціалізованих підрозділів у правоохоронних органах, які дозволили б «входити» в злочинні організації.

Нагальною є проблема вдосконалення діяльності Національної поліції щодо запобігання цьому злочинному прояву. Крім того, у ході розслідування злочину в цій сфері оперативним працівникам необхідно звернути увагу на оперативно-розшукові заходи першочергового етапу, особливості документування злочинних дій, використання оперативно-технічних засобів, організацію планування подальших заходів.

Учені рекомендують використовувати такі оперативно-розшукові заходи під час розкриття злочинів, пов'язаних із незаконним позбавленням волі або викраденням людей: опитування громадян; оперативне «входження»; оперативний експеримент; спостереження; обстеження приміщень; прослуховування телефонних розмов. У процесі оперативно-розшукового документування слід використовувати такі оперативно-розшукові заходи: контроль за поштовими відправленнями, телеграфними та іншими повідомленнями; зняття інформації з каналів зв'язку.

Водночас, потрібно врахувати той факт, що збирання доказів у справах з викрадення специфічне, адже значну їх кількість отримують під час затримання викрадачів на «гарячому» при переданні викупу, переговорах викрадачів з рідними викраденого.

Підбиваючи підсумки, зазначимо, що з метою успішної протидії цим злочинам необхідно поєднати не тільки зусилля правоохоронних органів, а й держави разом із суспільством.

Висновки до розділу 1

1. Аналіз законодавства про кримінальну відповідальність за викрадення людини дозволяє зробити висновок, що даний злочин як одне з посягань на особисту свободу мало місце протягом багатьох сторіч, а норми, що встановлюють відповідальність за нього, перебували в постійному розвитку і знайшли своє подальше вдосконалення в новому КК України. Історичний аспект питання, що розглядається, дозволяє глибше зрозуміти природу цих злочинів, виявити не тільки їх правову, але й соціальну характеристику. Ще Псковська Судова грамота (1397-1467) за викрадення людини передбачала смертну кару. Судебники 1497 р. (с і . 9) і 1550 р. (ст. 61) встановлювали смертну кару за «головну татьбу» - крадіжку людей - холопів.

2. Загальносоціальне попередження незаконного позбавлення волі або викрадення людини здійснюється під час соціально-економічного будівництва, в процесі розвитку суспільства. Зменшення протиріч, диспропорцій в суспільстві вже несе в собі профілактичну спрямованість. У свою чергу, спеціально-кримінологічна профілактика незаконного позбавлення волі або викрадення людини в себе заходи щодо усунення причин та умов, які сприяють вчиненню злочинів даного виду, а також заходів індивідуально-профілактичного впливу на конкретних осіб.

3. Посиленню ефективності діяльності правоохоронних органів у сфері боротьби зі злочинами, пов'язаними з незаконним позбавленням волі або викраденням людей, на сучасному етапі сприятимуть:

1) удосконалення методів збору оперативної інформації для виявлення організованих структур, які займаються злочинами проти особистої свободи

особи, характеру їх діяльності, зв'язків між ними (в тому числі і транснаціонального характеру);

2) дослідження методів, які вони використовують з метою самозахисту;

3) створення спеціалізованих підрозділів у правоохоронних органах, які дозволили б «входити» в злочинні організації.

РОЗДІЛ 2

ЗАПОБІГАННЯ НЕЗАКОННОМУ ПОЗБАВЛЕННЮ ВОЛІ АБО ВИКРАДЕННЮ ЛЮДИНИ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ ОКРЕМИХ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

2.1 Незаконне позбавлення волі або викрадення людини за кримінальним законодавством країн ЄС

Крім розгляду незаконного позбавлення волі в національно-історичному аспекті позитивним моментом стане розгляд в порівнянні з аналогічними нормами, які містяться в сучасному зарубіжному законодавстві, що, на нашу думку, дозволить сформулювати вичерпне уявлення про досліджуваний об'єкт. І якщо ретроспективний аналіз показує відмінність поглядів на нього в окремі історичні періоди виключно в рамках вітчизняної кримінально-правової доктрини і відображає його, так звані вертикальні зміни, то погляд на подібні норми, присутні в зарубіжних законодавствах сучасності, дозволить побачити його відмінність по «горизонталі».

Крім того, такий розгляд допоможе виявити підходи зарубіжних законодавців до вирішення питання про кримінально-правову охорону особистої свободи людини в цілому, моделям законодавчих конструкцій, законодавчим формулюванням, а також видів і розмірів покарання.

Необхідність вивчення зарубіжного досвіду також обумовлюється встановленням позитивних моментів в аналогічних зарубіжних складах з метою їх можливого використання у вітчизняному законодавстві, що істотно сприяло б удосконаленню кримінально-правової боротьби із незаконним позбавленням волі або викраденням людини.

Варто відмітити, що у зарубіжному законодавстві перші згадки про норми, які охороняють свободу людини, можна знайти в Стародавньому Римі, де був такий склад, як «*plagium*», під яким розумілося звернення

вільної людини в нездатну, положення раба. Даний склад передбачав покарання у вигляді смертної кари.

За своєю суттю цей склад передбачав відповідальність за звернення людини в рабство, в підлеглий і в підневільний стан. Вивчення зарубіжного законодавства XVII-XIX ст дозволяє зробити висновок, що, хоча воно вже і передбачало відповідальність за посягання на особисту свободу людини, спеціальної норми, за змістом прирівняної до незаконного позбавлення волі або викрадення людини, не існувало. Як правило, це були склади, що передбачають кримінальну відповідальність за викрадення чоловіків для військової служби іншій державі (*Plagium Militare*), жінок з корисливих чи інших аморальних спонукань або дітей. Кримінально-правовій охороні піддавалися тільки найбільш тяжкі злочини проти особи, тоді як просте затримання людини не вважалося таким.

Варто відмітити, що першим нормативним документом, який закріпив кримінальну відповідальність за незаконне позбавлення волі або викрадення людини, є постанова Пруського Земського Права, яка була прийнята в кінці XVIII ст., де в ст. одна тисяча сімдесят сім говорилося: «... хто силою затримає, укладе людини або проти його волі примусить до чого-небудь ...». У цьому документі вперше було дано поняття незаконного позбавлення волі і дане діяння визнано злочинним. Після цього такий склад став активно впроваджуватися в кримінальні законодавства більшості країн.

Необхідно відзначити, що в сучасних кримінальних законодавствах зарубіжних країн незаконне позбавлення волі або викрадення людини позначається різними термінами. Наприклад, в КК Федеративної Республіки Німеччина (далі - ФРН) норма, що передбачає відповідальність за даний вид посягання, називається «*Deprivation of Liberty*» (позбавлення волі), в КК Соломонових островів – «*Wrongful confinement*» (неправомірне висновок), в КК Швеції – «*Unlawful deprivation of liberty*» (неправомірне позбавлення волі), в КК Філіппін – «*Illegal detention*» (незаконне затримання), в КК Албанії – «*Unlawful detention*» (неправомірне затримання).

Проведений аналіз даних законодавчих положень дозволяє зробити наступний висновок. У загальному сенсі дані склади злочинів є кримінальне позбавлення волі.

Крім того, в зарубіжній правовій літературі широко використовується такий термін як «kidnaping» (кіднепінг), який останнім часом все більше і більше застосовується на практиці. Це слово походить від англійського «kid» (дитина) і «nap» (хапати) і спочатку означало викрадення дітей, проте в даний час під ним розуміють викрадення людей в цілому, без розмежування дорослої людини або дитини.

В Особливій частині КК України відповідальність за незаконне позбавлення волі або викрадення людини закріплена у розділі III «Злочини проти волі, честі та гідності особи». В аналізованих КК окремих країн-членів ЄС аналогічна норма (норми) закріплена у таких розділах (главах): КК Республіки Польща (ст. 189) розміщена у главі XXIII «Злочини проти свободи» [163]; КК ФРН (статті: 234, 234а, 235, 239, 239а) у розділі 18 «Карані діяння проти особистої свободи» [167]; КК Республіки Франція (статті 224-1, 224-2, 224-3, 224-4, 224-5) у Главі IV «Посягання на свободу людини», розділ I «Про викрадення та незаконне позбавлення свободи» [168]; КК Королівства Нідерланди (статті 282, 283) у Розділі XVIII «Злочини проти свободи особи» [157]; КК Королівства Норвегія (статті 223, 226) у главі 21 «Злочини проти особистої свободи» [152]; КК Республіки Болгарія (статті 142, 142а, 143а) у розділі IV «Викрадення та незаконне позбавлення свободи» [161]; КК Королівство Швеція (статті 1, 2) глави 4 «Про злочини проти свободи і громадського спокою» [170]; КК Швейцарської Конфедерації (статті 183, 184) у Розділі 4 «Злочини та проступки проти свободи» [169]; КК Республіки Сан-Марино (статті: 169, 170, 176) у главі II «Злочини проти свободи особи» [164]; КК Королівства Іспанія (статті: 163, 165, 166, 167, 168) у главі I «Незаконне переслідування та викрадення» розділу VI «Злочини проти свободи особи» [159]; КК Королівства Данія (статті 260, 261, 262) у главі 26 «Злочини проти особистої свободи» [158].

Таким чином, можемо зробити висновок про те, що у всіх проаналізованих кримінальних кодексах родовим об'єктом незаконного позбавлення волі або викрадення людини виступає саме право на свободу людини, а не волю, як це передбачено у Розділі III Особливої частини КК України.

Варто зазначити, що на доцільності зміни назви розділу III Особливої частини КК України та визначення цієї назви як «Злочини проти свободи особи» наголошує О. О. Володіна [21. с. 6].

На нашу думку, така наукова позиція є аргументованою, адже зарубіжний досвід свідчить про визначення родового об'єкта злочинів, аналогічних до ст. 146 КК України, у кримінальних кодексах зарубіжних країн саме у такий спосіб. Проведене нами анкетування практичних працівників також підтвердило цю думку: 64 % опитаних слідчих та 88 % прокурорів висловились за внесення відповідних змін до КК України (Додаток А, Б).

В контексті сказаного також варто сказати, що зміна назви Розділу III Особливої частини КК України означатиме також необхідність внесення змін до назви та диспозиції ст. 146 КК України із заміною понять «незаконне позбавлення волі» на «незаконне позбавлення свободи». При цьому необхідно враховувати, що статті розділу III Особливої частини КК України забезпечують кримінально-правову охорону конституційного права на свободу та особисту недоторканість. За визначенням А. С. Політової, злочином проти свободи особи визнається суспільно небезпечне діяння, передбачене кримінальним законом та спрямоване на позбавлення або обмеження свободи особи й порушення її особистої недоторканності [108, с. 6].

Таким чином, відповідні зміни сприятимуть єдності термінології ст. 29 Конституції України з назвою розділу III Особливої частини КК України та ст. 146 КК України.

Відповідно до диспозиції ч. 1 ст. 146 КК України відповідальність настає за незаконне позбавлення волі або викрадення людини. Таким чином, відповідальність за самостійні види позбавлення свободи не диференційована. У законодавстві аналізованих нами зарубіжних країн відповідальність за незаконне позбавлення свободи (у жодній із аналізованих країн ЄС не встановлена відповідальність за позбавлення волі) регламентована таким чином:

1) відповідальність за незаконне позбавлення свободи та викрадення людини настає за однією статтею кримінального кодексу, зокрема: за ч. 1 ст. 189 КК Республіки Польща настає відповідальність позбавлення свободи людини, при цьому не виокремлюється поняття «викрадення» людини. У ч. 1 ст. 282 КК Королівства Нідерланди настає відповідальність особи, яка умисно, незаконно позбавляє або продовжує позбавляти іншу особу її свободи. Суб'єктом цього злочину тако визнається особа, яка умисно надає місце (сховище) для такого незаконного позбавлення свободи.

За ч. 1 ст. 283 КК Королівства Норвегія підлягає кримінальній відповідальності особа, яка незаконно позбавляє свободи іншу особу або причетна до цього.

За ч. 1 ст. 261 КК Королівства Данія підлягає відповідальності будь-яка особа, яка позбавляє свободи іншу особу.

За ч. 1 ст. 183 КК Швейцарської Конфедерації настає відповідальність за незаконне захоплення особи або утримання її в умовах несвободи, або вчинене іншим чином незаконне позбавлення свободи, за викрадення особи з використанням насильства, погрози або обману.

За ст. 169 КК Республіки Сан-Марино, що має назву «Викрадення людини», відповідальність настає за обмеження свободи, ненадання свободи, або позбавлення свободи.

У ст. 224-1 КК Республіки Франція відповідальність настає за арешт, викрадення, затримання або незаконне позбавлення свободи, вчинене без дозволу органів влади за відсутністю випадків, прямо передбачених законом;

2) відповідальність за незаконне позбавлення свободи та викрадення людини настає за різними статтями кримінального кодексу, зокрема: відповідно до ст. 2 глави 4 КК Королівства Швеція відповідальність настає за викрадення, утримання в неволі будь-кого або незаконне позбавлення свободи в інший спосіб. При цьому, у ст. 1 цієї глави встановлено відповідальність за викрадення людини з метою викупу у випадках, коли особа захоплює та викрадає або позбавляє свободи дитини або будь-яку іншу особу з наміром завдати йому чи їй тілесні ушкодження або шкоду здоров'ю, або примусити його чи її працювати, або з метою вимагання.

Таким чином, у КК Королівства Швеція диференційована відповідальність за незаконне позбавлення свободи та викрадення людини у різних статтях.

Згідно статей розділу IV КК Королівства Іспанія відповідальність за ст. 163 настає за утримання іншої людини в неволі, позбавляючи його свободи. У ст. 164 встановлено відповідальність за викрадення людини з вимогою виконати певні дії для її звільнення. У нормах КК Республіки Болгарія відповідальність за незаконне позбавлення свободи та викрадення людини також диференційована: у ст. 142 встановлена відповідальність за викрадення людини та незаконне позбавлення свободи; у ст. 142а цього кодексу встановлено відповідальність за незаконне позбавлення будь-кого свободи. У КК ФРН відповідальність за незаконне позбавлення свободи та викрадення людини встановлена у трьох різних статтях: ст. 239 (відповідальність настає за позбавлення свободи, тобто поміщення особи до місць позбавлення волі або позбавлення свободи будь-яким іншим способом); ст. 235 (викрадення неповнолітніх); ст. 239а (викрадення, поєднане з вимаганням, відповідальність настає за викрадення людини або захоплення людини з метою примусити потерпілого здійснити певні дії як умову визволення, або з метою вимагання).

Таким чином, окремі із аналізованих країн ЄС розмежовують відповідальність за незаконне позбавлення свободи та викрадення людини на

рівні окремих статей (Королівства Швеція, Королівства Іспанія, Республіка Болгарія, ФРН) В інших аналізованих країнах-членах ЄС відповідальність за незаконне позбавлення свободи та викрадення встановлена у одній статті.

Слід зазначити, що в законодавстві Швейцарської Конфедерації (ст. 183) та ФРН (ст. 234) у диспозиціях відповідних статей також встановлюється відповідальність за захоплення людини як альтернативне поняття до «викрадення». Наприклад, за ст. 234 КК ФРН настає відповідальність особи, яка шляхом насильства або обману захоплює іншу людини з метою поставлення такої особи в безпорадний стан. За цією статтею також настає відповідальність за окремі форми торгівлі людьми, проте торгівля людьми не є предметом цього дослідження. Поряд з тим, законодавець ФРН розрізняє поняття «торгівля людьми» та «захоплення людини». У юридичній літературі щодо визначення поняття «викрадення» зазначається, що: «викрадення людини передбачає сукупність послідовно вчинюваних дій: заволодіння людиною, вчиненого будь-яким способом; переміщення (віддалення) потерпілого з місця його перебування; подальше можливе тримання особи проти її волі та бажання. Причому тільки заволодіння людиною та переміщення її з місця перебування є обов'язковими ознаками об'єктивної сторони» [21, с. 7].

Отже, поняття «захоплення» людини у диспозиції ст. 146 КК України є складовою частиною поняття «викрадення» людини.

Зазначимо, що злочин, передбачений у ст. 146 КК України може бути вчинено із суб'єктивної сторони за наявності вини у формі умислу. При цьому відповідальність за необережне незаконне позбавлення свободи відсутня.

Натомість, в окремих кримінальних кодексах країн ЄС встановлена відповідальність за позбавлення свободи за наявності необережної форми вини. Так, у ст. 283 КК Королівства Нідерланди встановлено відповідальність особи, яка з недбалості чи необережності відповідальна за незаконне позбавлення свободи або за продовження незаконного

позбавлення свободи [157]. Кваліфікуючими ознаками цієї статті визнаються дії, що спричинили тяжке тілесне ушкодження або смерть потерпілого. У ст. 262 КК Королівства Данія встановлено відповідальність особи, яка внаслідок грубої необережності вчиняє незаконне позбавлення свободи [158]. Також, як приклад, у ст. 226 КК Королівства Норвегія встановлена відповідальність особи, винної в позбавленні іншої особи свободи, яке винна особа безпідставно вважає законним, або у випадку проведення затримання без дотримання визначеної законодавством процедури у випадках, коли особа могла провести затримання відповідно до порядку, встановленого законодавством [152]. За цією статтею також настає відповідальність особи, яка є причетною до таких дій. Таким чином, в законодавстві окремих країн-членів ЄС відповідальність диференційована за ознакою форми вини.

У ч. 2 ст. 146 КК України закріплено декілька кваліфікуючих ознак незаконного позбавлення волі або викрадення людини. Зокрема, до них відносяться: 1) вчинені щодо малолітнього. Кваліфікуючу ознаку за спеціальними ознаками потерпілого закріплено у ч. 2 ст. 183 КК Швейцарської Конфедерації; у ст. 165 КК Королівства Іспанія (якщо потерпілий неповнолітній); у ч. 2 ст. 142 КК Республіки Болгарія (якщо потерпілий не досяг 16-ти років при викраденні; у ч. 2 ст. 142а – якщо потерпілий не досяг 18-років при незаконному позбавленні свободи); у ст. 224-5 КК Республіки Франція (якщо потерпілий не досяг 15-ти років). У ст. 235 КК ФРН встановлено відповідальність за викрадення неповнолітніх, зокрема особу до 18-ти років, дитину, якщо викрадач не є родичем дитини. У зазначеній статті виокремлено такі кваліфікуючі ознаки: (викрадення неповнолітнього з метою переміщення за кордон; з корисливих мотивів; що спричинило шкоду здоров'ю або смерть потерпілого) [189, с. 170].

Отже, можемо зробити висновок, що у законодавстві більшості країн-членів ЄС кваліфікуючою ознакою незаконного позбавлення свободи визнається неповнолітній, а не малолітній.

Враховуючи наведене, необхідним видається встановити у КК України відповідальність за вчинення діяння щодо неповнолітнього. За таку пропозицію висловились 67 % опитаних слідчих і 70 % прокурорів (Додаток А, Б).

2) з корисливих мотивів. Закріплено лише у ст. 184 КК Швейцарської Конфедерації (вчинене з метою викупу); у ч. 2 ст. 261 КК Королівства Данія (незаконне позбавлення свободи з метою отримання прибутку).

3) щодо двох чи більше осіб. Встановлена у ст. 142 КК Республіки Болгарія (злочин вчинено щодо двох і більше осіб); у ст. 224-3 КК Республіки Франція (щодо кількох осіб).

4) за попередньою змовою групою осіб. Встановлена у ст. 142 КК Республіки Болгарія (злочин вчинено двома і більше особами).

5) способом, небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого. Таку кваліфікуючу ознаку встановлено у ч. 2 ст. 142а КК Республіки Болгарія (вчинення способом, що має характер мучення або небезпечним для здоров'я потерпілого).

6) таке, що супроводжувалося заподіянням йому фізичних страждань. Передбачено у: (ст. 184 КК Швейцарської Конфедерації (жорстоке поводження з потерпілим); ч. 2 ст. 189 КК Республіки Польща (якщо позбавлення свободи було поєднано з особливим мученням потерпілого); у ч. 2 ст. 223 КК Королівство Норвегія (спричинення потерпілому значних страждань або значної фізичної шкоди); ч. 2 ст. 142 КК Республіки Болгарія (з особливою жорстокістю); ст. 224-2 КК Республіки Франція.

7) із застосуванням зброї. Така кваліфікуюча ознака закріплена у ч. 2 ст. 142 КК Республіки Болгарія (лише щодо викрадення людини). Вважаємо за необхідне закріпити таку кваліфікуючу ознаку в національному законодавстві щодо викрадення людини, адже це створює небезпеку не лише для життя та здоров'я людини, а й громадської безпеки. В підтримку такої пропозиції висловились 67 % опитаних слідчих Національної поліції (Додаток А).

8) здійснюване протягом тривалого часу. Щодо визначення змісту кваліфікуючої ознаки ст. 146 КК України слід зазначити, що ознака «протягом тривалого часу» є оціночною та з огляду на відсутність визначених в законі часових критеріїв підлягає встановленню в кожному конкретному випадку. Слід зазначити, що З. А. Загинеї, на підставі аналізу окремих вироків за ч. 2 ст. 146 КК України встановила, що суди визначають поняття «тривалий час» по-різному, зокрема таким часом визнається позбавлення волі (20-30 хв., 1 год., 4 год., 8 год., 11 год., 1 доба, 2, 4, 6, 7 діб, 4 місяці) [40, с. 358-359].

Таким чином, судова практика показує надмірно широке тлумачення такої кваліфікуючої ознаки, що в першу чергу пов'язано з відсутністю критеріїв визначення такого часу. При цьому, на думку З. А. Загинеї: «не можна тлумачити тривалий час як кваліфікуючу ознаку незаконного позбавлення волі або викрадення людини лише з використанням об'єктивних темпоральних критеріїв. Адже на сприйняття його тривалості будуть впливати чинники суб'єктивного характеру (наприклад, вік, захворювання особи, умови тримання)» [40, с. 359]. До прикладу, О. О. Володіна пропонує диференціювати відповідальність за незаконне позбавлення волі та за викрадення людини та встановити як кваліфікуючу ознаку викрадення людини, що поєднане з триманням потерпілого понад семи діб (варіант: поєднане з триманням потерпілого протягом тривалого часу» [21, с. 18].

У проаналізованих нами кримінальних кодексах таку кваліфікуючу ознаку містять: ч. 2 ст. 223 КК Королівства Норвегія (якщо позбавлення сподоби тривало більше одного місяця); ч. 2 ст. 261 КК Королівства Данія (якщо позбавлення свободи було довготривалим); ст. 184 КК Швейцарської Конфедерації (позбавлення свободи продовжувалось більше 10-ти діб); у ч. 2 ст. 189 КК Республіки Польща (позбавлення свободи продовжувалось більш ніж 7 діб); у ч. 3 ст. 163 КК Королівства Іспанія (позбавлення свободи понад 15 діб); у ч. 2 ст. 142а КК Республіки Болгарія (позбавлення свободи понад 2 доби); у ч. 2 ст. 239 КК ФРН (позбавлення свободи більше одного тижня).

Отже, можемо зробити висновок, що у законодавстві країн-членів ЄС мінімальні часові критерії визначення поняття «тривалий час» різняться від двох діб до одного місяця.

До особливо кваліфікуючих ознак ст. 146 КК України віднесено:

1) вчинення таких діянь організованою групою. Встановлено у ст. 224-3 КК Республіки Франція (організована банда); у ч. 3 ст. 223 КК Королівства Норвегія встановлено відповідальність для особи, яка вступила у змову з іншою особою для вчинення незаконного позбавлення свободи. У ст. 168 КК Королівства Іспанія встановлена відповідальність за підбурювання, змову або пропозицію вчинити незаконне позбавлення свободи або викрадення особи. У ч. 2 ст. 142 КК Республіки Болгарія (злочин вчинено особою, яка бере участь в злочинній групі або організації, або діє на замовлення такої групи або організації).

2) спричинення тяжких наслідків. Закріплено у ст. 184 КК Швейцарської Конфедерації (спричинення значної шкоди здоров'ю потерпілого); у ч. 2 ст. 142 КК Республіки Болгарія (значні тяжкі наслідки); у ст. 282 КК Королівства Нідерланди – тяжке тілесне ушкодження (ч. 2) або смерть потерпілого (ч. 3). У ч. 2 ст. 223 КК Королівство Норвегія (спричинення потерпілому шкоду здоров'ю, або ж що призвело до його смерті). У ч. 3 ст. 239а КК ФРН (смерть потерпілого при викраденні), у ч. 2, 3 ст. 239 – шкода здоров'ю або смерть при незаконному позбавленні свободи. У ст. 224-2 КК Республіки Франція – шкода здоров'ю або хронічне захворювання потерпілого внаслідок незаконного позбавлення свободи.

У проаналізованих нами КК країн ЄС у відповідних статтях встановлюються окремі кваліфікуючі ознаки, що не передбачені у ч. 2 ст. 146 КК України. До них належать: 1) незаконне утримання як психічно хворого у відповідному лікувальному закладі (ч. 2 ст. 261 КК Королівства Данія; ч. 2 ст. 142а Республіки Болгарія); 2) щодо недієздатної особи: ч. 2 ст. 183 КК Швейцарської Конфедерації (викрадення особи, яка не здатна усвідомлювати характер та наслідки своїх дій, або особи, яка перебуває в безпорадному

стані); 3) службовими особами: ст. 165 КК Королівства Іспанія (винний вчинив незаконне позбавлення свободи під видом службової особи, або злочин вчинено службовою особою під час виконання нею своїх обов'язків. У ч. 2 ст. 142 КК Республіки Болгарія (викрадення вагітної жінки, або особи, яка має міжнародний захист; службовою особою міністерства внутрішніх справ, з метою переміщення до іноземної країни). У ст. 224-4 КК Республіки Франція кваліфікуючою ознакою визнається незаконне позбавлення свободи, вчинене для приготування до злочину або полегшення його вчинення.

Слід зазначити, що більшість із наведених кваліфікуючих ознак незаконного позбавлення свободи, що встановлені у законодавстві країн-членів ЄС та відсутні у ст. 146 КК України, охоплюються іншими статтями Особливої частини КК України.

У ст. 234а КК ФРН як окремий склад злочину встановлено відповідальність за насильницьке вивезення особи за територію країни або перешкоджання повернення такої особи з-за кордону. Варто зазначити, що, наприклад, у рішенні Європейського Суду з прав людини від 10 травня 2001 року у справі «Кіпр проти Туреччини» цей міжнародний судовий орган встановив порушення статті 1 Протоколу № 1 (захист права власності) до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, що триває й досі, у зв'язку з позбавленням греків-кіпріотів, що мають власність на півночі Кіпру, можливості доступу, управління, використання та володіння своїм майном, а також будь-якої компенсації за втручання у їхні права власності, а також можливості повернутися на відповідну спірну територію [126].

Таким чином, перешкоджання повернення на територію країни, або ж на територію місця проживання є порушення прав людини. Зазначимо, що в аспекті збройних конфліктів, наявності тимчасово окупованих територій, в яких громадяни країни можуть як насильно вивозитися із території країни, так і незаконно утримуватися за її межами, що перешкоджає поверненню на територію проживання, такі дії можуть бути визнані окремим злочином проти свободи особи.

Враховуючи наявність кількох тимчасово окупованих територій та триваючою збройною агресією Російської Федерації, виникла, на нашу думку, необхідність доповнення ст. 146-1 КК України кваліфікуючою ознакою «на тимчасово окупованих територіях».

Враховуючи наведене, вважаємо, що оскільки родовим об'єктом злочинів, аналогічних до ст. 146 КК України, у всіх кримінальних кодексах проаналізованих зарубіжних країн виступає саме право на свободу людини, а не волю, доцільно у назві Розділу III Особливої частини КК України поняття «воля» замінити на поняття «свобода». Аналогічні зміни необхідно внести до диспозиції ст. 146 КК України.

Отже, викрадення людини навіть без кваліфікуючих ознак, майже у всіх країнах відноситься до числа тяжких або особливо тяжких злочинів, тому карається досить суворо [140, с. 103]. Вважаємо за доцільне проаналізувати детальніше механізм кримінально-правової охорони особистої свободи за законодавством окремих країн-учасниць ЄС.

Так, верхня межа покарання у вигляді позбавлення волі за викрадення без кваліфікуючих ознак становить: 5 років - Вірменія, Узбекистан; 6 років - Болгарія; 7 років - Білорусь Казахстан; 10 років - Азербайджан, Іспанія, Латвія, Молдова; 15 років - Аргентина; 20 років - Австралія, Албанія, Алжир, Колумбія, Франція.

Відповідно до ст. 289-1 КК Італії викрадення людини в терористичних цілях або в цілях підриву демократичної системи карається позбавленням волі на строк від 25 до 30 років. За кваліфіковане викрадення покарання зазвичай досягає максимальних меж, передбачених законодавством конкретної країни, так у Франції - довічне ув'язнення, в Алжирі - смертна кара.

У Франції Кримінальний кодекс передбачає відповідальність у вигляді 20 років кримінального ув'язнення і обов'язково періоду надійності на «арешт, викрадення, затримання або незаконне позбавлення волі іншої особи. Вчинені без припису законних органів влади і крім випадків,

передбачених законом (ст. 224-1). Обтяжуючими обставинами цього злочину є:

- заподіяння тяжкої шкоди здоров'ю потерпілого (каліцтва, хронічного захворювання);
- смерті, викликаних навмисно або стали результатом яких умов утримання, або позбавлення їжі або догляду;
- його спряженість з тортурами або актами жорстокості;
- вчинення організованою бандою або в щодо кількох потерпілих або неповнолітньої особи.

Покарання також збільшується, якщо будь-яка особа була заарештована, викрадена, затримана або незаконно позбавлена свободи в якості заручника або для приготування або полегшення вчинення злочину або проступку або для сприяння втечі або забезпечення безкарності виконавця або співучасника злочину або проступку, або для досягнення виконання будь-якого вимоги або умови, зокрема внесення викупу.

Для фізичних осіб КК Франції передбачає тривалі терміни позбавлення волі - 30 років кримінального ув'язнення або довічне – і обов'язкове призначення періоду надійності. Юридичні особи за вчинення цих злочинів, як простого, так і кваліфікованих видів, до кримінальної відповідальності притягнуто бути не можуть.

Цікаво, що законодавством Франції передбачена не тільки сувора відповідальність, але і можливість пом'якшення покарання в разі дійового каяття. Так, суд має право призначити тюремне ув'язнення від п'яти до 10 років у разі, коли затримана або незаконно позбавлена волі особа або особа, затримана чи незаконно позбавлена волі, добровільно звільнена до настання семи діб, сума яких обчислюється з дня фактичного захоплення. Так, пом'якшення не може бути застосовано, якщо заручник або заручники піддалися якомусь посяганню на свою фізичну недоторканність, що спричинило каліцтво, хронічне захворювання або смерть, або якщо заручники піддавалися тортурам або актам жорстокості.

Відповідно до ст. 189 КК Польщі відповідальність передбачена за позбавлення волі людини. Коли ж позбавлення волі тривало більше семи днів або було пов'язане з особливим мученням, винний підлягає покаранню у вигляді позбавлення волі терміном від 1 року до 10 років [163, с. 146–147].

Таким чином, кримінальне законодавство країн далекого зарубіжжя відповідальність за захоплення заручників передбачає або самостійно, або не диференціюючи її з викраденням людини. Склади злочинів, пов'язані із захопленням заручників, розташовані в основному в розділах або розділах про злочини проти особи.

В Італії, якщо в результаті викрадення наступила смерть викраденої особи як наслідок, чи не входило в злочинний задум, то обвинувачений карається позбавленням волі на строк до 30 років, а якщо обвинувачений вбив викрадену особу, він засуджується до довічного ув'язнення [45, с. 932].

Таким чином, з викладеного свідчить, що незаконне позбавлення волі або викрадення людини, в тому числі і дітей практично у всіх країнах визнається особливо тяжким діянням, які посягають на особисту свободу, а часом і життя людини. Поряд з тим в кримінальному законодавстві деяких держав обмеження відповідальності за даний злочин додатковими умовами, відносить, як правило, вік і стать потерпілого, цілям викрадення або способу його вчинення, не в повній мірі відповідає соціальної цінності особистості свободи як такої, вимогам діючих міжнародно-правових актів.

2.2 Незаконне позбавлення волі або викрадення людини за кримінальним законодавством пострадянських держав

Кримінальне законодавство зарубіжних держав - колишніх республік СРСР – традиційно передбачає відповідальність за вчинення злочинів, пов'язаних з протиправним позбавленням людини її свободи [53, с. 92].

Так, кримінальне законодавство різних країн, як правило, встановлює відповідальність за такі злочини, як викрадення людини, незаконне

позбавлення волі, незаконне переміщення в психіатричний стаціонар, захоплення заручника, а також склади злочинів, що передбачають відповідальність за експлуатацію людини і торгівлю людьми. Також окремо в кримінальних законах зарубіжних держав передбачається відповідальність за незаконні дії посадових осіб правоохоронних або інших державних органів, пов'язані із завідомо незаконними затриманням і триманням під вартою людини і громадянина.

При цьому названі вище склади злочинів зазвичай розташовуються законодавцями в різних розділах або розділах національних кримінальних законів в залежності як від родового об'єкта злочинного посягання, так і інших істотних обставин, зокрема правових традицій конкретної держави.

Наприклад, склади злочинів, що передбачають відповідальність за викрадення людини, незаконне позбавлення волі і незаконне поміщення в психіатричний стаціонар, як правило, містяться в розділах кримінальних кодексів про злочини проти волі, честі та гідності особи (гл. 19 КК Республіки Азербайджан, гл. 17 КК Республіки Таджикистан тощо).

У кримінальних законах деяких пострадянських держав в розділах про злочини проти волі, честі і гідності особистості закріплено статті, що передбачають відповідальність поряд з названими вище діяннями також за торгівлю людьми та (або) вербування людей для сексуальної чи іншої експлуатації шляхом обману, і інші діяння.

КК Республіки Білорусь (далі - КК РБ) в гл. 22 «Злочини проти особистої свободи, честі і гідності» поряд з викраденням людини і незаконним позбавленням волі також передбачені кримінально-правові норми про відповідальність за торгівлю людьми (ст. 181 КК РБ) і вербування людей для сексуальної чи іншої експлуатації, досконалим шляхом обману (ст. 187 КК РБ).

Відповідно до кримінального законодавства деяких держав Середньої Азії, зокрема Казахстану, Киргизстану, Таджикистану, в розділах про

злочини проти особи також передбачена відповідальність за вербування людей для сексуальної та іншої експлуатації.

Наприклад, за КК Узбекистану в розділі про злочини проти волі, честі та гідності особи містяться кримінально-правові норми про викрадення людини, незаконне позбавлення волі, вербування людей для сексуальної та іншої експлуатації, проте відсутня відповідальність за незаконне поміщення людини в психіатричний стаціонар [165, с. 228–231].

Склади злочинів, пов'язані із захопленням заручника або утриманням особи в якості заручника, в національних кримінальних законах, як правило, розташовані в розділах про злочини проти громадської безпеки (гл. 25 КК Республіки Азербайджан, гл. 9 Особливої частини КК Республіки Казахстан та ін.).

Злочини, пов'язані з незаконними діями співробітників правоохоронних органів, спрямованими на незаконне позбавлення волі осіб, традиційно розташовані в розділах про злочини проти правосуддя (гл. 34 КК РБ, гл. XVI КК Республіки Узбекистан та ін.).

Злочини, пов'язані з експлуатацією людини і торгівлею людьми, поміщені, як правило, в розділах про злочини проти миру і безпеки людства (гл. 16 КК Республіки Азербайджан).

Зазначимо, що традиційно в країнах СНД (Азербайджан, Казахстан, Таджикистан і ін.), підвищена відповідальність за вчинення вбивства, поєднаного з викраденням людини і захопленням заручника в якості кваліфікуючих ознак цих складів злочинів.

У п. 3 ч. 2 ст. 115 КК України, яка встановлює відповідальність за вбивство, також передбачена підвищена відповідальність за вбивство заручника.

За КК Грузії передбачена відповідальність за вчинення вбивства, поєднаного тільки з захопленням заручника. Така кваліфікуюча ознака стосовно до вбивства в кримінальному законі Узбекистану відсутня.

На наш погляд, обгрунтованою є позиція більшості законодавців країн СНД, які передбачають підвищену відповідальність за вчинення вбивства, поєданого із захопленням заручника і викраденням людини (ст. 120. 2. 9 КК Азербайджану, п. 4 ч. 2 ст. 139 КК Республіки Білорусь, п. «Г» ч. 2 ст. 104 КК Таджикистану та ін.), а не тільки вбивство заручника. Аргументом даного положення є той факт, що в процесі викрадення людини або захоплення заручника злочинець може навмисне позбавити життя сторонніх осіб або осіб, які намагаються перешкодити вчиненню злочину, а також співробітників правоохоронних органів, які звільняють потерпілих тощо.

За КК Республіки Азербайджан у главі 16 про злочини проти миру і безпеки людства передбачено кримінальну відповідальність за рабство, тобто повне або часткове здійснення щодо людини правочинів, властивих праву власності (ст. 106), а також позбавлення волі в порушення норм міжнародного права (ст. 112). У розділі 17 КК Азербайджану «Військові злочини» в рамках ст. 115 «Порушення законів та звичаїв війни» також встановлюється відповідальність за захоплення заручників.

Звертаємо увагу на те, що особливістю сучасного кримінального законодавства Азербайджану також є встановлення відповідальності за насильницьке утримання людини, яким визнається затримання, арешт або викрадення особи з метою позбавлення законного захисту на тривалий термін за підтримки або за згодою держави або політичної організації, і подальше заперечення факту позбавлення волі або відмова від повідомлення відомостей про її долю або місцезнаходження з максимальним покаранням у вигляді довічного позбавлення волі (ст. 110) в главі 16 «Злочини проти миру і безпеки людства».

Діяння, які є злочинними відповідно зі ст. 110 КК Азербайджану, були характерні для внутрішньої політики 1970-1980 рр. військових хунт ряду країн Латинської Америки (Аргентина, Гондурас, Колумбія, Нікарагуа, Сальвадор, Чилі та ін.).

Так, в 1966 р в Гватемалі після державного перевороту, організованого США, були відзначені випадки зникнення людей, яких викрадали, тримали тривалий час в ув'язненні, а потім вбивали, заявляючи згодом, що ніяких відомостей про долю викрадених нема [91, с. 72]. Найбільш значними випадками викрадення і знищення громадян своєї країни були «Ніч краваток» і «Ніч олівців» в Аргентині, де жертвами викрадачів були юристи і студенти [91, с. 72].

КК РБ в розділі про військові злочини і інші порушення законів та звичаїв ведення війни в рамках статті, яка передбачає відповідальність за порушення законів і звичаїв війни, встановлює відповідальність за захоплення окремих категорій осіб і утримання їх в якості заручників (ч. 2 ст. 135). У розділі про злочини проти особистої свободи, честі і гідності передбачається відповідальність за торгівлю людьми (ст. 181), викрадення людини (ст. 182), незаконне позбавлення волі (ст. 183), незаконне поміщення в психіатричну лікарню (ст. 184) і вербування людей для сексуальної чи іншої експлуатації шляхом обману (ст. 187). У розділі про злочини проти громадської безпеки передбачена відповідальність за захоплення заручника (ст. 291). У розділі про злочини проти правосуддя кримінальним законом КК РБ встановлена відповідальність за незаконні затримання або тримання під вартою (ст. 397).

Відповідно до ст. 128 КК РБ «Злочини проти безпеки людства» депортація, незаконне ув'язнення, рабство, масове або систематичне здійснення страт без суду, викрадення людей, поєднане з тортурами чи актами жорстокості, що здійснюються у зв'язку з расовою, національною, етнічною приналежністю, політичними переконаннями і віросповіданням, караються позбавленням волі на строк від 7 до 25 років або довічним позбавленням волі, або смертною карою.

Стаття 135 КК РБ «Порушення законів та звичаїв війни» встановлює відповідальність за примушування осіб, які здали зброю або не мають коштів захисту, поранених, хворих, які зазнали корабельної аварії, медичного,

санітарного та духовного персоналу, військовополонених, цивільного населення на окупованих територіях або в районі військових дій, або осіб, що користуються під час військових дій міжнародним захистом, до служби в збройних силах противника або до переселення, або позбавлення їх права на незалежний і неупереджений суд, або обмеження права цих осіб на захист в кримінальному провадженні у вигляді позбавлення волі на строк від 3 до 5 років або на строк від 3 до 7 років. Заподіяння зазначеним особам тяжких тілесних ушкоджень, катування, проведення над ними (навіть за згодою) медичних, біологічних та інших експериментів або використання їх для прикриття своїх військ або об'єктів від військових дій, або захоплення і утримання таких осіб як заручників, або викрадення цивільного населення для примусових робіт караються позбавленням волі на строк від 5 до 15 років. Умисне вбивство зазначених осіб карається позбавленням волі на строк від 8 до 25 років, або довічним позбавленням волі, або смертною карою.

Відповідно до КК Грузії в гл. 23 «Злочини проти прав і свобод людини» містяться статті, що передбачають відповідальність за незаконне позбавлення волі (ст. 143), захоплення заручника (ст. 144), а також умисне незаконне затримання або тримання під вартою (ст. 147), незаконне поміщення в психіатричний стаціонар або утримання в ньому (ст. 149). Відповідальність за викрадення людини за кримінальним законом Грузії відсутня. Відповідно з п. «з» ч. 2 ст. 411 КК Грузії передбачена відповідальність за захоплення заручника (стаття встановлює відповідальність за порушення норм міжнародного гуманітарного права під час збройного конфлікту), розташована в розділі про злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного гуманітарного права. Також кримінальним законом Грузії встановлюється кримінальна відповідальність за захоплення заручника в терористичних цілях в гл. 38 «Тероризм» розділу про злочини проти держави (ст. 329).

У кримінальному законодавстві Казахстану відповідальність за викрадення людини (ст. 125), незаконне позбавлення волі (ст. 126), а також незаконне поміщення в психіатричний стаціонар (ст. 127) і вербування людей для сексуальної та іншої експлуатації (Ст. 128) передбачена в гл. I Особливої частини КК про злочини проти особи. Відповідальність за захоплення заручника - в розділі про злочини проти громадської безпеки та громадського порядку (ст. 234). Відповідальність за незаконні затримання, тримання під вартою (ст. 346 КК) встановлена в розділі про злочини проти правосуддя і порядку виконання покарання.

Відповідно до ст. 227 КК Киргизької Республіки, розташованої в гл. 24 «Злочини проти громадської безпеки», передбачена відповідальність за захоплення заручників, захоплення або тримання особи як заручника, вчинені з метою примусити державу, міжнародну організацію, юридичну або фізичну особу вчинити або утриматися від вчинення якої-небудь дії як умови звільнення заручника. Кримінальне законодавство Киргизії також передбачає кримінальну відповідальність за викрадення людини (ст. 123), вербування людей для експлуатації (ст. 124) і незаконне позбавлення волі (ст. 125), кримінально-правові норми яких розташовані в главі 17 «Злочини проти волі, честі та гідності особистості» [162].

За КК Таджикистану в розділі про злочини проти особистої свободи, честі і гідності передбачена відповідальність за викрадення людини (ст. 130), незаконне позбавлення волі (ст. 131), вербування людей для сексуальної та іншої експлуатації шляхом обману (ст. 132), незаконне поміщення в психіатричну лікарню (ст. 133). У розділі про злочини проти громадської безпеки передбачена відповідальність за захоплення заручника (ст. 181). У розділі про злочини проти правосуддя передбачена відповідальність за незаконні затримання або тримання під вартою (ст. 358). У розділі про злочини проти миру і безпеки людства передбачена відповідальність за умисне порушення норм міжнародного гуманітарного права, вчинене під час збройного конфлікту, а також за захоплення заручників (п. «ж» ч. 2 ст. 403).

За кримінальним законодавством Республіки Узбекистан в розділі про злочини проти волі, честі і гідності особи передбачена відповідальність за вербування людей для сексуальної або іншої експлуатації шляхом обману (ст. 135), викрадення людини (ст. 137), насильницьке незаконне позбавлення волі (ст. 138). У розділі про злочини проти миру і безпеки людства в рамках ст. 155 КК Узбекистану «Тероризм» встановлюється відповідальність за захоплення заручника з метою ускладнення міжнародних відносин, провокації війни або дестабілізації обстановки в Республіці Узбекистан. Відповідальність за незаконне затримання і тримання під вартою передбачена в главі про злочини проти правосуддя (ст. 234). Кримінальна відповідальність за захоплення заручника поміщена окремо в розділі про злочини проти громадської безпеки і громадського порядку (ст. 245).

За кримінальним законом Естонії в розділі про злочини проти особистості передбачена відповідальність за купівлю-продаж дитини (ст. 1231), підміну або викрадення дитини (ст. 124), захоплення заручника (ст. 1241), незаконне поміщення в психіатричну лікарню (ст. 1242), незаконне позбавлення волі (ст. 1243). Окрема відповідальність за викрадення дорослої людини законодавством цієї держави не передбачена [174].

Крім цього, неоднозначно вирішується питання про звільнення від кримінальної відповідальності осіб, винних у вчиненні злочинів, які посягають на фізичну свободу живої людини.

Слід зазначити, що кримінальне законодавство колишніх союзних республік СРСР (Казахстан, Таджикистан тощо), передбачає можливість звільнення від кримінальної відповідальності, а отже, і від інших кримінально-правових наслідків осіб, які вчинили викрадення людини або захоплення заручника. Йдеться про так зване дійове каяття, коли особа, викрала людину або яка захопила її як заручника, по своїй волі відпускає особу.

Підстава звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям регламентується в статтях Загальної частини кримінальних законів країн СНД і Балтії. Як правило, це злочини невеликої або середньої тяжкості: в разі їх вчинення особою вперше, якщо дана особа виконує будь-які дії, що нівелюють наслідки вчинені нею діяння.

Так, відповідно до ст. 72 КК Азербайджану особа, яка вперше вчинила злочин, що не має великої суспільної небезпеки, може бути звільнена від кримінальної відповідальності, якщо вона добровільно з'явилася з повинною, активно сприяла розкриттю злочину або іншим чином відшкодувала шкоду, заподіяну в результаті вчинення злочину. Ні викрадення людини, ні захоплення заручника до подібної категорії злочинів не належать, в зв'язку з чим діють спеціальні кримінально-правові норми, що передбачають можливість звільнення від кримінальної відповідальності, зазначені в ч. 2 ст. 72, яка регламентує звільнення від кримінальної відповідальності, а також в примітках до відповідних статей Особливої частини.

Так, відповідно до ч. 2 ст. 68 КК Грузії, яка регламентує звільнення від кримінальної відповідальності, встановлено, що особа, яка вчинила злочин іншої категорії, може бути звільнена від кримінальної відповідальності, якщо це передбачено відповідною статтею Особливої частини КК. Кримінальне законодавство Узбекистану, Естонії та інших держав не передбачає можливості звільнення від кримінальної відповідальності за викрадення людини, незаконне позбавлення свободи і захоплення заручника в разі так званих позитивних дій винних.

Республіка Білорусь, наприклад, передбачає можливість такого звільнення від кримінальної відповідальності лише за захоплення заручника.

Таким чином, національні кримінальні закони країн, колишніх союзних республік, мають і свою специфіку, яка полягає в наявності відповідальності за ряд діянь, а також у відмінностях в родовому об'єкті аналізованих злочинів.

Варто звернути увагу на те, що покарання за вчинення викрадення людини та захоплення заручника в пострадянських країнах, як і в усьому світі, досить суворе. Більш м'яке покарання передбачено, як правило, за вчинення незаконного позбавлення волі людини. Так, смертна кара за вчинення захоплення заручника при наявності особливо обтяжуючих обставин (особливо кваліфікуючих ознак) передбачена за КК Таджикистану.

Максимальні покарання за вчинення злочинів, зазіхають на фізичну свободу людини, - до 20 років позбавлення волі за викрадення людини і захоплення заручника і до 10 років за незаконне позбавлення волі - передбачені кримінальним законодавством Таджикистану. Максимальне покарання у вигляді позбавлення волі строком на 18 років за захоплення заручника передбачив законодавець Грузії.

Покарання до 15 років позбавлення волі за викрадення людини і захоплення заручника передбачено законодавством таких колишніх союзних республік, як Азербайджан, Білорусь, Казахстан, Узбекистан та ін.

На нашу думку, варто детальніше розглянути досвід Республіки Узбекистан і Казахстан щодо кримінально-правоові протидії незаконному позбавленню волі або викраденню людини. Так, викрадення людини карається і ст. 137 КК Республіки Узбекистан, яка передбачає покарання у вигляді позбавлення волі на строк від трьох до п'яти років (ч. 1); при наявності кваліфікуючих ознак (щодо неповнолітнього, з корисливих або інших мотивів, за попередньою змовою групою осіб, повторно або небезпечним рецидивістом) - на термін від п'яти до дев'яти років (ч. 2); якщо є особливо кваліфікуючі ознаки (вчинення його особливо небезпечним рецидивістом, а також настання тяжких наслідків), - на строк від десяти до п'ятнадцяти років (ч. 3). В якості додаткового покарання по другій та третій частинах може бути застосовано конфіскацію майна [166].

Сучасна кримінальна ситуація в Казахстані характеризується зростанням числа зареєстрованих випадків незаконного позбавлення волі, особливо в період з 2008 по 2013 рр. і незначним їх зростанням у 2015 р (в

порівнянні з 2014 р) [38]. Характерною особливістю злочинів проти волі людини є високий ступінь їх суспільної небезпеки. Відзначаючи властивість цього посягання, науковець С. В. Познишев писав, що одне з необхідних умов суспільного прогресу і розвитку особи в суспільстві - можливе усунення з суспільного життя панування грубої фізичної сили, правовий захист кожного від свавілля і насильства інших. Тому злочини проти свободи повинні займати більш-менш чільне місце в кримінальному кодексі. Предметом цього злочину є свобода дій, свобода визначатися до тієї чи іншої діяльності або бездіяльності, свобода обирати місцеперебування і т.д. [107, с. 131].

Об'єктом посягання в уже згадуваному злочині є особиста свобода людини. Безпосередній об'єкт - охоронюване державою право вибору людиною місця перебування на свій розсуд. Додатковим об'єктом виступає життя і здоров'я людини. Свобода людини поділяється на види залежно від ступеня її реалізації в різних сферах громадського та особистого життя. Так, фізична свобода людини виражається в здатності людини діяти відповідно до свого волевиявлення за умови відсутності певних фізичних (матеріальних) чинників, що обмежують його дію. Як приклад можна навести свободу вибору місця проживання, свободу пересування, свободу у виборі професії і т.д. З об'єктивної сторони діяння полягає в незаконному позбавленні людини свободи, не пов'язане з її викраденням. Незаконним визнається таке позбавлення волі, яке вчинене з порушенням конституційних положень про недоторканість особи громадян. Позбавлення волі полягає в позбавленні права на вільне пересування і можливості визначати своє місцезнаходження на власний розсуд. В результаті потерпілий позбавляється можливості безперешкодно переміщатися (обмежується в пересуванні) в просторі, обирати місце свого перебування. Слід зазначити, що при незаконному позбавленні волі вилучення людини зі звичного для нього мікросередовища і переміщення в інше місце не відбувається. Незаконне позбавлення волі згідно найбільш поширеним в теорії кримінального права визначень

«виражається в незаконному позбавленні людини свободи пересування в просторі і часі, у протиправному перешкоджанні вибирати по своїй волі місце перебування. Воно може виражатися у позбавленні потерпілого свободи пересування шляхом насильницького або обманного проштовхування (замикання) в закриті приміщення, інший будинок, підвал, гараж і т.д. і утриманні в цьому місці проти його волі, що позбавляє потерпілого можливості вести себе на свій розсуд» [74, с. 220].

Підкреслимо, що при позбавленні волі людини дії можуть носити таємний або відкритий характер, в кримінальному законі це не обумовлено. Незаконне позбавлення волі може відбуватися як із застосуванням насильства (зв'язування, використання кайданків), шляхом обману, так і ненасильницьким шляхом. Іноді потерпілого шляхом обману або зловживання довірою запрошують (наприклад, для ведення переговорів) в певне місце, де потім його незаконно утримують. У тих випадках, коли потерпілого обманом призводять в місце, де його потім насильно утримують, злочин слід вважати закінченим з моменту фактичного його утримання, і дії винних осіб слід кваліфікувати за ст. 126 КК РК.

Об'єктивна сторона злочину за допомогою обману в даному випадку підтверджується і суб'єктивної стороною: умисел винного спрямований на незаконне утримання. Вважаємо обґрунтованою точку зору А. І. Рарога про те, що доставлення людини з використанням обману у віддалену місцевість або місце, звідки він не зможе швидко вибратися (острів, печера тощо), не може розглядатися як незаконне позбавлення волі, так як людина з власної волі, хоча і не здогадуючись про наслідки, була туди переміщена [154].

Незаконне позбавлення волі можливе не тільки шляхом дії, але і шляхом бездіяльності. Наприклад, в разі позбавлення інвалідного візка людини, який не може самостійно пересуватися, або ж коли потерпілий знаходиться в приміщенні, раніше замкненому з його згоди, а згодом винний відмовляється його звільнити [13, с. 11].

Незаконне позбавлення волі полягає, як правило, з одного виду діяльності - утримання. Примусова ізоляція має на увазі обмеження потерпілого у свободі пересування, а не повну ізоляцію його від зовнішнього світу. Місцем незаконного позбавлення волі може бути будь-який простір, в тому числі і місце постійного або тимчасового проживання, місце роботи, навчання потерпілого. Як правило, винний запрошує потерпілого в заздалегідь обумовлене місце і тільки потім утримує.

Потерпілим при незаконному позбавленні волі може бути будь-яка фізична особа, в тому числі і близькі родичі, незалежно від статі, віку, громадянства. При незаконному позбавленні волі винні особи з тих чи інших причин зацікавлені в конкретній особі потерпілого (як це буває, наприклад, при стягненні боргу, усунення конкурента тощо). При позбавленні волі людини винні прагнуть уникнути розголосу; інформування зацікавлених осіб (чоловіка або родича) здійснюється лише в силу необхідності (при бажанні, наприклад, отримати викуп). Згода самої людини на ізоляцію в певному місці виключає склад аналізованого злочину. Однак подальше протиправне утримання особи, яка перебуває в певному місці з власної волі (наприклад, сезонного робітника після закінчення терміну контракту), є незаконним позбавленням волі.

Варто зазначити, що позбавлення волі іншої людини при необхідній обороні (ст. 32 КК РК), крайній необхідності (ст. 34 КК РК) або затримання злочинця (ст. 33 КК РК) не розглядається як незаконне. За конструкцією склад аналізованого злочину є формальним. У формальних складах злочинів суспільно небезпечні наслідки не є ознакою складу злочину і кримінальний закон вважає злочин закінченим після вчинення суспільно небезпечного діяння незалежно від настання злочинних наслідків.

Моментом закінчення незаконного позбавлення волі М. М. Бойко справедливо вважає момент вчинення дій, що виключають для потерпілого можливість виходу з певного приміщення, тобто, коли особа фактично позбавляється можливості на свій розсуд пересуватися або переміщатися в

просторі. Якщо ж позбавлення волі полягало в переміщенні в будь-яке інше місце, то момент його закінчення настане лише після переміщення потерпілого в це місце і вчинення дій щодо його утримання в ньому [13, с. 13].

Як і в Україні, тривалість незаконного позбавлення волі для застосування ст. 126 КК РК значення не має. Отже, період утримання потерпілого в певному місці не впливає на юридичну оцінку діяння. Поряд з тим, явно незначний проміжок часу, на який особа була примусово обмежена у свободі пересування, може свідчити про малозначність діяння (ч. 4 ст. 10 КК РК).

Перелік випадків, коли особа може бути законно позбавлена волі, суворо обмежений: адміністративне затримання, госпіталізація в психіатричний стаціонар, кримінальний процесуальний примус, кримінальне покарання. Наведені ознаки дозволяють визначити об'єктивну сторону незаконного позбавлення волі як незаконне таємне або відкрите, ненасильницький або насильницьке, без використання або з використанням обману або зловживання довірою, здійснене шляхом дії або бездіяльності обмеження свободи потерпілого проти або що складається в ізоляції його від навколишнього середовища за допомогою перешкоджання вибору їм місця перебування і можливості пересування.

Отже, незаконне позбавлення волі виражається в протиправному обмеження волі, вчинене всупереч волі потерпілого, не пов'язане з його викраденням. Суб'єктивна сторона незаконного позбавлення волі характеризується прямим умислом, тобто особа усвідомлює, що незаконно утримує іншу особу в певному місці, поза волею потерпілого, обмежуючи його фізичну свободу і бажає цього. Тривале позбавлення волі потерпілого свідчить про спрямованість умислу винного на досягнення своєї мети, шляхом утримання потерпілого без подальшого його переміщення.

Серед мотивів вчинення незаконного позбавлення волі можуть виступати помста, ревності, хуліганські спонування, сприяння здійсненню

іншого злочину, позбавлення потерпілого можливості брати участь в будь-яких службових або громадських справах, зрив ділових переговорів. Слід звернути увагу на відсутність корисливого мотиву, так як він віднесений законодавцем до кваліфікуючих ознак розглядуваного складу злочину.

Суб'єктом незаконного позбавлення волі може бути фізична осудна особа, яка досягла на час вчинення злочину 16-ти років. Встановлюючи загальний вік кримінальної відповідальності з 16-ти років, кримінальний закон враховує, що з досягненням такого віку неповнолітній повною мірою здатний оцінювати свою поведінку, в тому числі і злочинну [64].

За законодавством Латвійської республіки до злочинів, які становлять небезпеку життя і здоров'я особи, слід віднести «Викрадення людини» (§ 234), «Насильницьке вивезення людей за кордон» (§ 234а), «Викрадення неповнолітніх» (§ 235).

Кваліфікуючою обставиною діяння «Використання неповнолітніх» є, наприклад, створення небезпеки для життя жертви або створення небезпеки причинення тяжкої шкоди його здоров'ю. Карається це діяння позбавленням волі на строк від одного до десяти років, § 236 «Торгівля дітьми», якщо це діяння створює небезпеку нанесення тяжкої шкоди здоров'ю дитини. Покаранням за цей злочин є позбавлення волі на строк від шести місяців до десяти років⁴, § 238 «Необґрунтоване переслідування», один із способів вчинення якого є погроза життю, фізичній цілісності, здоров'ю або свободі самої людини чи близьких їй осіб, § 239 в «Захоплення заручників», а також § 241а «Збуджування підозри, яке веде до політичного переслідування». Якщо ці діяння вчиняються шляхом доносу, який тягне політичне переслідування і при цьому, внаслідок застосування до особи заходів насильства і свавілля, які суперечать принципам правової держави, ставлять в небезпеку життя і здоров'я особи, створюють загрозу втрати свободи або значного погіршення професійного та економічного становища особи.

Враховуючи суспільну небезпеку викрадення неповнолітніх вважаємо за необхідне внести окрему статтю до КК України і визначити більшу

санкцію. З огляду на зазначене, пропонуємо внести статтю 146-2 такого змісту:

Стаття 146² Викрадення неповнолітнього

1. Викрадення неповнолітнього,-

карається позбавленням волі на строк до восьми років.

2. Те саме діяння, вчинене з корисливих мотивів, щодо двох чи більше осіб, або способом, небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого -

карається позбавленням волі на строк від п'яти до дванадцяти років із конфіскацією майна або без конфіскації.

3. Діяння, передбачене частинами першою або другою цієї статті, вчинене організованою групою або таке, що спричинило тяжкі наслідки, -

карається позбавленням волі на строк від дванадцяти до п'ятнадцяти років із конфіскацією майна або без конфіскації.

Особа, яка вперше вчинила діяння, передбачені частиною першою та другою цієї статті, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона до притягнення до кримінальної відповідальності звільнила неповнолітнього, а також відшкодувала шкоду, завдану особі.

Варто зазначити, що таку позицію підтримують і опитані респонденти: 84 % висловились за те, що така стаття повинна мати місце у КК України (Додаток А).

Безпосереднім об'єктом цього злочину, згідно із Кримінальним кодексом Білорусі, є фізична свобода людини. Також існує додатковий об'єкт-здоров'я людини. При незаконному позбавленні волі потерпілим може бути будь-яка особа, воля якої обмежується незаконним чином, включаючи особу, яка не в змозі усвідомлювати факт позбавлення його волі [160].

Об'єктивна сторона незаконного позбавлення волі утворює формальний склад, тобто полягає тільки в скоєнні діяння, яке являє обмеження особистої свободи людини шляхом його насильницького утримання, що фактично означає позбавлення людини можливості переміщатися по своєму бажанню.

Діяння може бути виражено в двох формах - дії і бездіяльності, що прирівнюється до дії.

Способи вчинення злочину різні. Ними можуть бути замикання, поселення людини в будь-яке приміщення (підвалі, горищі, кімнаті і т.д.), прив'язування потерпілого до предметів, зв'язування, а також інше насильницьке утримання, поєднане з неможливістю людини вільного пересування. Також до насильницьких утримань відносяться і випадки заборони залишати який-небудь простір, погрожуючи жорстокою розправою над потерпілим чи його близькими, тобто здійснюючи психічний вплив (насильство). До незаконного позбавлення волі відноситься утримання особи в приміщенні, застосовуючи насильницьке або введення психотропних речовин.

Обов'язкова ознака ст.183 КК РБ - незаконність, що означає відсутність підстав, передбачених законом, для насильницького обмеження свободи особи. Правомірним вважається обмеження (позбавлення) волі у випадках необхідної оборони, затримання злочинця, затримання, арешт органами, уповноважені на вчинення таких дії, а також позбавлення волі за вироком суду. Визначаючи незаконність, законодавці РБ зробили акцент на тому, що незаконним позбавленням волі не зізнається її обмеження, що застосовується батьками в «виховних» цілях до дітей [95].

Таким чином, проаналізувавши норми кримінального законодавства країн СНД, які регламентують відповідальність за незаконне позбавлення волі або викрадення людини, можна прийти до висновку про те, що вони мають багато схожих рис.

Згідно законодавствам зазначених держав, незаконне позбавлення волі полягає в діях, спрямованих на позбавлення особистої свободи (свободи пересування) людини, не пов'язаних з його викраденням (шляхом поміщення в ізольоване приміщення, зв'язування або встановлення заборони залишати певне приміщення під впливом загрози неминучої і жорстокої розправи з потерпілим або його близькими).

Способом вчинення злочину виступає фізичне або психічне насильство. Позбавлення волі іншої людини з її вільної згоди, а також доставлення людини обманним шляхом у віддалену місцевість або місце, звідки він не в змозі швидко вибратися, складу злочину не утворює.

Отже, різноманітність визначень незаконного позбавлення волі або викрадення людини в зарубіжному законодавстві пояснюється різними підходами до систем норм, які охороняють особисту свободу людини, до яких відноситься вся сукупність кримінально караних діянь, спрямованих на охорону особистої свободи людини в національному законодавстві тієї чи іншої країни, держави. Введення поняття як «система норм, які охороняють особисту свободу людини» обумовлюється їх розрізненістю за різними главам кримінальних кодексів, незважаючи на те що об'єктом охорони (іноді не єдиним) виступає право людини на особисту свободу.

При порівнянні таких національних систем обсяги охоронюваних правовідносин особистої свободи людини приблизно рівні, винятком є деякі склади, що характеризуються власними цілями або способами здійснення розглянутих злочинів, що виступають як спеціальні норми (наприклад, в КК Албанії в систему злочинів проти волі людини включений склад за викрадення літака, корабля або іншого засобу, що перевозить людей, - ст. 111 КК Албанії, а в КК штату Мейн передбачена кримінальна відповідальність за викрадення і незаконне позбавлення волі батьком - глава 13, 303). У разі вчинення подібного злочину на території іншої держави, де немає саме такої норми, особа буде нести кримінальну відповідальність за суміжною з нею статтею.

Кримінальним законодавством деяких держав відомі загальні норми, що передбачають відповідальність за злочини, що посягають на свободу людини і спеціальні норми, пов'язані з посяганням на свободу людини з боку посадових осіб, що діють як офіційні особи. Виокремлення в окремі склади викрадення людини та незаконного позбавлення волі притаманні країнам сім'ї загального (англо-американського) права. В континентальній (романо-

германській) сім'ї викрадення людини передбачається в якості спеціального складу. У цьому випадку діяння характеризується додатковими суб'єктивними і об'єктивними ознаками (торгівля людьми, передача іноземній державі тощо) або потерпілий наділяється спеціальними ознаками (неповнолітній, жінка тощо).

По суті загальноприйнятою в континентальній (романо-германській) сім'ї є диференціація відповідальності за незаконне позбавлення волі в залежності від її тривалості. Поряд з тим подібний підхід в основному використовується законодавцем лише стосовно нормам, які описують діяння, проти свободи людини.

У законодавстві країн сім'ї загального права і країн континентальної сім'ї допускається пом'якшення покарання, якщо винний добровільно, не досягнувши поставленої мети, звільняє захоплене обличчя.

У модельному кримінальному кодексі держав-учасниць СНД виділяються два самостійних складу злочину: незаконне позбавлення волі і викрадення людини. Крім того, в розділі про злочини проти волі передбачена відповідальність за незаконне переміщення в психіатричну лікарню, а в розділі про злочини проти правосуддя - за незаконні затримання, арешт, позбавлення волі.

У кримінальних кодексах деяких держав-учасниць СНД є примітка, що дозволяє звільнити від кримінальної відповідальності або пом'якшити покарання особі, яка добровільно звільнила викраденого.

Але незважаючи на схожість за різними ознаками даних статей, можна відзначити, що санкції за дані злочинні діяння по кваліфікуючих ознаках в країнах СНД є високими (в Білорусі і Казахстані). Так, в Казахстані і Білорусі максимальне покарання за даний злочин передбачено у вигляді позбавлення волі на строк до десяти років.

2.3 Запобігання незаконному позбавленню волі або викраденню людини за законодавством інших держав

Кримінальне законодавство інших зарубіжних країн також передбачає покарання за вчинення злочинів, які посягають на свободу людини. Однак формулювання злочинів, пов'язаних з незаконним позбавленням волі або викраденням людини часто включають і захоплення заручника. Поряд з тим, в деяких державах є і самостійна кримінальна відповідальність за захоплення заручника.

Специфікою кримінального законодавства США є те, що в цій державі фактично діють кілька десятків систем кримінального права [153]. Випадки викрадення людей в США на початку виникнення цієї держави розглядалися судами як обтяжена форма позбавлення волі людини.

Наголосимо на тому, що викрадення людини (kidnapping) у кримінальному праві США розглядається як одне із найнебезпечніших посягань проти особи [130, с. 347; 60, с. 360].

Протягом досить тривалого часу судами США викрадення людини (як правило, дитини) розглядалось як форма незаконного позбавлення свободи, що заслуговує на більш суворе покарання. Обтяжуючою обставиною при цьому вважалось перевезення викраденої людини до іншої країни чи з одного штату до іншого. Дослідники відзначають, що в США було вчинено більш ніж сто аналогічних злочинів (як правило, з метою отримання викупу), перш ніж вони були визнані специфічним видом кримінальної діяльності [6, с. 106]. До того ж, якщо спершу такі злочини здебільшого вчинялись ситуативними злочинцями, то з часом на зміну їм прийшли добре підготовлені професіонали. Викрадення людей і подальше вимагання викупу за їх звільнення стало бізнесом організованих кримінальних угруповань, котрі користувалися недосконалістю тогочасного законодавства і недостатньою увагою до цієї проблеми з боку суспільства та держави [100, с. 264–265].

Крім того, сім'ї потерпілих від цього злочину нерідко не зверталися до поліції, воліли заплатити викуп, аби не ризикувати життям своїх близьких. Через це частина таких посягань залишалась латентною [100, с. 266].

Ініціативу передбачити самостійну відповідальність за кіднепінг вперше проявили мешканці міста Сент-Луїс (штат Міссурі), де викрадення людей траплялися найчастіше. У 1931 році представники Торгової палати Сент-Луїса, мер, шеф поліції та громадські діячі створили комітет, покликаний звернути увагу федеральних законодавчих органів на цю проблему [100, с. 265]. Було розроблено кілька відповідних законопроектів, які широко обговорювались у суспільстві. Найбільш дискусійним стало питання про покарання, на яке заслуговує цей злочин. Так, якщо Сенат США прийняв закон, який не передбачав смертної кари за вчинення цього діяння, то Палата представників прийняла закон, який за викрадення людини встановлював смертну кару, хоча передбачалося, що журі може винести вердикт про помилування або рекомендувати покарання у вигляді довічного позбавлення волі [100, с. 266].

Проти цього закону виступила опозиція, яка розділилась на дві фракції. Одна з них погоджувалась із законом, але була проти смертної кари. Інша, численніша, повністю не схвалювала закон, оскільки він давав право федеральним органам впливати на владу штату в питаннях охорони правопорядку. Попри вказані розбіжності, у всіх штатах були прийняті закони про викрадення людини, у шести з яких передбачалось покарання у вигляді смертної кари [100, с. 266]. Пізніше Президент США Річард Ніксон висловив сподівання, що Верховний суд не визнає смертну кару за цей злочин неконституційною [60, с. 360].

На федеральному рівні законодавство про кіднепінг з'явилося у США після викрадення та вбивства у 1932 році півторарічного сина відомого американського льотчика Чарльза Ліндберга, який першим наодинці перелетів Атлантичний океан. Викрадачі висунули батькам вимогу про викуп в сумі 50 тисяч доларів, який було виплачено. Однак через десять тижнів

потому знайшли тіло хлопчика, котрий, як з'ясувалось, був убитий через кілька годин після викрадення. У вчиненні цього злочину визнали винним і невдовзі стратили теслю Бруно Гауптмана. Трагедія сім'ї Ліндбергів стала сенсацією, а сам злочин – одним із найрезонансних і найзагадковіших злочинів ХХ століття [123; 139].

Улітку 1932 р. Конгрес США прийняв «Федеральний закон про викрадення» (в історію увійшов як «закон Ліндберга»), який визнав перевезення викрадених людей через кордони штату федеральним злочином [78, с. 88]. У розглядуваному контексті варто зазначити, що, аргументуючи необхідність прийняття цього закону, конгресмен Кохран підкреслював: «Мій законопроект не передбачає зняття відповідальності з місцевих органів, я хочу лише, аби федеральні органи могли надати допомогу в затриманні злочинця в разі, якщо жертва перевозиться за межі штату. Клаузула про торгівлю Конституції США забороняє поліції одного штату проводити розслідування на території іншого» [100, с. 267]. Закон був включений до Зводу законів США (§ 1201 розділу 18) і відтоді в нього було внесено кілька поправок [191].

На сьогоднішній день федеральне законодавство США передбачає кримінальну відповідальність за посягання на свободу людини. Так, відповідно до § 201 Зводу законів США (Титул 18) той, хто незаконно захоплює, позбавляє свободи, заманює, викрадає, насильно або обманом відвозить, забирає або утримує будь-яку особу з метою отримання викупу або винагороди, за винятком того, коли дії вчиняються батьками і якщо така особа перевозиться з одного штату в інший або за кордон, карається тюремним ув'язненням на будь-який термін або довічним позбавленням волі.

Параграф 1202 Зводу передбачає кримінальну відповідальність у вигляді штрафу в розмірі до 10 тис. дол., або тюремне ув'язнення на термін до 10 років, або обидва види покарання, якщо особа отримує будь-які грошові кошти, майно або будь-яку їх частину, володіє або розпоряджається ними, які коли-небудь були передані в якості викупу або зборів, пов'язаних із

вчиненням злочину, передбаченого § 201 цього Титулу, знаючи про те, що згадані кошти або майно є викупом або винагородою [138; 181, с. 418].

Відповідно до § 751 за вбивство, викрадення або напад на Президента США або представника його апарату передбачена самостійна кримінальна відповідальність. Це свідчить про відсутність диференціювання кримінальної відповідальності за викрадення людини та захоплення заручника [195].

Викрадення людини (kidnapping) згідно із § 1201 може полягати у різних формах: незаконному захопленні, позбавленні свободи, заманюванні, викраденні, перевезенні, винесенні або утримуванні особи з метою одержання викупу чи винагороди (за винятком випадків, коли такі дії вчиняються батьками щодо своїх неповнолітніх дітей) [7, с. 50].

Викрадення людини розглядається як федеральний злочин, якщо:

- 1) людину перевозять із одного штату до іншого або ж за кордон;
- 2) такого роду дії проти людини вчинені в межах спеціальної морської і територіальної юрисдикції США;
- 3) такий акт здійснюється в межах спеціальної авіаційної юрисдикції, про що йдеться у § 46501 розділу 49 Зводу законів США;
- 4) потерпілим від викрадення є офіційний представник іноземної держави, офіційний гість чи особа, яка користується міжнародним захистом, про що йдеться в § 1116 (b) розділу 18 Зводу законів США;
- 5) потерпілим від цього злочину є будь-хто із службових осіб, про яких йдеться у § 1114 розділу 18 Зводу законів США, під час виконання своїх службових обов'язків. За вчинення розглядуваного злочину винному загрожує позбавлення волі на будь-який строк або довічне ув'язнення, а в разі смерті потерпілого – смертна кара або довічне ув'язнення.

Крім того, у § 1201 Зводу законів США зазначено, що при безуспішній спробі звільнити потерпілого протягом 24 годин після викрадення, створюється спростовна презумпція про те, що ця особа була перевезена за межі штату або держави. Це, однак, не перешкоджає федеральному розслідуванню відповідних посягань до спливу 24 годин³. У § 1201 Зводу

законів США відповідальність встановлена також за співучасть у цьому злочині і за незакінчений злочин. Передбачено, що якщо дві або більше особи вступили у змову з метою порушення цієї норми і вчинили будь-яку відкриту дію, кожен із них підлягає покаранню у вигляді позбавлення волі на будь-який строк або у вигляді довічного ув'язнення. Замах на викрадення людини карається позбавленням волі на строк до 20 років. Федеральне кримінальне законодавство США встановлює самостійну кримінальну відповідальність (§ 1202) за отримання грошей або іншого майна (викупу) чи розпорядження ними у зв'язку із вчиненням злочину, передбаченого § 1201. За це діяння загрожує позбавлення волі на строк до 10 років та/або штраф [192].

У § 1204 Зводу законів США передбачена відповідальність за міжнародне викрадення дитини (особи, яка не досягла 16 років), замах на цей злочин або утримування дитини за межами США з наміром перешкоджати законному здійсненню батьківських прав. За вчинення цього злочину загрожує покарання у вигляді штрафу та/або тюремного ув'язнення на строк до трьох років [194].

За загальним праву кіднепінг - це насильницьке викрадення людини в одній країні і переміщення її в іншу. Однак практично у всіх КК цей злочин розуміється ширше. Наприклад, в них, як правило, не згадується ознака «переміщення» на якусь територію. Виняток становить КК штату Каліфорнія, який у визначенні кіднепінгу говорить про перевезення викраденого людини «в іншу країну, інший штат, інше графство або в іншу частину того ж графства» (ст. 207) [100].

Кримінальне законодавство США, як відомо, складає не лише федеральне законодавство. Кожен штат, федеральний округ Колумбія, Вільно асоційована держава Пуерто-Ріко мають власне законодавство. Значний вплив на сучасне кримінальне законодавство штатів мав Модельний (Зразковий) кримінальний кодекс (Model Penal Code) США, розроблений у 1962 р. Інститутом американського права і запропонований штатам як

модельний зразок кримінального закону [199]. Цей документ не має офіційного характеру, однак він покликаний забезпечити єдність кримінального законодавства та кримінальної політики [59, с. 82–87].

Одним із злочинів проти свободи, що виділяються цим кодексом, є викрадення людини (кіднепінг). У ст. 212.1 даного документа вказано, що особа є винною у викраденні людини, якщо вона неправомірно переміщує іншу особу з місця її проживання чи занять або на значну відстань від місця, де вона перебуває, або якщо вона неправомірно поміщає іншу особу на тривалий час в ізольоване місце з метою: а) затримати її для одержання викупу чи винагороди або як прикриття чи як заручника, або б) полегшити вчинення будь-якої фелонії чи втечі після її вчинення, або с) заподіяти тілесне ушкодження потерпілому чи іншій особі або викликати у них страх, або d) перешкоджати здійсненню будь-якої державної чи політичної функції. Згідно з Модельним КК кіднепінг є фелонією першого ступеня, якщо особа добровільно не звільнить потерпілого живим до початку розгляду справи в суді; в іншому випадку цей злочин є фелонією другого ступеня. Переміщення або поміщення в ізольованому місці є неправомірним у сенсі ст. 212.1, якщо воно вчиняється шляхом насильства, погрози чи обману або у випадках, коли мова йде про особу, що не досягла 14 років, чи особу недієздатну, – якщо воно вчиняється без згоди батьків, опікуна чи іншої особи, відповідальної за її благополуччя [199].

Отже, Модельний КК США викрадення людини пов'язує не лише з її неправомірним переміщенням з місця перебування, а й з неправомірним поміщенням іншої особи на тривалий час в ізольоване місце. У цьому контексті варто вказати на те, як у даному кодексі сформульовано норми про відповідальність за обмеження свободи (ст. 212.2) і за неправомірне позбавлення свободи (ст. 212.3). Відповідно до ст. 212.2, особа вчиняє фелонію третього ступеня, якщо вона завідомо: а) неправомірно обмежує свободу іншої особи за обставин, що загрожують їй отриманням тяжкого тілесного ушкодження; б) утримує іншу особу в стані недобровільного

рабства. Стаття 212.3 передбачає, що особа вчиняє місдиміно́р, якщо вона неправомірно обмежує свободу іншої особи в такий спосіб, що вона виявляється значною мірою обмеженою [54, с. 66].

Отже, можна зробити висновок, що в поняття «викрадення людини» укладачі Модельного КК США вклали і викрадення людини у власному розумінні цього слова (тобто позбавлення свободи, поєднане з її переміщенням), і просте позбавлення людини свободи.

Таким самим є підхід законодавців деяких штатів. Наприклад, кримінальні кодекси штатів Коннектикут і Невада визначають викрадення людини як її утримування з наміром перешкодити її звільненню, або утримування людини в місці, де вона навряд чи буде знайдена, або ж утримування з використанням фізичної сили чи залякування; утримування, своєю чергою, визначається як обмеження рухів умисно і неправомірно в такий спосіб, що суттєво обмежується свобода людини, шляхом переміщення її з місця на місце або ж утримування в місці, де обмеження почалося чи куди вона була переміщена без її згоди [5, с. 55]. Водночас кримінальні кодекси деяких штатів передбачають самотійну відповідальність і за викрадення людини, і за незаконне позбавлення свободи (наприклад, ст. ст. 135.00–135.30 КК штату Нью-Йорк [200], ст. 20.02 і ст. 20.03 КК штату Техас [171, с. 173–175]).

Як відзначає І. Д. Козочкін, практично у всіх кримінальних кодексах штатів цей злочин трактується широко. Зокрема, вони, як правило, не згадують ознаку «переміщення» на якусь територію. Виняток становить лише КК штату Каліфорнія, котрий при визначенні кіднепінгу говорить про перевезення викраденої людини «в іншу країну, інший штат, інше графство чи в іншу частину того ж графства» (§ 207) [60, с. 360–361]. Відповідна вказівка, утім, видається дещо дивною, адже, як відзначалося вище, якщо людину незаконно перевозять із одного штату до іншого або ж за кордон, то це дає підстави розглядати таке посягання як федеральний злочин. Як

ззначалося вище, Модельний КК США пропонує вважати кіднепінгом неправомірне переміщення іншої особи «на значну відстань від

Викрадення, будучи правопорушенням II ступеня класу В карається позбавленням волі на строк до 25 років. Для порівняння, звичайне викрадення у КК штаті Техас карається позбавленням волі на строк до 10 років [60, с. 362]. У штаті Нью-Йорк викрадення людини I ступеня є найнебезпечнішим правопорушенням - класу А-I, яка карається позбавленням волі, аж до довічного або навіть смертною карою.

Суворі санкції передбачаються за викрадення людини, вчинене за обтяжуючих обставинах і в інших штатах. Наприклад, в Мінесоті, якщо потерпілий не був звільнений викрадачами або йому була заподіяна тяжка тілесна шкода - позбавлення волі на строк до 40 років. А в штаті Техас - за обставин, зазначених у КК штату Нью-Йорк, якщо викрадена особа помирає у час викрадення або до того часу, коли воно може повернутися або може бути повернуто, а також якщо викрадена особа використовується не тільки як заручник, але і прикриття - на термін до 99 років.

У юридичній літературі зазначається, що на відповідальність впливають дві обставини. Перша - підсилює, а інша - навпаки, - пом'якшує. Так, якщо в результаті викрадення людини вона помирає, то нерідко в відповідних штатах винний карається смертною карою. Якщо ж потерпілий звільняється живим і знаходиться в безпечному місці до початку судового процесу, то покарання пом'якшується. Обидва ці обставини знайшли відображення, наприклад, у КК штату Кентуккі (п. 2 ст. 509.040). Зазначена пом'якшувальна обставина дозволяє кваліфікувати діяння як правопорушення класу В, покарання у виді тюремного ув'язнення на термін 10-20 років. Обтяжуюча – як правопорушення, що карається стратою.

Викрадення, передбачене федеральним законодавством, карається позбавленням волі на будь-який термін або довічним позбавленням волі, а в разі смерті потерпілого - смертною карою або довічним позбавленням волі.

За викрадення дітей у віці до 18 років також передбачена підвищена відповідальність [135, с. 26-28].

Питання про те, на яку відстань повинен бути переміщений потерпілий, щоб обвинувачений міг бути засуджений за цей злочин, вирішується по-різному. Приблизно КК пропонує вважати кіднепінгом неправомірне переміщення іншої особи «на значну відстань від місця, де воно знаходиться» (ст. 212.1). Однак ця рекомендація була сприйнята деякими штатами, в їх числі штат Пенсільванія (ст. 2901). Найчастіше в КК відстань взагалі не вказується. Багато суди вважають, що має значення сам факт переміщення, а не відстань, на яке потерпілий був видалений з місця його перебування.

У КК деяких штатів, наприклад штату Техас (ст. 20.03), викрадення людини визначається як включає «приховування або утримання його в такому місці, де він був би навряд чи був виявлений» [171].

Як відомо, способи вчинення цього злочину можуть бути різними. Щодо того, яке значення вони мають для кваліфікації посягання як викрадення людини, законодавство штатів можна розділити, звичайно, умовно на три групи.

До першої групи належать КК (наприклад, КК штату Нью-Йорк), які взагалі не вказують способи вчинення цього злочину [200]. Другу групу складають кодекси, в яких сказано, що викраденням людини є діяння, що здійснюється шляхом застосування сили або навіювання страху (ст. 207 КК штату Каліфорнія) або з наміром або під загрозою застосування смертельної фізичної сили (ст. 13А-6-44 КК штату Алабама). До третьої групи відносяться кодекси, в яких міститься більше повний перелік способів вчинення цього злочину. Наприклад, за КК штату Вісконсін викрадення може бути здійснене за допомогою застосування сили, погрози її негайного застосування або обману (ст. 940.31) або, на додаток до цього, як по КК штату Техас, «будь-яким способом, в тому числі за згодою потерпілого, якщо він є дитиною, яка не досягла 14-літнього віку або недієздатним» (ст. 20.01).

В даному випадку мається на увазі його переміщення з використанням умовлянь або переконання.

У КК ряду штатів викрадення людини поділяється на ступені, зазвичай - на дві. Основний склад - викрадення II ступеня, яке, наприклад, в КК штату Нью-Йорк (ст. 135.20) визначається досить лаконічно: особа винна у викраденні, якщо воно умикає іншу особу. Будучи правопорушенням класу В, воно карається позбавленням волі на строк до 25 років. Для порівняння зазначимо, що звичайне викрадення по КК штату Техас карається позбавленням волі на строк до 10 років (ст. 20.03).

Воно, як вказано у законі, може відбуватися навмисно і усвідомлено. І хоча в КК багатьох інших штатів форма вини не вказана, суди, як правило, вимагають доказів умисного вчинення діяння.

Варто зазначити, що викрадення I ступеня за КК штату Нью-Йорк (ст. 135.25) відбувається при наявності таких кваліфікуючих ознак:

1. якщо намір обвинуваченого полягає в тому, щоб змусити третю особу сплатити або передати в якості викупу гроші або майно або виконати інші дії або утриматися від них;

2. якщо обвинувачений утримує викрадену особу більше 12 годин з наміром: нанести їй тілесне ушкодження або вчинити насильницькі дії, в тому числі, статевого характеру; здійснити або пришвидшити вчинення фелонії;

шантажувати її або третю особу; здійснити втручання у виконання будь-яких адміністративних чи політичних функцій; якщо викрадена особа помирає під час викрадення або до того часу, коли вона може повернутися або може бути повернута.

Викрадення людини I ступеня в штаті Нью-Йорк є найнебезпечнішим правопорушенням класу А-1, яке може каратися позбавленням волі на строк аж до довічного позбавлення волі або навіть смертною карою [136]..

Варто зазначити, що викрадення людини може бути і федеральним злочином. По-перше, відповідно до ст. 1201 розд. 18 СЗ, якщо:

- а) потерпілого перевозять з одного штату в інший або за кордон;
- б) викрадення здійснюється в межах «Спеціальної морської або територіальної юрисдикції США», а також в межах «Спеціальної повітряно-транспортної юрисдикції», певної в ст. 46501 розд. 49 СЗ;
- в) здійснюється викрадення іноземної офіційної особи або гостя, а також посадової особи або службовця, згаданого в ст. П14 розд. 18 СЗ, - винний карається позбавленням волі на будь-який термін або довічним позбавленням волі, а в разі смерті потерпілого - смертною карою або довічним позбавленням волі.

Так само карається винний за взяття потерпілого в заручники з метою «змусити третю особу або державну організацію виконати або не робити якоїсь дії як прямого чи опосередкованого умови його звільнення» (ст. 1203).

Особа, яка отримує гроші (викуп) або розпоряджається ними у зв'язку з вчиненням будь-якого злочину, описаного в ст. 1201, карається позбавленням волі на строк до 10 років і (або) штрафом.

Варто зазначити, що на сьогоднішній день найбільш серйозною проблемою для правоохоронних органів США є викрадення дітей. Жертвами стають діти будь-якого віку, статі та раси.

Загалом у США нині проживають близько 70 млн. дітей, з них щорічно пропадає більше 1.5 млн. У Міністерстві Юстиції США (US Department of Justice) всі ці діти числяться в категорії «зниклі безвісти». Діти зникають з рідних домівок з різних причин. Статистика показує, що найчастіше діти покидають дім самостійно - таких налічується близько 460 тис. на рік. В результаті різних обставин, в США батьки «втрачають» більше 438 тис. дітей, а 127 тис. дітей змушують піти з дому. Однак найбільшу увагу у правоохоронних органів привертають викрадення. Щорічно в США викрадають понад 350 тис. дітей [136].

Варто зазначити, що Федеральне Бюро Розслідувань (Federal Bureau of Investigations) розрізняє два основних типи викрадень дітей – «сімейні» і «несімейні». У сімейні викрадення здійснюють біологічні або прийомні

батьки дитини. За даними Міністерства юстиції, основна причина подібних викрадень - суперечки про опікунство над дітьми. Так, більше 60% із загального числа викрадень мають сімейний характер. Ці випадки в 90% випадків вирішуються протягом місяця і 94% дітей благополучно повертаються додому.

44% викрадених дітей - молодше шести років. 53% сімейних викрадень здійснюються біологічними батьками, а 25% - біологічними матерями. У 75% випадків дітей викрадають з власного будинку або з двору. Лише в 60% випадків про подібні злочини повідомляють у поліцію.

Особливу тривогу викликають несімейні викрадення - щорічно таких буває близько 58 тис. У них беруть участь знайомі дітей (батьків) і сторонні люди. Часто викрадачі є сексуальними маніяками, які захоплюють дітей за допомогою неправдивих переконань, силою або під загрозою застосування сили. У 57% випадків дітей тримають у заручниках, принаймні, одну годину. Багаторічна статистика показує, що 53% викрадачів були друзями родини або знайомими і тільки 37% - незнайомцями. Більше 50% дітей викрадаються на вулиці, з машини або в нелюдній місцевості. У 53% випадків несімейних викрадень родичі дитини з різних причин не зверталися в поліцію за допомогою.

Найсерйознішим несімейним викраденням ФБР вважає «стереотипний кіднеппінг» - коли дитину викрадає незнайомець або друг сім'ї, перевозить його принаймні за 100 км від місця викрадення, тримає з метою отримання викупу, залишає дитину у себе назавжди або вбиває. Так, у 1999 році в США відбулося 115 стереотипних кіднеппінги, що набагато менше в порівнянні з 1980 роком, коли щорічно викрадали від 200 до 300 дітей. У 40% випадків жертв стереотипних кіднеппінги вбивають. За даними Генеральної прокуратури штату Вашингтон, викрадачі вбивають 74% дітей під час перших трьох годин викрадення. Доля приблизно 4% викрадених дітей залишається невідомою [136].

Майже половина жертв стереотипних і несімейних викрадень піддаються сексуальному насильству. Основними жертвами кіднепінгу стають підлітки, з них 65% - жіночої статі. Серед викрадених 42% складають афроамериканці, 35% - представники європейської раси, і 23% - вихідці з Латинської Америки.

Відмітимо, що класичний сценарій викрадення дитини виглядає приблизно так: група досвідчених зловмисників викрадає малолітнього сина або дочку заможної сімейної пари, а потім вимагає за викраденого викуп у великому розмірі. Батьки опиняються перед вибором: або зателефонувати в поліцію, або піти на угоду зі злочинцями.

Незважаючи на те, що в США реєструється більше двох тисяч випадків викрадення дітей в рік, більшість злочинів не підходить під формулу «класичного кіднепінгу», характерного для Європи або латиноамериканських країн. В США одним з головних мотивів викрадення стають зовсім не гроші, а бажання заподіяти біль батькам дитини або, наприклад, намір самостійно виховувати вкраденого малюка. За статистикою організації Support Children, 60% всіх американських кіднепперів - люди, які не мають кримінальної біографії, але страждають яскраво вираженими психічними відхиленнями.

За свідченнями практиків, коли в США фіксують викрадення дитини, головними підозрюваними стають його родичі і сусіди. Також велика ймовірність того, що злочин вчинили біологічні батько або мати дитини, що не проживають з ним.

Крім цього, як ми вказували вище, починаючи з 2005 року в країні різко зросла кількість «самостійних викрадень», коли діти самі інсценують кіднепінг.

Аналізуючи судову практику цієї держави можемо навести такий приклад. 14-річний Вільям Боурд зі штату Теннессі попросив своїх старших товаришів викрасти його на виході з будинку. У результаті мати і батько підлітка стали свідками того, як їх сина збивають з ніг бейсбольною битою,

кидають в багажник автомобіля із заклеєними скотчем номерами і відвезли в невідомому напрямку.

Оскільки перелякані родичі дитини негайно звернулися в поліцію, автомобіль викрадачів вдалося затримати вже через кілька годин. Боурд зізнався, що збирався «тримати в напрузі» батьків протягом двох тижнів - саме стільки часу залишалось до 15-річчя підлітка [136].

18-річна Ширлі Конрой з Арізони пішла ще далі. Вона вирішила інсценувати викрадення, щоб виїхати на два тижні до Каліфорнії зі своїм 24-річним бойфрендом. Поки батьки були на роботі, Конрад зламала двері сокирою, розкидала по дому гільзи, знайдені на приватному стрільбищі, а потім вимазала стіни червоною фарбою, що нагадує кров. Батьки були шоковані, коли все це побачили. У їхніх головах провертався тільки один сценарій: хтось увірвався в будинок, поранив або вбив їх доньку, а потім її викрали.

Від цього видовища з батьком Ширлі стався інфаркт, і він помер, не дочекавшись машини швидкої допомоги. Донька була арештована в Сан-Франциско через дві доби. Тепер їй загрожує до 10 років ув'язнення за ненавмисне вбивство [136].

На жаль, інсценування кіднепінгу самими дітьми прирівнюється в США ні до злочину, а до побутового хуліганства на кшталт добровільної втечі з дому. Тому підлітки дуже часто звільняються від призначеного покарання. Максимум, на що вони можуть розраховувати, так це на примусову відправку в «черевиків табір» (boot camp - виправний заклад армійського типу для важких підлітків).

Зазначимо, що близько третини всіх «самотійних викрадень» пояснюється егоїстичним бажанням дитини перевірити силу батьківської любові. Так, 9-річний Джейк Флок зі штату Юта скопіював текст листа, відправленого вимагачами в популярному фільмі про кіднепінгу «Викуп» (Ransom, 1996) і кинув його в поштову скриньку. Сам же Джейк оселився в занедбаному особняку, розташованому в двох милях від домівки. Він взяв з

собою рюкзак з продуктами, комікси і став чекати розвитку подій. На щастя, батьки «кіднепперів» своєчасно подзвонили в поліцію і дитину знайшли рейнджери-добровольці. Хлопець виправдовувався, мовляв, батько мало спілкувався зі ним, а мати постійно лаяла за погану успішність у школі.

Однак зауважимо, що інсценоване викрадення ні в якому разі не можна ставити в один ряд з втечею. У першому випадку дитиною рухає цікавість і непереборне бажання «протестувати» батьків, які потрапили в непросту ситуацію. У другому - він взагалі не думає про батьків і лише бажає кардинально змінити своє власне життя [136].

Трапляється і так, що причиною фальсифікованого викрадення стають батьківські гроші, якими дитина бажає заволодіти. Ця категорія злочинів, як правило, здійснюється організованою групою підлітків. 18-річна Тора Паркінсон з Санта-Моніки (Каліфорнія) зажадала за своє звільнення \$ 75 тисяч доларів. Вона зателефонувала пізно вночі додому із заблокованого телефону і сказала батькові, що якщо він не приготує готівку, то невідомі викрадачі її згвалтують і вб'ють.

Переляканий батько Норман Паркінсон дзвонив в поліцію і вирішив особисто зустрітися з викрадачами. Він залишив викуп у домовленому місці, а вже через кілька годин викрадена дочка з радістю повідомила, що відправляється витратити батьківські гроші в Пуерто-Ріко. Тільки тоді Норман Паркінсон звернувся в поліцію. Суд звинуватив Тору і її спільників в шантажі і вимаганні, засудивши «кіднепперів» до різних термінів тюремного ув'язнення. Організатор інсценування виправдовувалася, що «батько не давав їй грошей на дрібні витрати» і «забороняв підробляти у вільний від навчання час».

Американські психологи і криміналісти, а також працівники центрів по роботі з дітьми все частіше приходять до висновку, що таке рідкісне на перший погляд явище, як «самостійне викрадення», необхідно посилено вивчати і виділяти серед інших проблем, властивих сучасної молоді.

Дослідження організації Support Children говорить, що 97% сімейних пар, які мають дітей віком від 6 до 18 років, навіть ніколи не чули про таке явище, як «самостійне викрадення». Отже, злий жарт дитини з організацією інсценованого викрадення може застати їх зненацька [136].

Із викраденням людини пов'язане захоплення заручників, відповідальність за яке передбачена у § 1203 розділу 18 Зводу законів США. Цей злочин полягає в захопленні або утримуванні особи, поєднаному з погрозою вбивства, заподіяння тілесного ушкодження чи продовження утримування потерпілого з метою примусити третю особу або державну організацію виконати чи утриматися від виконання певної дії як явної чи неявної умови звільнення заручника. Покарання за цей злочин аналогічне покаранню за кіднепінг – позбавлення волі на будь-який строк або довічне ув'язнення, а в разі смерті потерпілого – смертна кара або довічне позбавлення волі. Відповідальність настає також за замах на вчинення даного діяння і за змову на його вчинення [193].

Підсумовуючи зазначимо, що у США зміст поняття «кіднепінг» у кримінальному праві США зазнав певної еволюції. Сьогодні це діяння може полягати в різних формах, причому про переміщення людини в кримінальному законодавстві штатів часто навіть не згадується. У поняття «викрадення людини» укладачі Модельного КК США, а також законодавці окремих штатів вклали і викрадення людини у власному розумінні цього слова (тобто позбавлення свободи, поєднане з її переміщенням), і «звичайне» позбавлення людини свободи. З огляду на це межа між викраденням людини і незаконним позбавленням свободи за законодавством різних штатів визначається по-різному й іноді є доволі нечіткою.

Кримінально-правова протидія незаконному позбавленню волі або викраденню людини не повністю охоплює практичні випадки цього явища. Практика запобігання цим злочинам довела, що потрібно залучати психологів та соціологів з метою мінімізації випадків викрадення людей.

Досить цікавими є вирішення даної проблеми в КК Республіки Куба (ст. 179), де опис єдиного складу позбавлення волі (неправомірне або безпідставне позбавлення людини особистої свободи, в тому числі за допомогою арешту) без будь-якого розмежування на незаконне позбавлення волі, викрадення людини і захоплення в якості заручника. Кримінальна відповідальність за відповідне злочинне діяння збільшується в два рази, по-перше, при наявності корисливих цілей, а саме наживи або помсти; по-друге, при заподіянні тяжкої шкоди здоров'ю, гідності або майну потерпілого; по-третє, за позбавлення волі державного службовця або особи молодше 16 років; по-четверте, в разі смерті позбавленої волі, що настала через недбалість винного передбачено найбільш суворе покарання [9]. Відповідно до даної норми покарання зменшується (за винятком останнього випадку) приблизно в два рази при добровільному звільненні винним потерпілого протягом перших трьох днів після вчинення злочину без заподіяння шкоди і без досягнення злочинної мети [72].

У відповідності до змісту норми гл. 33 КК Японії до викрадення людини (цей термін законодавець не використовує) слід віднести «злочини, що полягають у захопленні і переміщенні» [72; 65]. До числа останніх відносяться: захоплення і переміщення неповнолітнього - ст. 224 КК; захоплення і переміщення в корисливих або розпусних цілях або з метою вступу в шлюб - ст. 225 КК; захоплення і переміщення в корисливих цілях з використанням побоювань близьких родичів та інших осіб - ст. 225-П КК; захоплення і відправка за кордон (поряд з торгівлею людьми) - ст. 226 КК. Як і в законодавстві деяких інших зарубіжних країн, пособництво в захопленні і переміщенні відповідно до КК Японії визнано самостійним злочином (ст. 227) [72].

У Кримінальному кодексі Республіки Корея незаконне позбавлення волі або викрадення людини виокремлено в самостійну главу (гл. XXXI), що містить одинадцять статей (в тому числі, що визначають караність готування, замаху, змови, так званого звичного діяння, пом'якшення покарання,

відповідальності за приховування або приховування викраденої людини) [173]. Однак як і в Китаї, Японії та деяких інших країнах, злочинним визнано не саме викрадення людини як таке, а діяння, які характеризуються додатковими умовами, що відносяться:

а) до потерпілого - його неповноліття (ст. 287 КК Республіки Корея);

б) до злочинця (ст. 287 КК Республіки Корея), здійснити непристойну або сексуальну дію, отримання доходу (ст. 288 КК Республіки Корея), транспортування до іноземної держави (ст. 289 КК Республіки Корея); одруження (291 КК Республіки Корея).

Кримінальний кодекс Таїланду виділяє три види викрадення людини:

а) дитину віком до п'ятнадцяти років - інші обставини вчинення злочину в цьому випадку не мають значення;

б) особи, які старші п'ятнадцяти років - діяння утворює злочин, якщо воно вчинене з використанням обману, погроз, насильства, нечесного впливу або застосування іншого примусу;

в) діяння, наслідком якого є фізичні каліцтва, або вчинене із застосуванням тортур або сильної жорстокості з метою завдати фізичну або психічну шкоду потерпілому (ст. 313) [185].

Особливості вирішення питання про кримінальну відповідальність за захоплення заручників є у кримінальному законодавстві Китаю, правову систему якого можна назвати соціалістичною, що орієнтується на романо-германську систему права [96, с. 461].

Стаття 120 чинного КК КНР, розташована в гл. 2 «Злочини проти громадської безпеки», регламентує кримінальну відповідальність за організацію, керівництво і активну участь в терористичних організаціях. За кваліфікований склад даного злочину, що спричинило за собою вбивство, вибух, захоплення заручника і інші злочини, покарання здійснюється відповідно з положенням про покарання за вчинення кількох пре ступлень [8, с. 285]. Самостійна ж кримінально-правова норма, що передбачає відповідальність за захоплення іншої особи, розташована в гл. 4 Особливою

частини КК КНР «Злочини проти особистості, демократичних прав громадян». Відповідно до ст. 239 КК КНР кримінальна відповідальність передбачена за захоплення іншої особи (в тому числі викрадення немовляти і малюка) з метою вимагання цінностей або захоплення іншої особи в якості заручника.

Покарання за даний злочин передбачено у вигляді позбавлення волі строком на 10 років і більше або довічного позбавлення волі; в якості додаткового покарання призначається штраф або конфіскація майна. Заподіяння захопленій особі смерті або його вбивство тягнуть за собою смертну кара. У ст. 240 КК КНР передбачена самостійна кримінально-правова норма за викрадення і обман з метою продажу жінки і дитини. Покарання в разі кваліфікованого складу таке ж, як і при захопленні заручника, зв'язаному з заподіянням йому смерті або вбивством [8, с. 336–337]. Стаття 232 КК КНР передбачає покарання за умисне вбивство і заподіяння смерті людині з необережності (Ст. 233), в зв'язку з чим можна зробити висновок про те, що заподіяння смерті заручника можливе з необережності.

Кримінальний кодекс Китайської Народної Республіки (далі - КК КНР) встановлює відповідальність за викрадення людини в статті 239: «Викрадення людини з метою вимагання у нього майна або захоплення його в якості заручника - караються позбавленням волі на строк понад 10 років або довічним позбавленням волі, а також штрафом або конфіскацією майна; ті ж дії, що призвели до смерті викраденого або супроводжуються його вбивством, - караються стратою і конфіскацією майна. Викрадення немовляти з метою вимагання майна - карається відповідно до частини першої цієї статті».

Стаття 240 КК КНР передбачає покарання аж до смертної кари за викрадення людини з метою його продажу. До кваліфікуючих ознак цього злочину законодавець відносить: 1) керівництво групою, що займається викраденням жінок і дітей на продаж; 2) викрадення на продаж жінок і дітей

в кількості більше 3 осіб; 3) знуцання над жінкою, викраденої на продаж; 4) примус викраденої на продаж жінки з застосуванням погроз до заняття проституцією або продаж її третій особі, примушують її до заняття проституцією; 5) захоплення жінки або дитини шляхом погроз насильства або із застосуванням одурманюючих (наркотичних) речовин з метою їх продажу; 6) викрадення немовляти з метою на продажу; 7) заподіяння травми або вчинення дій, що призвели до смерті викрадених на продаж жінки, дитини або їхніх родичів, або до інших тяжких наслідків; 8) продаж жінки або дитини за кордон [44, с. 14].

У примітці до статті китайський законодавець розшифровує термін «викрадення на продаж», під яким він розуміє будь-які дії, пов'язані із заволодінням потерпілим, в тому числі і посередництво при цьому.

Відповідальності за викрадення людини присвячена окрема глава Кримінального кодексу Туреччини, в якій, наприклад, детально регулюються питання відповідальності за викрадення жінки «під впливом пристрасті або з метою одруження». Законодавець встановлює покарання у вигляді ув'язнення на термін до десяти років. Пом'якшувальною обставиною визнається згода потерпілої («Якщо особа ... було викрадено без використання сили, примусу, загрози або обману і з власної згоди, під впливом почуття пристрасті або з метою одруження»), відповідальність у цьому випадку знижується до терміну ув'язнення від трьох місяців до трьох років (ст.430 КК). Значно знижують терміни можливого покарання і відмова злочинця від виконання свого злочинного задуму і повернення потерпілої до сім'ї.

У Кримінальному кодексі Таїланду в ст. 313 передбачено покарання у вигляді довічного ув'язнення або смертної кари.

В Японії той, хто незаконно затримав або позбавив волі іншу особу, карається позбавленням волі з примусовою працею на строк від трьох місяців до п'яти років (ст. 220 КК Японії) [72, с. 990].

Глава 4 «Про злочини проти свободи і громадського спокою» Кримінального кодексу Швеції містить дві статті, що передбачають

відповідальність за викрадення людини. У ст. міститься основний склад викрадення людини та змісту його в неволі (покарання - у вигляді позбавлення волі від одного року до десяти років). Кваліфікуючі обставини, до яких відносяться заподіяння потерпілому тілесних ушкоджень або шкоди здоров'ю, примус потерпілого до роботи або вчинення злочину з метою вимагання, встановлені в ст. 1; діяння при їх наявності тягне покарання у вигляді ув'язнення на термін від 4 до 10 років або довічного позбавлення волі.

Підводячи підсумок можна відзначити, що покарання за незаконне позбавлення волі або викрадення людини в різних країнах встановлюється по-різному. При цьому спостерігається гуманізація відповідальності, з іншого боку є ряд країн, де викрадення людини карається дуже суворо. Тим не менше, більшість країн світу вважають незаконне позбавлення волі або викрадення людини досить небезпечним злочином і встановлюють суворі санкції від тривалих термінів позбавлення волі, аж до довічного в країнах, де смертна кара скасована, або смертною карою, де вона не заборонена.

Висновки до розділу 2

1. Необхідно відзначити, що в сучасних кримінальних законодавствах зарубіжних країн незаконне позбавлення волі або викрадення людини позначається різними термінами. Наприклад, в КК Федеративної Республіки Німеччина (далі - ФРН) норма, що передбачає відповідальність за даний вид посягання, називається «Deprivation of Liberty» (позбавлення волі), в КК Соломонових островів – «Wrongful confinement» (неправомірне виволок), в КК Швеції – «Unlawful deprivation of liberty» (неправомірне позбавлення волі), в КК Філіппін – «Illegal detention» (незаконне затримання), в КК Албанії – «Unlawful detention» (неправомірне затримання).

2. Кримінальним законодавством держав СНД відомі загальні норми, що передбачають відповідальність за злочини, що посягають на свободу

людини і спеціальні норми, пов'язані з посяганням на свободу людини з боку посадових осіб, що діють як офіційні особи. В континентальній (романо-германської) сім'ї викрадення людини передбачається в якості спеціального складу. У цьому випадку діяння характеризується додатковими суб'єктивними і об'єктивними ознаками (торгівля людьми, передача іноземній державі і т.п.) або потерпілий наділяється спеціальними ознаками (неповнолітній, жінка і т.п.).

3. Кримінальне законодавство інших зарубіжних країн також передбачає покарання за вчинення злочинів, які посягають на свободу людини. Однак формулювання злочинів, пов'язаних з незаконним позбавленням волі або викраденням людини часто включають і захоплення заручника. Поряд з тим, в деяких державах є і самостійна кримінальна відповідальність за захоплення заручника.

РОЗДІЛ 3

МІЖНАРОДНА СПІВПРАЦЯ У ЗАПОБІГАННІ НЕЗАКОННОМУ ПОЗБАВЛЕННЮ ВОЛІ АБО ВИКРАДЕННЮ ЛЮДИНИ

3.1 Міжнародні конвенції ООН, спрямовані на запобігання незаконному позбавленню волі або викраденню людини

Зроблений Україною європейський вибір, про що проголошено на найвищому політичному рівні, потребує значних зусиль та істотних змін у правовій системі держави для досягнення цієї мети.

Створення системи захисту конституційних прав і свобод людини в Україні, яка б за формою і за змістом відповідала європейському рівню хоча б щодо забезпечення мінімальних стандартів, що гарантуються Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. і практикою Європейського суду з прав людини, є підтвердженням цього вибору.

Нагальність реформування на зазначених засадах кримінального законодавства є не тільки складовою зобов'язання нашої держави перед Радою Європи і подальших євроінтеграційних процесів, але й побудови демократичної, правової держави, як це зазначено в ст. 1 Конституції України [63].

Тому за досить короткий час для проведення таких реформ правоохоронні та судові органи України повинні забезпечити дотримання конституційних прав і свобод людини, серед яких особливе місце займає право на свободу та особисту недоторканність, на такому ж рівні, як вони гарантуються вищезгаданою Конвенцією і практикою Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). Для цього необхідно враховувати і міжнародно-правові норми з метою приведення у відповідність до них національного законодавства.

Проблемними питанням міжнародно-правового забезпечення запобігання незаконному позбавленню волі або викраденню людини

присвячені праці таких науковців, як М. О. Акімов, О. О. Володіна, З. А. Загиней, В. А. Козак, В. Г. Кундеус, Я. Г. Лизогуб, В. С. Наливайко, О.С. Наумова, А. М. Орлеан, А. С. Політова та інші.

Кримінально-правова охорона волі особи здійснюється на міжнародному рівні шляхом закріплення в різноманітних міжнародних актах (конвенціях, протоколах тощо) вимог до криміналізації у національних правових системах тих чи інших суспільно небезпечних діянь. Відповідно до ч. 5 ст. 3 Кримінального кодексу України закон України про кримінальну відповідальність повинні відповідати положенням, що містяться в чинних міжнародних договорах, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України [68].

Таким чином, можна зробити висновок, що у статтях Особливої частини КК України мають бути враховані міжнародно-правові вимоги, що містяться в міжнародних договорах, ратифікованих Верховною Радою України [94, с. 316].

Варто зазначити, що Україною ратифіковано декілька міжнародних документів, які передбачають напрямки запобігання незаконному позбавленню волі або викраденню людини: 1) Конвенція про рабство від 25 вересня 1926 р. із змінами, внесеними Протоколом від 7 грудня 1953 р.; 2) Додаткова Конвенція про ліквідацію рабства, работоргівлі та інститутів і звичаїв, подібних до рабства від 7 вересня 1956 р.; 2) Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 19 жовтня 1973 р.; 3) Конвенція про примусову чи обов'язкову працю № 29 від 28 червня 1930 р.; 4) Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р.; 5) Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 р.; 6) Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 р.; 7) Конвенція Ради Європи 2005 р. про заходи щодо протидії торгівлі людьми від 16 травня 2005 р.; 8) Міжнародна конвенція про боротьбу із захопленням

заручників, схвалена резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 34/146 від 17 грудня 1979 р.; 9) Міжнародна конвенція про захист усіх осіб від насильницьких зникнень від 20 грудня 2006 р. та інші.

17 липня 1997 р. Закону № 475/97-ВР «Про ратифікацію Конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції», у п. 1 якого зазначено, що Україна «повністю визнає на своїй території дію ст. 46 Конвенції щодо визнання обов'язковою і без укладення спеціальної угоди юрисдикцію ЄСПЛ в усіх питаннях, що стосуються тлумачення і застосування Конвенції».

Також 17 червня 2015 р. прийнято Закон України «Про приєднання України до Міжнародної конвенції про захист усіх осіб від насильницьких зникнень». Відповідно до вимог цього закону Україна приєднується до Міжнародної конвенції про захист усіх осіб від насильницьких зникнень, учиненої 20 грудня 2006 р. в м. Нью-Йорку (набрала чинності 17 липня 2015 року) [116].

Відповідно до ст. 2 цієї Конвенції для її цілей насильницьким зникненням вважається арешт, затримання, викрадення чи позбавлення волі в будь-якій іншій формі представниками держави чи особами або групами осіб, які діють з дозволу, за підтримки чи за згодою держави, при подальшій відмові визнати факт позбавлення волі або приховування даних про долю чи місцезнаходження зниклої особи, унаслідок чого цю особу залишено без захисту закону. За правилами ст. 4 Конвенції кожна держава-учасниця зобов'язана вживати необхідних заходів для того, щоб насильницьке зникнення кваліфікувалося як правопорушення в її кримінальному праві. Стаття 6 цієї Конвенції встановлює окремі вимоги до криміналізації дій, пов'язаних із незаконним зникненням осіб.

Так, кожна держава-учасниця вживає необхідних заходів для притягнення до кримінальної відповідальності принаймні: а) будь-якої особи, яка вчиняє насильницького зникнення, наказує, підбурює чи спонукає вчинити його, учиняє замах на його вчинення, є його пособником чи бере

участь у ньому; b) начальника, який: 1) знав, що підлеглі, які знаходяться під його реальною владою та контролем, скоювали або мали намір учинити злочин насильницького зникнення, або свідомо проігнорував очевидну інформацію, що свідчить про це; 2) ніс реальну відповідальність та здійснював реальний контроль стосовно діяльності, з якою був пов'язаний злочин насильницького зникнення, а також який не вжив усіх необхідних і розумних заходів у рамках його повноважень з метою недопущення або припинення вчинення акту насильницького зникнення або для передачі цього питання до компетентних органів для розслідування та кримінального переслідування [84].

Гармонізація статей розділу III Особливої частини КК України із наведеними положеннями Міжнародної конвенції про захист усіх осіб від насильницьких зникнень передбачила диференціацію кримінальної відповідальності за такі злочини за ознакою їх вчинення службовими особами з використанням службового становища, а також через врахування при кваліфікації цих злочинів, окремої кваліфікації «ролі начальника осіб, які здійснюють акт насильницького зникнення особи». Зазначимо, що у відповідності з цією положеннями цієї конвенції до КК України було внесено ст. 161-1 «Насильницьке зникнення», під яким розуміється арешт, затримання, викрадення або позбавлення волі людини в будь-якій іншій формі, вчинене представником держави, в тому числі іноземної, з подальшою відмовою визнати факт такого арешту, затримання, викрадення або позбавлення волі людини в будь-якій іншій формі або приховуванням даних про долю такої людини чи місце перебування.

Варто зазначити, що Конвенція визначає злочином проти людства широкомасштабну чи систематичну практику насильницьких зникнень. У Міжнародній конвенції 2006 р. міститься більш уніфіковане та узагальнене визначення «насильницького зникнення», яке було прийняте в результаті тривалих дискусій: арешт, затримання, викрадення чи позбавлення волі в будь-якій іншій формі представниками держави чи особами або групами

осіб, які діють з дозволу, за підтримки чи за згодою держави, при подальшій відмові визнати факт позбавлення волі або приховування даних про долю чи місцезнаходження зниклої особи, унаслідок чого цю особу залишено без захисту закону» [84]. Це визначення містить у собі наступні складові елементи, які становлять сутність поняття «насильницьке зникнення»:

1) позбавлення особи свободи проти її волі;

2) суб'єктами вчинення насильницького зникнення є виключно представники держави або особи, які діють із дозволу або за підтримки держави;

3) відмова визнати факт позбавлення волі та повідомити про долю та місцезнаходження такої особи;

4) залишення особи поза захистом закону.

Дана Конвенція стала першим універсальним міжнародним договором, який визначає право кожної людини не бути підданим насильницькому зникненню. Крім того, у ч. 2 ст. 1 забезпечується абсолютний характер даного права: «Ні війна, ні політична нестабільність, ні надзвичайний стан у державі не можуть використовуватися як виправдання порушення зазначеного права людини». Міжнародна система захисту осіб від насильницьких зникнень складається із чотирьох ключових елементів: заборона, запобігання, моніторинг та покарання. Ключовим рішенням стало також створення Комітету із насильницьких зникнень, який виконує функцію моніторингу за виконанням державами зобов'язань відповідно до Конвенції [198, с. 287-307].

Таким чином, міжнародно-правовий захист осіб від насильницьких зникнень здійснюється шляхом визнання як на регіональному, так і на універсальному рівні права особи не бути підданим насильницькому зникненню, а також абсолютного характеру цього права. Відповідно до Конвенції, кожна держава-учасниця бере на себе зобов'язання вживати заходів, зокрема, щодо: кваліфікації в її кримінальному праві як правопорушення, кримінального переслідування та притягнення до

кримінальної відповідальності за дії щодо насильницького зникнення; установлення своєї компетенції здійснювати юрисдикцію стосовно злочинів насильницького зникнення; надавати найповнішу взаємну правову допомогу; гарантувати жертвам права на отримання швидкого, справедливого та адекватного відшкодування завданої їм шкоди та компенсації. Вживати ефективних законодавчих, адміністративних, судових та інших заходів для запобігання, припинення і розслідування актів насильницького зникнення, яке розглядається як злочин проти людства і зумовлює наслідки згідно з міжнародним правом [84]. За дотриманням Конвенції буде стежити Комітет ООН з насильницьких зникнень. Варто зазначити, що вже через два роки після ратифікації Україна повинна прозвітувати перед Комітетом про виконання умов Конвенції.

Конвенція передбачає розгляд індивідуальних скарг проти України. Родичі зниклої особи, їхні законні представники, їхні адвокати чи будь-яка вповноважена ними особа, а також будь-яка інша особа, що має законний інтерес, можуть у терміновому порядку звернутися до Комітету з проханням про розшук і встановлення місця знаходження зниклої особи. Військовий конфлікт не надаватиме країні право припиняти дію Конвенції. Тому можна прогнозувати досить великий потік скарг в Комітет з питань затримань в зоні АТО. Оскільки сотні затриманих там перебувають без належного процесуального оформлення, що є порушенням цієї Конвенції.

Однак дія Конвенції поширюється лише на випадки, що сталися після її ратифікації, тому Україна повинна негайно розпочала дії щодо імплементації норм Конвенції та попередження її порушення. Держава змушена уважніше ставитись до проблем насильницьких викрадень, арештів без належної реєстрації і, відповідно, без надання цим людям законного захисту, які вчинялися на суміжних територіях вже силами українських формувань. Також Конвенція має спонукати Україну захистити потерпілих від викрадень на окупованій території [145].

Згідно Закону України про приєднання України до Міжнародної Конвенції про захист усіх осіб від насильницьких зникнень, Україна покладає розгляд запитів, передбачених статтями 10-14 Конвенції, на Генеральну прокуратуру України (щодо запитів у справах на стадії досудового слідства) та Міністерство юстиції України (щодо запитів у справах на стадії судового розгляду або виконання вироку). Україна визнає компетенцію Комітету з насильницьких зникнень отримувати і розглядати повідомлення від осіб, які знаходяться під її юрисдикцією, або від імені таких осіб, які стверджують, що вони є жертвами порушення Україною положень Конвенції. Україна визнає компетенцію Комітету з насильницьких зникнень отримувати і розглядати повідомлення, в яких одна держава - учасниця Конвенції стверджує, що інша держава - учасниця Конвенції не виконує своїх обов'язків відповідно до Конвенції [116].

Як відомо, на сьогоднішній день КК України не містить самостійної норми про відповідальність за викрадення людини. У ст. 146 КК України альтернативно вказані два діяння: незаконне позбавлення волі і викрадення людини. Як покарання передбачено обмеження волі на строк до трьох років або позбавлення волі на той самий строк. Таким чином, відповідно до ст. 12 КК України це діяння визнано злочином середньої тяжкості [156].

На нашу думку, завданням України після ратифікації Конвенції про захист всіх осіб від насильницького зникнення є прийняття Закону про правовий статус осіб, що зникли безвісти, Закону про попередження зникнення людей і сприяння в розшуку безвісти зниклих осіб та перенесення ст. 146-1 в розділ XX КК України – Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, шляхом закріплення кримінальної відповідальності за насильницькі зникнення, що відбуваються на території України; введення норми, що встановлює заборону застосування такої практики та встановлює кримінальну відповідальність за скоєння злочинів насильницьких зникнень. Ті пропозиції підтримали практичні працівники 57

% слідчих Національної поліції і 70 % прокурорів висловилися за впровадження таких нововведень (Додаток А, Б).

Оскільки в українському законодавстві не врегульований статус особи, що зникла безвісти в зв'язку зі збройним конфліктом, 22 листопада 2016 року народними депутатами України був поданий законопроект, зареєстрований у Верховній Раді під номером 5435 «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти». Законопроект визначає правовий статус зниклих безвісти, вводить у національну площину визначення «особа, яка зникла безвісти», яке поширюється на будь-які випадки безпричинного зникнення особи, регулює його правовий статус і містить спробу визначення процедури розшуку осіб, зниклих безвісти - від подання заяви про розшук і до його припинення [120]. Але запропонований текст законопроекту не врегульовує деякі значні аспекти розшуку осіб, зниклих безвісти, а також державної допомоги родичам безвісно зниклих осіб, тому було запропоновано альтернативний Законопроект №5435-1 від 5 грудня 2016 року [120].

Більшість прогалин основного Закону були врегульовані в альтернативному законопроекті. Також існує законопроект «Про попередження зникнення людей та сприяння в розшуку безвісно зниклих осіб», в якому більше врегульований механізм пошуку осіб та право на фінансову допомогу родичам зниклих осіб [121].

Аналізуючи національне законодавство України, стає зрозумілим, що потрібно врегулювати певні прогалини в національному законодавстві для того, щоб Міжнародна Конвенція про захист всіх осіб від насильницького зникнення діяла на території України в повному обсязі.

Саме тому потрібно прийняти законопроект, що буде мати на меті врегулювати такі поняття, як: статус особи, зниклої безвісти; статус особи, зниклої безвісти шляхом насильницького зникнення; статус особи, зниклої безвісти під час збройного конфлікту; родичі особи, зниклої безвісти та фінансова допомога, шляхом утворення спеціального фінансового фонду; агент держави, як виконавець злочину; судово-медична експертиза останків

осіб зниклих безвісти; Національне довідкове бюро; Єдиний реєстр осіб зниклих безвісти, розшук особи, зниклої безвісти; методи запобігання практиці насильницьких зникнень.

Приєднання України до Міжнародної конвенції про захист усіх осіб від насильницьких зникнень покладає обов'язок враховувати норми Конвенції та інших міжнародних документів, ратифікованих Верховною Радою України у питаннях насильницьких зникнень. Низка положень конвенції не врегульовані в українському законодавстві, а тому потребують подальшої імплементації. Саме тому основний закон, що стосується осіб, зниклих безвісти, повинен містити норми, що стосуються встановлення статусу жертви насильницьких зникнень та їх попередження. Також відповідні зміни у відповідності до Міжнародної конвенції про захист усіх осіб від насильницьких зникнень повинні бути внесені до Кримінального кодексу України, як передбачає стаття 4, що «кожна держава-учасниця вживає необхідних заходів для того, щоб насильницьке зникнення кваліфікувалося як правопорушення в її кримінальному праві» [84].

Також важливо зазначити про введення норми, що встановлює заборону застосування такої практики та встановлює кримінальну відповідальність за скоєння злочинів насильницьких зникнень. Для України необхідне вжиття заходів, спрямованих на вдосконалення правових механізмів дотримання й захисту права громадян України та іноземців і осіб без громадянства, які перебувають на її території, на свободу від насильницького зникнення, а також активізації діяльності правоохоронних органів щодо розшуку зниклих осіб, встановлення винних у їх зникненні, забезпечення отримання жертвами своєчасної та адекватної компенсації, посилення контрольних функцій Мін'юсту та Генеральної прокуратури України в цьому напрямку [142, с. 3-10].

Отже, приєднання України до Міжнародної конвенції про захист усіх осіб від насильницьких зникнень безсумнівно засвідчує її прагнення протидіяти цьому особливо тяжкому прояву порушення прав людини. Більше

того, події останніх років, засвідчують, що проблема насильницьких зникнень не є “чужим” явищем для українського суспільства та української правової системи [142, с. 3-10].

Необхідність реалізації кримінальної відповідальності за насильницьке зникнення обумовлена тим, що правозахисні організації часто отримують скарги на дії і рішення Служби безпеки України, пов’язані із кримінальним переслідуванням осіб за злочини, віднесені до компетенції цього правоохоронного органу [109].

Слід зазначити, що окремі міжнародні договори визначають вимоги до законодавчого забезпечення диференціації кримінальної відповідальності у злочинах проти волі особи шляхом встановлення її в залежності від форми співучасті у злочині, а також забезпечення механізмів спеціальної конфіскації. Такі вимоги містить Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 р. та Конвенція Ради Європи 2005 р. про заходи щодо протидії торгівлі людьми від 16 травня 2005 року.

Як цілком слушно зазначає О. М. Броневицька, «необхідність приведення у відповідність із міжнародними нормами національних систем обґрунтовується і тим, що вони регулюють міжнародні відносини в рамках міжнародно-правової системи загалом. Кожна держава, беручи зобов’язання, що витікають з норм тих чи інших міжнародно-правових актів, забезпечує їх виконання шляхом реалізації їх у своїх національно-правових системах, приймаючи внутрішньодержавні норми» [14, с. 71].

Способи приведення у відповідність до міжнародних договорів системи кримінально-правової охорони волі особи мають бути визначені виходячи із мети їх ратифікації, оскільки в багатьох випадках ці договори лише в загальному визначають питання, що потребують криміналізації в національних правових системах, залишаючи питання врахування у внутрішньому законодавстві на розсуд держав-членів таких міжнародних договорів [14, с. 71].

Особливості має міжнародно-правовий захист незаконного позбавлення волі або викрадення неповнолітніх. З цього приводу слід зазначити, що в КК України 1960 р. мала місце спеціальна норма (ст.124), що передбачала відповідальність за викрадення або підміну чужої дитини з корисливою метою, з помсти або з інших особистих мотивів. Наявність цієї норми дозволяла встановити на статистичному рівні дані про викрадення дітей в Україні. Так, згідно з даними Управління оперативної інформації МВС України в період з 1995 р. по 1999 р., за цією статтею було порушено 105 кримінальних справ, причому спостерігалася тенденція зростання злочинів цієї категорії. Якщо в 1995 р. було порушено вісімнадцять кримінальних справ, то в 1999 р. – вже двадцять вісім [32].

Це обумовлено економічними, соціальними, а також демографічними і медичними факторами, в тому числі збільшенням кількості сімей, позбавлених можливості мати дітей. Дитиною в розумінні ст.124 КК визнавалася особа, яка не досягла чотирнадцятирічного віку. Викрадення дітей старше за чотирнадцять років тягло кваліфікацію за ст.123 КК 1960 р. як незаконне позбавлення волі [147, с.197].

Проте виникає і теоретично, і практично важливе питання про співвідношення ступеня тяжкості викрадення малолітнього, тобто особи віком до чотирнадцяти років, і ступеня тяжкості викрадення неповнолітнього віком від чотирнадцяти до вісімнадцяти років. Безумовно, у неповнолітніх, як правило, більш високий рівень свідомості (можливість постояти за себе, більш чітко розуміння того, що відбувається, і дій, що вчиняються щодо них), однак навряд чи таку відмінність можна визнати істотною.

Викрадення, вчинене щодо малолітнього, посягає не тільки на особисту недоторканність дитини, але і на суспільні відносини, що виражають інтереси дітей в отриманні нормального, повноцінного виховання, розвитку, спілкування з батьками, а також інтереси батьків, пов'язані з реалізацією права мати дитину, виховуванням і спілкуванням з нею [20, с. 205]. Вказані суспільні відносини є додатковим безпосереднім об'єктом і викрадення,

вчиненого щодо неповнолітнього. Згідно з Конституцією України (ст.51) всебічний захист сім'ї і охорона прав неповнолітніх є однією з основних завдань держави [63]. Дане положення знаходиться у повній відповідності до основних постулатів міжнародного права у цій сфері. Необхідність в особливому захисті дітей була передбачена ще в Женевській декларації прав дитини 1924 р. і Декларації прав дитини, прийнятій Генеральною Асамблеєю 20.11.1959 р., та визнана в Загальній декларації прав людини, Конвенції про права дитини, прийнятій 20.11.1989 р., в Міжнародному пакті про громадянські та політичні права (ст.ст.23, 24), в Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права (ст.10), а також у статутах і відповідних документах спеціалізованих установ і міжнародних організацій, що займаються питаннями захисту прав і благополуччя дітей.

У Конвенції про права дитини – найважливішому міжнародному договорі, що охоплює весь комплекс громадянських і соціально-політичних прав дітей, норми якої діють як складова національного законодавства України, вказано, що «дитина внаслідок її фізичної і розумової незрілості потребує спеціальної охорони і піклування, включаючи належний правовий захист» [61].

При цьому, у відповідності до ст.1 даної Конвенції, «...дитиною є кожна людська істота до досягнення вісімнадцятирічного віку, якщо законом, застосовуваним до даної особи, вона не досягає повноліття раніше» [61].

Таким чином, положення Конвенції поширюються однаково як на осіб, що не досягли чотирнадцяти років, так і на осіб віком від чотирнадцяти до вісімнадцяти років. Аналогічним чином вирішене це питання і в Законі України «Про охорону дитинства» від 26.04.2001 р., де охорона дитинства (осіб віком до вісімнадцяти років) визнається стратегічним загально-національним пріоритетом [61].

Більш того, відповідно до ст.32 даного закону держава повинна вживати заходів для боротьби з викраденням дітей, тобто осіб віком до вісімнадцяти років (повноліття) [61].

Все це дозволяє зробити висновок, що неповнолітні (особи віком від чотирнадцяти до вісімнадцяти років) внаслідок своєї фізичної, розумової та духовної незрілості мають особливий статус, який зобов'язує підвищену них увагу і правовий захист їх прав та інтересів з боку держави.

Не викликає сумніву і те, що викрадення неповнолітнього так само, як викрадення малолітнього, розриває кровні узи спорідненості, порушує батьківські права громадян, може призвести до ненормального розвитку і виховання потерпілого, а також спричинення йому іншої шкоди.

Тому викрадення неповнолітнього характеризується не меншим ступенем тяжкості, ніж викрадення малолітнього. Саме це і обумовлює доцільність і обґрунтованість в майбутньому встановлення в законі такої кваліфікуючої ознаки викрадення людини, як вчинення його щодо неповнолітнього. Запропонована кваліфікуюча ознака буде більш точно відповідати Конституції і законам України, а також міжнародним документам, що є частиною національного законодавства.

При цьому здається обґрунтованим вказати в законі на завідомість знання винним про неповнолітній вік потерпілого. Це означає, що при заволодінні потерпілим винна особа або достовірно знає, або допускає, що потерпілий є неповнолітнім. Таким чином, викрадення завідомо неповнолітнього передбачає, що факт недосягнення ним повноліття охоплювався умислом винного. В іншому випадку, тобто коли винна особа не знала або не допускала, що вчиняє викрадення неповнолітнього, відповідальність повинна наступати за ч.1 ст. 146 КК. Викрадення ж особи, яку винний помилково вважав неповнолітньою, підлягає кваліфікації за сукупністю злочинів, передбачених ч.2 ст.15 і ч.2 ст.146 і, в залежності від обставин справи, відповідною частиною статті 146 КК України.

Таким чином, з метою приведення у відповідність кримінально-правової охорони волі особи з міжнародними зобов'язаннями держави у статтях Розділу III Особливої частини КК України необхідно забезпечити враховувати під час проведення кримінально-правової кваліфікації за

статтями Розділу III Особливої частини КК України правові позиції ЄСПЛ, сформульовані за статтями 4 та 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року [52, с. 76-81].

3.2 Роль Європейського суду з прав людини у запобіганні незаконному позбавленню волі або викрадення людини

Серед багатьох тисяч звернень, які щороку надходять до ЄСПЛ, найбільша їхня кількість - це скарги на порушення ст. 6 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (право на справедливий суд) і ст. 5 (право на свободу і особисту недоторканність). Тобто порушення цих прав найбільше турбують жителів Європи, і саме ці права вони готові захищати на будь-якому рівні, включаючи ЄСПЛ.

Варто зазначити, що по цих двох статтях вже існує досить значна судова практика. Водночас система прецедентного права, на основі якої побудований контрольний механізм Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, змушує постійно стежити за новими судовими рішеннями, оскільки в них містяться нові підходи, тлумачення, що встановлюють кращі європейські стандарти в галузі прав людини.

Позбавлення права на свободу та особисту недоторканність - одна з підстав, з яких українці найчастіше звертаються до ЄСПЛ. При цьому із 73 рішень ЄСПЛ, винесених у минулому році щодо України, у 27 порушення стосуються ст.5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [127].

Судді ЄСПЛ відзначають: питання щодо дотримання згаданої статті в Україні порушувалося давно. Однак нині необхідно враховувати практику ЄСПЛ. І, головне, «треба говорити не про букву статті, а про її дух».

Вважаємо, що передусім треба з'ясувати, що таке позбавлення волі з погляду Конвенції і чим воно відрізняється від обмеження свободи пересування. За словами суддів ЄСПЛ, щоб визначити, чи була особа

позбавлена волі, необхідно дослідити низку обставин: наявність тиску, тривалість, наслідки, спосіб тощо.

Поняття «позбавлення волі» містить не тільки об'єктивний елемент, тобто поміщення особи в конкретний обмежений простір на певний обмежений проміжок часу, а й додатковий суб'єктивний — відсутність дійсної згоди на таке поміщення. Отже, крім традиційного тримання в місцях позбавлення волі, позбавлення свободи може мати місце (під час перебування особи у відділку поліції, переміщення її до психіатричного закладу, витверезника, при затриманні та обшуку на вулиці, утриманні в прикордонній зоні чи аеропорту за певних обставин) [190].

Як приклад можна навести нещодавнє рішення в справі проти Угорщини. Йдеться про тримання заявників у прикордонному таборі для біженців. Вони не мали права в'їхати до Угорщини, але могли повернутися додому і при цьому втрачали можливість розгляду їхніх прохань про надання притулку, й наявність такого вибору було оцінено як порушення ст.5 конвенції.

Важливо зазначити, що Україна також має важливі вказівки ЄСПЛ, де порушується саме згадана стаття. Зокрема, варто звернути увагу на справу «Осипенко проти України». Заявника допитували у відділі поліції протягом майже 12 год. Уряд стверджував, що затримання особи не було, оскільки вона прийшла добровільно і відсутній елемент примусу. Втім, суд вказав на неможливість особи вільно залишити приміщення, бо проводилися слідчі (розшукові) дії. Тому перебування заявника в поліції визнали позбавленням свободи.

В іншій справі представники правоохоронних органів документально не зафіксували затримання заявника, а відповідний протокол був складений більш ніж через добу після фактичного затримання. Це теж є порушенням конвенції, адже прямо впливає на відлік встановленого законом строку, протягом якого особа може бути затримана без рішення суду .

Позбавлення свободи має бути передусім законним, але законодавство повинне бути чітким і передбачуваним. Закон є важливим чинником, але не завжди вирішальним. На додачу суду належить переконатися, що тримання під вартою протягом певного періоду відповідає меті ст.5 Конвенції, яка полягає в недопущенні свавільного позбавлення волі [190].

Якість законодавства оцінювалась у багатьох справах проти нашої держави, включаючи пілотне рішення в справі «Харченко проти України». В ньому надані чіткі рекомендації щодо приведення законодавства у відповідність до Конвенції.

Щоправда, в цьому рішенні аналіз ЄСПЛ стосувався старого Кримінально-процесуального кодексу, який діяв до 2012 року. Уряд зазначив, що парламент вже ухвалив КПК України 2012 року, який усунув недоліки. Та невдовзі ЄСПЛ довелось оцінити й новий документ щодо виправлення основного недоліку - можливості тримання особи під вартою без жодного судового рішення після закінчення досудового слідства.

У справі «Чанєв проти України» Суд виявив, що КПК України дозволяє подовження тримання підозрюваного під вартою без судового рішення протягом 2-х місяців. Практики підкреслюють, що ця справа була терміново направлена Уряду України. Оскільки ЄСПЛ у першій же справі побачив, що після прийняття нового кодексу проблема не подолана [71].

Також зверталась увага на справу «Руслан Яковенко проти України». Заявник кілька років перебував в ув'язненні, і строк покарання мав закінчитися через кілька днів після винесення вироку. Та суд залишив чоловіка в СІЗО до набрання вироком сили, тобто до закінчення строку на апеляцію. ЄСПЛ зазначив, що йдеться про дві окремі міри покарання — за вироком і запобіжний захід. При цьому строк ув'язнення закінчувався через 3 дні після проголошення вироку, запобіжний захід же, якщо не подана апеляція, мав тривати ще 12 днів, а якщо подана — невідомо скільки. Відтак було визнано порушення ст.5 конвенції.

Актуальними для України є й деякі рішення ЄСПЛ у справах щодо інших країн. Зокрема, на увагу заслуговує справа «Мозер проти Молдови та Росії», яку недавно розглянула Велика палата. В ній ідеться про незаконне затримання громадянина «судом» Придністровської Молдавської Республіки. Євросуд зазначив, що суди ПМР не є частиною системи, конституційна і правова основа якої відображувала б судову традицію, сумісну з конвенцією. Ця республіка існує виключно завдяки російській військовій, економічній та політичній підтримці, і РФ контролює владу ПМР.

Водночас уряд РФ не надав інформації про згадану «судову систему». А Молдова виконала свій обов'язок для забезпечення прав заявника. По-перше, прагнучи відновити контроль над Придністров'ям, по-друге, намагаючись з'ясувати індивідуальне становище заявника. Влада країни зверталася до урядів інших держав, зокрема Росії, з проханням посприяти в забезпеченні прав заявника. Верховний суд Молдови скасував рішення про тримання заявника під вартою, а прокуратура вжила всіх можливих заходів для розслідування його скарги.

Відтак ЄСПЛ визнав, що затримання було незаконним з точки зору ст.5 конвенції, й 16 голосами проти одного постановив, що РФ має виплатити заявникові € 29 тис.

Судді ЄСПЛ зауважують, що Європейський суд, звертаючи увагу на недосконалість українського законодавства, відзначає: порушення ст. 5 Конвенції можна усунути подальшою реформою законодавства та/або судовою практикою. Аби внутрішнє кримінальне судочинство відповідало вимогам міжнародного документа. Тобто суд цим «та/або» дає зрозуміти, що це не його компетенція — вирішувати, чи має законодавство бути ще чіткішим. Це питання віддається на розсуд національних органів. І, дійсно, його можливо вирішити судовою практикою [190].

Звертаємо увагу на те, що у тексті Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод часто зустрічаються так звані «оціночні судження». За їх тлумаченням необхідно звертатися до рішень

Європейського суду з прав людини. Застосовуючи норми матеріального права, Суд намагається уникати загальних тлумачень. Рішення приймається, виходячи з обставин конкретної справи. Це відрізняється від принципів, закладених у нашій правовій системі, коли існує процесуальне законодавство, що регламентує більшість процесуальних питань, а норми матеріального права значною мірою деталізовані.

Гарантії захисту права на свободу і особисту недоторканність можна знайти і в текстах Загальної декларації прав людини, Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, у конституціях різних країн, у тому числі у Конституції України, ст. 29 якої дослівно відтворює формулювання тексту Конвенції: «кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність» [63].

Це пояснюється тим, що Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод була одним із джерел, яким користувалися наші законодавці під час розроблення Конституції. У Конституції Білорусі, наприклад, формулювання дещо різняться, проте зміст є схожим: «Держава забезпечує свободу, недоторканність і достоїнство особистості» (ст. 25).

Варто зазначити, що законодавство України визначає три аспекти права на свободу і особисту недоторканність: фізична недоторканність особи (життя, здоров'я, тілесна недоторканність, статева свобода); моральна недоторканність (захист честі й гідності); психологічна недоторканність (незаконні методи впливу на психіку тощо).

Під правом на свободу в контексті ст. 5 Європейської конвенції слід розуміти фізичну свободу особи, при цьому право на свободу і особисту недоторканність розглядається як єдине сполучення слів і має на увазі захист «від будь-якого свавільного процесуального чи матеріального зазіхання на особисту свободу» з боку державних органів (рішення у справі Бозано проти Франції). Таким чином, під особистою недоторканністю розуміється «гарантія від арешту і попереднього ув'язнення» (рішення у справі Х проти Сполученого Королівства).

Європейському суду з прав людини неодноразово у своїй практиці доводилося звертатися до поняття «позбавлення волі» та визначення його меж. Так, у справі Гудзарді проти Італії Суд визначав різницю між обмеженням права на свободу пересування і позбавленням волі. Крім того, при розкритті змісту права на свободу і особисту недоторканність слід також враховувати положення Протоколу № 4 до Конвенції. Відповідно до ст. 1 Протоколу № 4, нікого не може бути позбавлено волі лише на підставі неспроможності виконати своє договірне зобов'язання. Стаття 2 гарантує кожному, хто законно перебуває на території будь-якої держави, в межах цієї території має право на свободу пересування і свободу вибору місця проживання. Кожен є вільним залишати будь-яку країну, включаючи свою власну. На здійснення цих прав не встановлюються жодні обмеження, крім тих, що передбачені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної або громадської безпеки, для забезпечення громадського порядку, запобігання злочинам, для охорони здоров'я або моралі чи з метою захисту прав і свобод інших осіб. Перераховані права також можуть у певних місцевостях підлягати обмеженням, що встановлені згідно із законом і виправдовуються суспільними інтересами в демократичному суспільстві [122].

Стаття 3 Протоколу гарантує, що нікого не може бути вислано, шляхом застосування індивідуальних або колективних заходів, з території держави, громадянином якої він є. Нікого не може бути позбавлено права в'їзду на територію держави, громадянином якої він є.

Отже, в п. 1 ст. 5 Конвенції кожному забезпечено право на свободу та особисту недоторканність. Винятками з цього права є шість типів обставин, які сформульовані в наступних положеннях і які є завершеним переліком винятків із загального правила. Іншими словами, Висока Договірна Сторона не має права створювати додаткові види підстав для арешту або затримання осіб, а повинна діяти в рамках, визначених Конвенцією. На додаток до цього

ЄСПЛ надав чітке роз'яснення винятків, підкресливши, що лише така інтерпретація відповідає завданням цієї статті.

Так, ЄСПЛ визнав, що порушенням п. 1 ст. 5 було позбавлення свободи члена парламенту за незаконне привласнення державних коштів. Підставою було те, що цей парламентар як член уряду брав участь у прийнятті рішення про надання допомоги окремим країнам, які розвивалися. При цьому не було представлено жодного доказу, який би свідчив про те, що участь цього парламентаря в прийнятті такого рішення була незаконною стосовно національного законодавства, та, зокрема, що він отримав якусь фінансову вигоду від ухвали такого рішення (Луканов проти Болгарії (1997)).

Подібна ситуація склалася, коли національним законодавством з 1995 р. «Свідків Єгови» було визнано як «відому релігію». У результаті цього на законній підставі від військової служби звільнялися служителі культів відомих релігій, а тому позбавлення волі двох служителів культу цієї релігії через їхню відмову служити в армії не було законним з огляду на п. 1 ст. 5 (Цирліс та Коулумпас проти Греції (1997)).

Навіть у менш очевидних справах ЄСПЛ часто враховував висновки, ухвалені національними державними органами або інституціями, що розглядали скарги, пов'язані з положенням цієї статті. У справі Ранінен проти Фінляндії (1997) Суд ухвалив рішення про те, що мало місце порушення ст. 5 у справі, коли фінський омбудсман визнав неприйнятними умови арешту та утримання під вартою особи, яка через свої переконання відмовлялася від військової та альтернативної служби.

У пункті 1 ст. 5 також вимагається, щоб держава позбавляла свободи особу тільки «відповідно до процедури, встановленої законом». Ця вимога обмежує повноваження держави, тому що в практиці Комісії та ЄСПЛ чітко встановлено, що термін «закон», який використовується в Конвенції, не означає виключно внутрішні законодавчі та підзаконні акти, а має більш широкий та об'єктивний зміст. У випадку, коли держава позбавляє свободи фізичну особу на більший строк, аніж це передбачено внутрішнім

законодавством, таке позбавлення свободи порушує конвенційне положення (К.-Ф. проти Німеччини (1997)).

Загалом у ст. 5 розглядається питання про захист фізичної свободи, а також про захист від незаконного арешту або затримання. Як це видно на прикладі кількох заяв, що їх Комісія визнала неприйнятними, стаття не гарантує захисту від менш серйозних форм обмеження особистої свободи, наприклад, при дотриманні правил дорожнього руху, при обов'язковій реєстрації іноземців або громадян, у значній кількості випадків, коли йдеться про нагляд за умовно звільненими особами, запровадження комендантської години або про інші види контролю, які серйозно не обмежують свободу пересування в межах території проживання.

Практика ЄСПЛ свідчить, що питання про те, чи особу було позбавлено свободи з порушенням ст. 5, має вирішуватись у кожній справі окремо з урахуванням усіх обставин. Так, у справі Енгель та інші проти Нідерландів (1976) Суд ухвалив рішення про те, що необхідність проживання військовослужбовців у казармах не суперечить ст. 5, тому що таке обмеження «не виходить за межі звичайної військової служби». Водночас подібні обмеження щодо цивільних осіб є неприйнятними. У справі Гушарді проти Італії (1980) Суд ухвалив рішення про те, що особа, яка була вимушена залишатися на невеликому острові й була обмежена у кількості та різновиді контактів із суспільством, може вважатися такою, яку позбавлено свободи. Але у справі Ньєсен проти Данії (1988) Суд, навпаки, прийшов до висновку, що ст. 5 неприйнятна у випадку, коли опікун віддав дванадцятирічного хлопчика до психіатричної лікарні.

Таким чином, різниця між позбавленням свободи, яке порушує ст. 5, і обмеженням свободи, коли не відбувається порушення статті, полягає більшою мірою в рівні обмежень, а не в їхній суті.

Варто зазначити, що особа не може відмовитися від прав, гарантованих їй у ст. 5 Конвенції. Іншими словами, навіть якщо особа сама висловлює згоду на подальше ув'язнення, таке ув'язнення може бути незаконним та

порушувати ст. 5. Суд довів це у справі Де Вільде, Оомс та Версіп проти Бельгії (ця справа здебільшого відома як Справа про волоцюг (1971): право на свободу в «демократичному суспільстві» за змістом Конвенції є настільки важливим, що особа не може бути позбавленою захисту з боку Конвенції на єдиній підставі - якщо вона добровільно зголосилася на позбавлення волі.

У пункті 1 ст. 5 передбачено, що держава може законно позбавити свободи будь-яку особу на підставі кримінального або цивільного законодавства, підпункти (а) та (с) п. 1 ст. 5 знаходяться у сфері кримінального права. У пункті (а) п. 1 ст. 5 встановлено, що держава може ув'язнити особу після її засудження компетентним судом. Проте ЄСПЛ не визнав порушення цього положення у випадку, коли держава помістила засудженого злочинця до в'язниці, тоді як національний суд призначив йому відбувати покарання у в'язниці зі спеціальним медичним обладнанням. Суд відзначив, що за цих конкретних умов основною метою ув'язнення було покарання, а не лікування (Біццотто проти Греції (1996)).

У справі Вемхофф проти Федеративної Республіки Німеччини (1968) Суд зробив роз'яснення, що держава може утримувати особу в ув'язненні навіть тоді, коли ця особа звернулася із апеляцією, оскаржуючи ухвалений вирок та призначене покарання. З іншого боку, ЄСПЛ підкреслив, що подальше ув'язнення є неприпустимим, коли рішення про збільшення строку ув'язнення за правопорушення, яке має бути розглянуте в судовому порядку, ухвалюється тюремною адміністрацією (Дроогенбрюк проти Бельгії (1982)). Термін «компетентний суд» відповідно до підпункту (а) п. 1 ст. 5 означає компетентний судовий орган, який діє незалежно від виконавчої влади та сторін у даній справі.

У підпункті (с) п. 1 ст. 5 передбачено, що держава може заарештувати або ув'язнити особу з метою припровадження її до встановленого законом компетентного органу на підставі обґрунтованої підозри у вчиненні цією особою правопорушення або якщо є розумні підстави вважати за необхідне запобігти вчиненню нею правопорушення чи її втечі після його вчинення.

Слід зазначити, що основним дієвим чинником у цьому положенні є обґрунтованість, а це залишає державі певні межі розсуду при визначенні критеріїв застосування цього положення. Суд визнав порушення підпункту (с) п. 1 ст. 5 у справі Фокс, Кемпбелл і Хартлі проти Сполученого Королівства (1990), в якій уряд Сполученого Королівства заарештував та ув'язнив авторів заяв, підозрюючи їх у терористичній діяльності Ірландської республіканської армії (ІРА), однак обвинувачуванним не було пред'явлено у національному суді відповідних доказів або інформації, які б підтвердили «обґрунтовану підозру у вчиненні правопорушення».

У значній кількості справ піднімалося питання про порушення підпункту (с) п. 1 ст. 5 при застосуванні законів та практики антитерористичного спрямування. Суд визнав, що під час розгляду поданих згідно з підпунктом (с) п. 1 ст. 5 скарг «він обов'язково враховував специфіку терористичних злочинів, загрозу, яку ці злочини становлять для демократичного суспільства та труднощі, які виникають при боротьбі з тероризмом» (Мюррей проти Сполученого Королівства (1994)). У справі Броуген проти Сполученого Королівства (1988) Суд постановив, що заявники були ув'язнені з метою проведення поліцейського розслідування фактів і обставин, на яких ґрунтувалися конкретні підозри, і тому не було порушено підпункт (с) п. 1 ст. 5. У справі Лоулесс проти Ірландії (1961) Суд дійшов висновку, що держава не може нікого позбавляти свободи без попереднього судового розгляду або без наміру провести такий розгляд.

Важливо підкреслити, що будь-яке позбавлення свободи, яке здійснюється згідно з підпунктом (с) п. 1 ст. 5, повинно перебувати під судовим контролем, згідно з положеннями пунктів 3 та 4 ст. 5.

У підпунктах (b), (d), (e) та (1) п. 1 ст. 5 йдеться про позбавлення свободи в контексті цивільного права. У підпункті (b) п. 1 ст. 5 визначено дозволені види позбавлення свободи, які застосовуються з метою забезпечити присутність свідка під час розгляду справи у суді, коли йдеться про примусове проходження чоловіками тесту на батьківство або здійснення

психіатричного огляду. Цей підпункт також допускає позбавлення свободи з тим, щоб забезпечити виконання особою «будь-якого обов'язку, передбаченого законом». На думку ЄСПЛ, таке зобов'язання повинно мати точно визначений та конкретний характер, а не бути лише загальним зобов'язанням дотримуватися закону (Енгель та інші проти Нідерландів (1976) та Лоулесс проти Ірландії (1961) або «змінити свою поведінку» (Чюлла проти Італії (1989)).

Важливо зазначити, що це положення не стосується виконання договірних зобов'язань: у ст. 1 Протоколу № 4 забороняється «позбавляти волі лише на підставі неспроможності виконати своє договірне зобов'язання». У підпункті У підпункті (d) п. 1 ст. 5 Високим Договірним Сторонам дозволяється затримувати неповнолітнього з метою «застосування наглядових заходів виховного характеру» або «з метою припровадження його до встановленого законом компетентного органу» [122].

У справі Буамар проти Бельгії (1988) Суд ухвалив, що бельгійські органи влади не могли посилатися на «застосування наглядових заходів виховного характеру», виправдовуючи поміщення дитини до ізольованої камери у в'язниці. У справі Нільсен проти Данії (1988) датський хлопчик, неодружені батьки якого розійшлися, коли він ще був зовсім маленьким, визнав за краще залишитися з батьком і прожив з ним кілька років, незважаючи на те, суд кількома своїми рішеннями віддавав право на опікунство матері. Врешті-решт мати віддала сина до державної психіатричної лікарні. Навіть визнаючи, що ст. 5 Конвенції захищає «кожну особу» і що в підпункті (d) п. 1 ст. 5 захищаються права неповнолітніх, Суд визнав, що ст. 5 у цій справі неприйнятна, тому що «госпіталізація заявника не була тим позбавленням свободи, яке б відповідало змісту ст. 5, а була здійсненням опікунських прав з боку його матері, яка несла відповідальність за свої дії».

У підпункті (e) п. 1 ст. 5 в окремих випадках дозволяється позбавлення свободи з метою медичного та соціального контролю. У більшості справ, в

яких робилося посилення на цю статтю, оскаржувалося примусове утримання в психіатричних лікарнях. У справі Вінтерверп проти Нідерландів (1979) Суд сформулював три критерії, які дозволяють точніше визначити поняття «психічно хворий» в рамках підпункту (є) п. 1 ст. 5. По-перше, держава має використовувати об'єктивні медичні стандарти при вирішенні питання про те, чи може особа вважатися «психічно хворою». По-друге, характер або ступінь психічної хвороби мають бути достатньо гострими, щоб виправдати примусову госпіталізацію. І по-третє, держава має право утримувати хворого в лікарні лише протягом часу загострення психічного розладу. Останній критерій передбачає, що хворий, який примусово утримується в лікарні через «психічне захворювання», має право на здійснення періодичного огляду: примусове утримання в лікарні не може тривати протягом невизначеного періоду. Проте як у справі Вінтерверп проти Нідерландів (1979), так і у справі Ешінгдейн проти Сполученого Королівства (1985) ЄСПЛ ухвалив рішення про те, що підпункт (є) п. 1 ст. 5 не зобов'язує державу надавати особі, яку тримають в лікарні примусово, особливе лікування з тим, щоб на підставі діагнозу «психічно хворий» перебування цієї особи в лікарні не перевищувало межі необхідних для лікування строків. Держава, наприклад, не може навмисно продовжувати курс лікування психічного захворювання особи, яка вже не має виражених ознак такого захворювання і очікує на звільнення місця в притулку, де забезпечується спеціальний догляд. Коли уряд встановлює подібні умови звільнення особи з лікарні, то він же повинен і вжити належних заходів тим, щоб забезпечити своєчасне виконання цих умов (справа Джонсон проти Сполученого Королівства (1997)).

ЄСПЛ розглянув кілька справ про порушення Нідерландами як підпункту (є) 1 ст. 5, так і одного або кількох процедурних положень, які містяться у ст. 5. у справі Ван дер Леер проти Нідерландів (1990) Суд визнав, що уряд Нідерландів порушив пункти 1, 2 та 4 ст. 5, тому що дозволив помістити заявника до психіатричної лікарні, не поінформувавши його про таке рішення і залишивши без і відповіді його клопотання [187, с. 32].

У справі Вассінк проти Нідерландів (1990) Суд визнав, що процедура, за якою особу можна помістити до психіатричної лікарні на підставі телефонного опитування, не порушує положень ст. 5, але відсутність секретаря суду під час наступного слухання суперечила національному законодавству і, таким чином, мало місце порушення «вимоги законності». У справі Кенджбіхарі проти Нідерландів (1990). Суд визнав, що чотиримісячний строк, протягом якого ухвалювалося рішення про продовження утримання в психіатричній лікарні, становив порушення п. 4 ст. 5.

Комісія та ЄСПЛ розглянули порівняно небагато справ про порушення підпункту (f) п. 1 ст. 5, який передбачає затримання у зв'язку з імміграцією, пошуком притулку та екстрадицією. Слід зазначити, що Європейська конвенція з прав людини взагалі не гарантує права на політичний притулок. Але вимога до «законності», яку викладено у підпункті (f) п. 1 ст. 5, означає, що Високі Договірні Сторони не можуть довільно здійснювати свої суверенні права в області, що підпадає під юрисдикцію цієї статті (Бозано проти Франції (1986)). Суд визнав порушення цього положення у справі Амююр проти Франції (1996), в якій йдеться про те, що декілька осіб, які шукали притулку, були затримані в зоні міжнародних вильотів французького аеропорту на майже трижневий строк і не мали при цьому можливості оскаржити своє затримання [187, с. 30].

Серед процесуальних гарантій, передбачених ст. 5 Конвенції, частина є дійсними у випадках, коли особу затримують як у кримінальному, так і в цивільному порядку, а решта є дійсними лише коли особу затримують у кримінальному порядку. Пункт 2 ст. 5, який передбачає право особи бути негайно поінформованою зрозумілою для неї мовою про підстави її арешту і про будь-яке обвинувачення проти неї, стосується випадків позбавлення свободи згідно з нормами як кримінального, так і цивільного права. Суд дійшов висновку про порушення п. 2 ст. 5 у справі Ван дер Леєр проти Нідерландів (1990), оскільки органи державної влади Нідерландів не тільки

не поінформували жінку, яка пізніше звернулася із заявою до Комісії, про її поміщення до психіатричної лікарні, а й взагалі не поінформували її про факт позбавлення свободи. Комісія та Суд вважають, що при позбавленні волі згідно з нормами як кримінального, так і цивільного права інформація, що надається, не повинна бути такою детальною, як це визначено у п. 3 ст. 6, де йдеться про право на справедливий судовий розгляд.

У пункті 3 ст. 5 вимагається, щоб кожна особа, яку було затримано згідно з підпунктом (с) п. 1 ст. 5, негайно постала перед суддею чи іншою службовою особою, якій закон надає право здійснювати судову владу; у цьому пункті передбачено також процесуальний і матеріально-правовий порядок захисту цієї особи. Як було визнано у постанові Суду у справі Шіссер проти Швейцарії (1979), суддя або інша службова особа, якій закон надає право здійснювати судову владу, має вислухати особу, якій пред'явлене обвинувачення. Для цього остання має постати перед судовим органом особисто. У справі Шіссера Суд також визнав, що судовий орган повинен контролювати всі питання, пов'язані з утриманням під вартою, і ухвалити остаточне рішення на підставі об'єктивних правових критеріїв. Щоб мати змогу здійснювати такі функції, судовий орган повинен ухвалювати свої рішення неупереджено, відповідно до процедури та норм, що визначені законом. Суд дійшов висновку про те, що державний службовець, який одночасно виконує ролі обвинувача та слідчого, цим вимогам не відповідає (Скоогстрьом проти Швеції (1984) та Хубер проти Швейцарії (1990) [187, с. 33]).

Термін «негайно» у п. 3 ст. 5 є більш жорстким стандартом, ніж термін «без зволікання» у п. 4 ст. 5. Хоча Комісія та Суд не встановлювали тривалості мінімального строку, цілком зрозуміло, що навіть в області, яка покривається заявами, що зроблені згідно зі ст. 15 про відступ від зобов'язань під час надзвичайної ситуації, затримання без будь-якого повідомлення на 14 днів і більше без можливості для затриманого постати перед суддею чи іншою посадовою особою, якій закон надає право здійснювати судову владу,

порушує ст. 5 в частині п. 3 (Аксой проти Туреччини (1996)). У справі Броуген проти Сполученого Королівства (1988) Суд визнав, що чотири дні та шість годин є занадто довгим строком, щоб відповідати цій нормі, незважаючи навіть на те, що виникли специфічні труднощі, які були пов'язані з розслідуванням терористичних актів.

Суд визнав, що першопричиною затримання може бути спроба вилетіти літаком з території, на яку поширюється юрисдикція держави (Ноймайстер проти Австрії (1968), Штьогмюллер проти Австрії (1969) і Мацнеттер проти Австрії 1969), а також загроза вчинення нових злочинів (Мацнеттер). Проте ЄСПЛ роз'яснив, що п. 3 ст. 5 не передбачає затримання особи державою на невизначений строк. У справі Штьогмюллера Суд зазначив, що у разі припинення дії критерію обґрунтованої підозри», який викладено в підпункті (с) п. 1 ст. 5, подальше затримання стає незаконним, зважаючи на положення підпункту (є) п. 1 ст. 5. Суд також зазначив, що навіть якщо «обґрунтована підозра» зберігається, це не є єдиним вирішальним фактором, який виправдовує подальше затримання в усіх випадках [187, с. 34].

У справах Ноймайстера, Штьогмюллера та Мацнеттера Суд ухвалив рішення про те, що можливість вносити заставу зведе до мінімуму ризик втечі і зробить подальше затримання на підставі «обґрунтованої підозри» неприйнятним. Проте у справі Мацнеттера Суд ухвалив рішення про те, що ризик вчинення нових злочинів був достатньою підставою для подальшого затримання, однак подібний аргумент було відхилено у справах Штьогмюллера та Рінгайзена проти Австрії (1971). Якими б не були мотиви, що виправдовують продовження ув'язнення, держава повинна дуже ретельно підходити до вирішення питання про продовження судової процедури (Летельє проти Франції (1991), Ван дер Танг проти Швеції (1995) та Скотт проти Іспанії (1996)). ЄСПЛ не взяв до уваги аргументи держави, згідно з якими довгі строки позбавлення свободи могли застосовуватися на зі правової презумпції, і в результаті було визнано порушення у справах Ягчі т.а Саргін проти Туреччини (1995), Мансур проти Туреччини (1995), при

цьому було піддано сумніву доречність правової презумпції, згідно з якою кожна особа, яку звинувачено у вчиненні тяжкого злочину, може вдатися до втечі.

Пункт 3 ст. 5 також гарантує право на судовий розгляд упродовж розумного строку, якщо затриману особу не було звільнено. Мета цього положення - запобігти затриманню на невизначений строк протягом часу, коли держава розслідує справу. Суд визнав порушення цього положення у випадку, коли чоловік, який ще на початку розслідування зізнався у вчиненні злочинів, у яких його було обвинувачено, протягом чотирьох років перебував у попередньому ув'язненні (Мюллер проти Франції (1997)). Як ЄСПЛ зазначив у справі Вемхофф проти Федеративної Республіки Німеччини (1968), справа обвинуваченого, якого заарештовано, має пріоритет порівняно зі справами обвинувачених, які перебувають на волі. Але одночасно Суд відзначив, що тимчасове звільнення обвинуваченого з-під арешту не скасовує його права на судовий розгляд упродовж розумного строку. Критерій «розумний», який вміщено у п. 3 ст. 5, не ототожнюється з нормою справедливого судового розгляду, яка викладена в п. 1 ст. 6 [36].

Пункт 4 ст. 5 передбачає, що особа, яку було позбавлено волі в результаті арешту або затримання, має право опротестувати у суді законність таких дій. Цей протест повинен розглядатися невідкладно, і якщо суд визначить таке затримання як незаконне, особа має бути негайно звільнена. Пункт 4 ст. 5 є автономним за змістом навіть якщо підстави для затримання особи є прийнятними згідно з іншими умовами ст. 5, державу може бути визнано винною у порушенні лише одного цього положення. Норма п. 4 ст. 5 передбачає наявність контролю за законністю затримання [85].

Більшість справ за п. 4 ст. 5 пов'язані зі скаргами на відсутність періодичного контролю за законністю затримання, що є порушенням статті. Комісія та Суд виробили досить послідовну практику з цього питання. Затримання, що мало місце внаслідок рішення компетентного суду згідно з підпунктом (а) п. 1 ст. 5, різниться від інших форм затримання, які

стосуються головним чином сфери дії п. 4 ст. 5. Комісія та ЄСПЛ взяли за вихідний стандарт появу нових обставин або зміну попередніх обставин, які стосуються затриманої особи, щоб зумовити перегляд попереднього, можливо, цілком законного рішення про затримання. У справах Хуссейн проти Сполученого Королівства (1996) та Сінгх проти Сполученого Королівства (1996) Суд постановив, що неповнолітні особи, яких було засуджено до позбавлення свободи протягом усього строку покарання (tariff) (пізніше тривалість цього строку була визначена так: «наскільки на це буде ласка її Величності»), мали право вимагати перегляду того часу перебування в ув'язненні, яке мало місце після закінчення визначеного спочатку терміну покарання. Підставою для цього було те, що при подібному ув'язненні потрібно враховувати небезпеку, яку ці особи становлять для суспільства. У справі Вінтерверп проти Нідерландів (1979) ЄСПЛ ухвалив, що особа, яку було позбавлено свободи, повинна мати право через деякий час «подавати скаргу» з вимогою перегляду законності позбавлення свободи. У справі Безікері проти Італії (1989) ЄСПЛ роз'яснив, що інтервали часу для перегляду рішень про продовження терміну попереднього ув'язнення мають бути відносно короткими, тоді як інтервали часу для утримання в психіатричних лікарнях можуть бути довгими, якщо це не порушує Конвенцію. У цій справі інтервал у п'ять з половиною місяців для перегляду другого подання про звільнення з-під арешту був визнаний занадто довгим. У справі Де Йонг, Бальет і Ван ден Брінк проти Нідерландів (1984) Суд дійшов висновку, що строк від шести до одинадцяти днів є занадто довгим для того, щоб чекати на першу перевірку рішення про затримання.

У двох справах про перевірку рішень щодо утримання в психіатричних лікарнях Суд також констатував, що чотири місяці (Кенджбіхарі проти Нідерландів (1990) та вісім тижнів (Е проти Норвегії (1990) були занадто великим строком.

Хоча процедура habeas corpus може і не відповідати всім вимогам справедливого судового розгляду, про який йдеться у ст. 6 Конвенції,

Комісія та ЄСПЛ підкреслили, що треба дотримуватися певних стандартів справедливого судового розгляду відповідно до п. 4 ст. 5. Принципів справедливого розгляду потрібно дотримуватися також у випадках, коли держава при позбавленні свободи окремої особи як причину визначає загрозу державній безпеці.

Для того щоб визначити порушення п. 4 ст. 5 у справі Шагал проти Сполученого Королівства, ЄСПЛ зробив наступні зауваження. ЄСПЛ визнає, що коли йдеться про державну безпеку, є випадки, коли не можна уникнути використання конфіденційних матеріалів. Однак це не означає, що державні органи стають непідконтрольними національним судам відразу після того, як цими органами буде визнано, що справа має відношення до національної безпеки чи пов'язана з тероризмом. Існують технології, що дають змогу одночасно брати до уваги законну потребу органів безпеки зберігати в таємниці способи та джерела походження оперативної інформації, та, з іншого боку, враховують необхідність здійснення судової процедури відповідно до вимог справедливого судочинства.

У справі Санчес-Райсе проти Швейцарії (1986) ЄСПЛ ухвалив рішення про те, що принцип змагальності і рівності шансів має застосовуватися також до процедур *habeas corpus*. У справі Ламі проти Бельгії (1989) Суд визначив, що обвинувачений повинен мати право доступу до матеріалів справи, які були використані органами провадження слідства при перевірці рішення про попереднє затримання обвинуваченого. А у справі Буамар проти Бельгії (1988) ЄСПЛ вказав на те, що коли скаргу стосовно перегляду законності затримання подає неповнолітня особа, то цій особі може бути надано юридичну допомогу з тим, щоб були дотримані основні процесуальні права, гарантовані у п. 4 ст. 5.

Слід відзначити, що в п. 4 ст. 5 вимагається, щоб держави, які є сторонами Конвенції, запровадили на національному рівні ефективні засоби правового захисту. У справі Сакік та інші проти Туреччини (1997) Суд визнав порушення нього положення у зв'язку з тим, що уряд не зміг

представити жодного прикладу, коли особа успішно скористалася п. 4 ст. 5 або відповідною статтею Конституції Туреччини [85].

У кількох справах було зроблено посилання на п. 5 ст. 5, який передбачає право на відшкодування «кожному, хто є потерпілим від арешту або затримання на порушення положень цієї статті». Для того, щоб Комісія та Суд визнали порушення п. 5 ст. 5, необхідно спочатку встановити порушення одного або кількох прав, що гарантуються попередніми пунктами цієї статті (Мюррей проти Сполученого Королівства (1994)).

Важливо зазначити, що право на відшкодування за цією статтею є правом, яке заінтересована сторона оскаржує перед державними органами своєї держави, це саме стосується і решти інших прав, які визначені в розділі I Конвенції. Так, п. 5 ст. 5, подібно до п. 4 ст. 5, є засобом захисту права на національному рівні, які Суд може розглядати при тлумаченні інших статей Конвенції. У вже згадуваній справі Сакіка Суд визнав порушення п. 5 ст. 5 на підставі того, що уряд Туреччини не зміг довести, що хоча б одна особа отримала компенсацію відповідно до норм національного законодавства, яке уряд визначив як чинне. У справі Цирліс та Коулумпас проти Греції (1997) Суд також ухвалив рішення про порушення п. 5 ст. 5; заявники були позбавлені свободи всупереч нормам національного законодавства і п. 1 ст. 5 Конвенції. Національні судові органи відмовили їм у виплаті компенсації за незаконне ув'язнення, мотивуючи не тим, що таке ув'язнення було наслідком грубої помилки, якої припустились їхні заявники.

З іншого боку, ст. 41 Конвенції надає ЄСПЛ право за певних обставин ухвалювати рішення про «справедливу сатисфакцію» потерпілій стороні. Суд постановив, що ці два положення не виключають одне одного, і навіть якщо потерпілий вже отримав відшкодування відповідно до п. 5 ст. 5, це не перешкоджає Суду переглянути питання і за ст. 41 (Броуген та інші проти Сполученого Королівства (1988) та Чюлла проти Італії (1989)).

Відповідно до Глобального звіту агенції ООН з питань наркотиків та злочинності UNODC, за останні 20 років у сфері міжнародного викрадення та

торгівлі людьми значно зросла кількість дітей. Так, якщо у період з 2003 по 2006 роки серед виявлених жертв торгівлі людьми 20% складали діти, то у період з 2006 по 2010 роки їх чисельність зросла до 27%. За даними Євростату, станом на жовтень 2014 р., серед жертв торгівлі людьми, виявлених у Європейському Союзі, 17% складають особи віком від 12 до 17 років [85]..

Сьогодні, поряд з організованим викраденням, гострою проблемою є спроби вивезення за кордон дітей без згоди та супроводу другого з батьків. Таким чином, поряд з питанням оперативного реагування на вищезазначені випадки, не менш важливим постає питання запобігання такому правопорушенню та не створення передумов, які могли б сприяти цьому. В такому контексті важливим є знання правил перетинання державного кордону особами, які не досягли 16-річного віку.

Так, відповідно до п. 4 Правил перетинання державного кордону громадянами України, виїзд з України громадян, які не досягли 16-річного віку, в супроводі одного з батьків або інших осіб, уповноважених одним з батьків за нотаріально посвідченою згодою, здійснюється: за нотаріально посвідченою згодою другого з батьків із зазначенням у ній держави прямування та відповідного часового проміжку перебування у цій державі, якщо другий з батьків відсутній у пункті пропуску; без нотаріально посвідченої згоди другого з батьків у визначених законом випадках. Зокрема, у випадку, якщо другий з батьків є іноземцем або особою без громадянства, що підтверджується записом про батька у свідоцтві про народження дитини, та який (яка) відсутній у пункті пропуску. Разом з тим, при виїзді дитини за кордон у супроводі того із батьків, який є громадянином України, обов'язкова.

Втім, саме тут виникає друге обов'язкове застереження: оформлення дитині подвійного громадянства є недопустимим, оскільки у таких випадках другий з батьків може пред'явити при виїзді дійсні документи на дитину, що підтверджують її приналежність до іноземного громадянства, відповідно до

чого згода другого з батьків на виїзд дитини за кордон не передбачена. Тут виникає колізія, оскільки у разі пред'явлення під час перетинання державного кордону на виїзд з України дійсного документа громадянина іноземної держави, прикордонний контроль іноземця під час виїзду з України передбачає проведення перевірки: наявності у нього дійсного паспортного документа; відсутності щодо нього у базах даних Державної прикордонної служби України інформації про заборону виїзду з України та про доручення правоохоронних органів стосовно осіб, які перетинають державний кордон; виконання ним вимог щодо строків перебування в Україні (ст. 10 Закону України «Про прикордонний контроль») [117].

З іншого боку, нерідкими є випадки, коли матір або батько надали нотаріально посвідчену згоду на виїзд дитини за кордон, але з часом змінили своє рішення. Тут варто усвідомлювати заздалегідь, що механізму відкликання такої згоди наразі не існує, тому проблему доведеться вирішувати шляхом переговорів з особою, на ім'я якої оформлено згоду, або ж у судовому порядку [85].

Варто зазначити і про роз'яснення ЄСПЛ щодо міжнародного викрадення дітей. Так, в цілому, практику Європейського суду у справах, пов'язаних з вирішенням питань про повернення викраденої дитини на підставі Гаазької конвенції, поділяють на дві групи: рішення у скаргах, що подані тим з батьків, дитину якого було викрадено іншим з подружжя (зокрема, *Ignaccolo-Zenide v. Romania*, *IglesiasGiland A.U.I. v. Spain*, *Bianchiv. Switzerland*, *Shawv. Hungary*, *Karrer v. Romania*, *İlker EnsarUyanik v. Turkey*, *Maumousseauand Washington v. France*, *Neulingerand Shuruk v. Switzerland* тощо); рішення у скаргах того з батьків, хто скоїв викрадення (*Maumousseauand Washington v. France*, *Neulingerand Shuruk v. Switzerland*, *Sneersone и Kampanella v. Italy*, *B. v. Belgium*, *M.R. andL.R.v. Estonia*, *Eskinaziand Chelouche v. Turkey*, *X. v. Latvia* тощо).

У багатьох випадках ЄСПЛ підтримує необхідність оперативного виконання рішень національних судів про повернення дитини. Водночас,

Європейським судом аналізуються всі обставини справи, що не завжди призводить до підтримки національних судів при винесенні останніми рішень про повернення дітей відповідно до Гаазької конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей 1980 р.

Так, у рішенні Великої палати у справі *Neulinger and Shuruk v. Switzerland* від 6.07.2010 ЄСПЛ, узявши до уваги всі обставини справи, встановив, що повернення дитини, відповідно до рішення Ізраїльського суду, на підставі Гаазької конвенції, становитиме порушення ст. 8 Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (право на повагу до приватного і сімейного життя). Враховуючи, зокрема, той факт, що дитина встигла за 5 років адаптуватися до нового середовища. Повернення до батька, який не бачив дитину всі ці роки та має обмежені фінансові можливості, також не можуть розглядатися як захист інтересів дитини, як і кримінальне переслідування, що було відкрито проти заявниці за незаконне вивезення сина та загрозувало позбавленням свободи. Відповідно, Велика палата визнала, що повернення дитини до Ізраїлю у цій ситуації абсолютно не відповідає її інтересам. Повернення матері дитини також було непропорційним втручанням в її сімейне життя.

Розглядаючи справи, пов'язані з застосуванням Гаазької конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей 1980 р., Європейський суд у багатьох випадках встановлював, що держава не діяла оперативно та негайно, як це визначено у Гаазькій конвенції, не вжила всіх необхідних заходів для виконання рішення національного суду про повернення дитини, затримала виконання відповідного рішення тощо.

Зокрема, у рішенні у справі *Ignaccolo-Zenidev. Romania* від 25.11.2000, у якій заявниця намагалася повернути своїх дітей, яких батько залишив після канікул, спочатку з США, а потім з Румунії, куди він згодом переїхав. З моменту отримання рішення румунського суду про повернення дітей, заявниця впродовж 2-х років так і не змогла домогтися його виконання. Жодних примусових заходів стосовно батька не було застосовано, зустріч з

дітьми не організовано, а згодом, взагалі, прийнято рішення про недоцільність повернення дітей матері. ЄСПЛ встановив у цій справі порушення ст.8 Конвенції [85].

3.3 Удосконалення механізму взаємодії правоохоронних органів держав у запобіганні незаконному позбавленні волі або викраденню людини

Ефективність державної правоохоронної політики неабияк залежить від взаємодії органів захисту правопорядку, об'єднання їх зусиль із боротьби зі злочинністю та з метою захисту прав і свобод громадян. Така координація правоохоронної діяльності – одна з управлінських функцій, що об'єднує і систематизує зусилля правоохоронних та інших державних і недержавних органів та установ для досягнення основних завдань із боротьби зі злочинністю. Координація управління правоохоронними органами є невід'ємною складовою державної політики і передбачає формування конкретних цілей, забезпечення узгоджувальних дій, визначення змісту тактичних операцій [146, с. 121].

Як відомо, правоохоронну систему складають шість елементів: мета правоохорони, суб'єкти правоохорони, об'єкти правоохорони, охоронні правові норми, правоохоронна діяльність та правоохоронні відносини. Своєрідним до даної проблематики є підхід Т. О. Пікулі, яка відмічає, що правоохоронна діяльність реалізується суб'єктами правоохоронної системи у межах охоронних правовідносин на підставі принципів правоохоронної системи, а саме: законності; все, що не дозволено, те заборонено; невідворотності покарання; узгодження приватних та публічних інтересів; демократизму; системності; багатоваріантності вирішення проблем правової охорони суспільних відносин; поваги людської гідності, прав, свобод і законних інтересів особи.

Нормативно-правову основу функціонування правоохоронної системи у запобіганні незаконному позбавленні волі або викраденні людини утворює публічне та приватне право, яке визначає цілі, засоби і методи діяльності правоохоронних органів, і на підставі якої суб'єкти правоохорони вступають у правоохоронні відносини, здійснюють правоохоронну діяльність, направлену на досягнення мети правоохоронної системи [102].

Відмічається, що питання про зміст соціальної сутності правоохоронних органів у запобіганні незаконному позбавленню волі або викраденню людини у тій чи іншій постановці розглядається практично в кожному, оскільки цілі, завдання, функції, структура правоохоронних органів соціально обумовлені, регламентуються і закріплюються в нормативно-правових актах. Щоразу, розглядаючи ті чи інші аспекти функціонування правоохоронних органів, законодавець чи дослідник, безпосередньо чи опосередковано відштовхується від поняття «соціальна сутність», бере його за основу при формуванні своїх висновків.

Процес соціалізації всіх сфер життєдіяльності суспільства закономірно супроводжується еволюцією (реформуванням) соціально-правової орієнтації правоохоронних органів і механізму реалізації їх компетенції. Сутність перетворень у даній сфері визначаються парадигмою: «поліція і народ – партнери». Відповідні аргументи на користь цього підтверджуються у законодавчих актах і наукових дослідженнях, які присвячені соціальним напрямкам діяльності основних правоохоронних органів (прокуратури, Служби безпеки України, податкової міліції, кримінально-виконавчої служби).

Поряд з тим, примусовий характер діяльності правоохоронних органів у запобіганні незаконному позбавленню волі або викраденню людини не може і не повинен затуляти їх соціальне призначення, оскільки вони виконують значний обсяг функцій, пов'язаних з обслуговуванням населення [102, с. 10].

На думку А. М. Кучука, загалом механізм правоохоронної діяльності складають нормативний, інституційний і функціональний компоненти. Нормативний елемент механізму правоохорони – це система нормативно-правових актів, що визначають правовий статус, повноваження правоохоронних органів і організацій, основи контролю і нагляду за їх діяльністю, порядок здійснення правоохоронної діяльності тощо. Функціональним елементом механізму правоохорони є правоохоронна діяльність.

Основними об'єктами правоохоронної діяльності є:

- 1) права, свободи і законні інтереси людини;
- 2) конституційний, державний і суспільний лад;
- 3) правопорядок, а предметом впливу – правопорушення та інші явища, що їх обумовлюють, зловживання правом тощо. [62, с. 14].

У процесі правоохорони свободи людини застосовуються переважно правові засоби. Загалом, засоби правоохоронної діяльності – це передусім норми права, юридична техніка, а також різного роду предмети матеріального світу, що допомагають правоохоронним органам та організаціям виконувати свої завдання і реалізувати функції.

На основі дослідження механізму правоохорони свободи людини А. Кучук до суб'єктів правоохоронної діяльності відносить як правоохоронні органи (наділені державно-владними повноваженнями), так і громадські організації, що здійснюють правоохоронну діяльність.

Особливе місце серед останніх займає адвокатура як організація, виконання якою свого основного завдання – надання правової допомоги і забезпечення права на захист від обвинувачення передбачено Конституцією України. В. М. Дубінчак визначає правоохоронні органи як самостійний структурний елемент механізму держави. Вона аргументує думку про те, що засоби забезпечення і гарантування правоохоронної діяльності є необхідною умовою результативності її здійснення.

Правоохоронна діяльність становить певну сукупність заходів, спрямованих на відповідний правоохоронний результат, процесуальність (процедурність) якої є:

- самостійною ознакою правоохоронної діяльності;
- формою організації правоохоронної діяльності;
- способом реалізації повноважень суб'єктів правоохоронної діяльності;
- засобом моделювання ефективності правоохоронної діяльності;
- формою забезпечення послідовності правоохоронної діяльності [33, с. 190].

Процес правоохорони є різновидом юридичного процесу та становить сукупність нормативно регламентованих дій уповноважених органів, що реалізуються у чітко визначеній послідовності та формі, результатом чого є досягнення відповідного юридично значимого ефекту, що націлений на забезпечення законності і правопорядку в суспільстві і державі

Отже, процесуальність правоохоронної діяльності у запобіганні незаконного позбавлення волі або викрадення людини, з одного боку, є засобом її реалізації, що здійснюється у чітко визначених процесуальних формах, а з іншого – є засобом гарантування офіційності, організованості та послідовності всієї правоохоронної діяльності. Вона має складний характер, наділена власними особливими сутнісними аспектами, а саме: має чітко визначений зміст та визначає специфіку і послідовність діяльності уповноважених органів; здійснюється у чітко визначених формах, що мають прояв у результаті відповідного волевиявлення посадових осіб правоохоронних органів; має зовнішню форму виразу та фіксації у вигляді відповідних процесуальних документів (актів, протоколів, постанов тощо); має результативний характер, що полягає у гарантуванні послідовного здійснення правоохоронної діяльності та забезпеченні певного стабільного рівня законності та правопорядку; націлена на гарантування прав і свобод громадян, законних інтересів осіб.

На переконання В. М. Дубінчак, науково обґрунтовану сукупність дій суб'єктів правоохорони, що мають логічну послідовність, націлені на досягнення певного результату та надають змогу моделювання змісту, й послідовності цих дій з метою вдосконалення всього процесу правоохорони можна трактувати як стадії правоохоронної діяльності.

Умовно вона пропонує виокремлювати такі стадії правоохоронної діяльності у запобіганні незаконного позбавлення волі або викрадення людини:

– попередня група, до складу якої включаються стадії офіційного початку процесу правоохорони, змістом яких є прийняття відповідного офіційного акту відносно проведення профілактичних заходів, порушення кримінальної справи, проведення перевірки тощо;

– центральна група, що характеризується як система стадій, які націлені на здійснення правоохоронної діяльності щодо встановлення рівня узгодженості суспільних відносин із вимогами правових норм;

– заключна група, змістом якої є стадії по оформленню результатів правоохоронної діяльності в тій або іншій сфері або відносно певного кола осіб, що завершується складанням відповідного процесуального документу (постанови, припису тощо) [33, с. 191-192].

Отже, неповним буде теоретичний аналіз механізму реалізації правоохоронної діяльності без засобів гарантування правоохоронної діяльності. Це система спеціальних інституцій юридичного характеру, які мають державно-владну природу, застосовуються в певному процедурному порядку, передбачені чинним законодавством та покликані забезпечити правоохоронну діяльність. Одним з таких засобів гарантування та забезпечення результативності правоохоронної діяльності є інститут юридичної відповідальності. Саме за допомогою юридичної відповідальності, уповноважені суб'єкти наділені правом застосовувати до осіб, які порушують правопорядок та законність, заходи примусового характеру, що надають змогу відновити порушені права та законні інтереси,

а також перевиховати порушника; Феномен юридичної відповідальності має правоохоронну сутність та, з одного боку, він є засобом охорони положень, які закріплені правовими нормами, а з іншого – юридична відповідальність є засобом забезпечення всієї правоохоронної діяльності та використовується уповноваженими суб'єктами, які здійснюють правоохоронну діяльність. Безумовною умовою і своєрідним показником реалізації правоохоронної діяльності, на нашу думку, становлять належні взаємовідносини населення і поліції, інших правоохоронних органів.

Як переконує В. Г. Фатхутдінов, найважливішим принципом правових взаємовідносин громадянина і співробітника поліції є законність. Дотримання цього принципу у відносинах громадянина і співробітника поліції особливо важливо, тому що на згадані органи покладені правоохоронні обов'язки, зокрема, захист життя, здоров'я, права і свободи громадян, власність, інтереси суспільства і держави від злочинних і інших протиправних зазіхань [149].

Як уже зазначалося, з метою запобігання незаконному позбавленню волі або викраденню людини правоохоронні органи наділені широкими правами із застосуванням до громадянина обмежувальних і примусових заходів. У зв'язку з цим неприпустима будь-яка незаконна дія тому, що це означає порушення конституційних принципів недоторканості особи, таємниці листування, телефонних переговорів, поштових і інших повідомлень, свободи пересування по території України та інше [105, с. 20].

Також неправомірні дії працівників поліції не тільки безпосередньо можуть завдати моральної, матеріальної або фізичної шкоди громадянину, але і підривають авторитет відповідних органів загалом. Водночас реалізація законності залежить від економічних, соціальних, політичних і інших умов функціонування суспільства, держави, окремих її територій. У юридичній літературі ці умови одержали назву загальних гарантій законності, а закріплені ж у законі засоби, що виступають правовим виразом загальних

умов, безпосередньо забезпечують можливість правомірної реалізації й охорони прав людини в суспільстві, є юридичні гарантії цих прав [113].

Розглядаючи гарантії законності у взаємовідносинах громадян і працівників правоохоронних органів, не можна не згадати про те, що норми права утворюють єдину, цілісну, ієрархічно розгалужену систему, між елементами якої існують структурні, функціональні й інші зв'язки. Правоохоронні органи в цілому характеризуються підпорядкуванням їх тільки закону, неприпустимістю незаконного втручання в їхню діяльність. Подібні матеріальні правові норми є юридичними гарантіями, тому що вони безпосередньо спрямовані на забезпечення законності в правоохоронній діяльності. Але не лише норми матеріального і процесуального права, що мають безпосередньою метою забезпечення законності в аналізованій сфері взаємовідносин громадянина і правоохоронних органів, а і діяльність суб'єктів, що реалізують ці норми. Ця діяльність виражається у визначених засобах її здійснення: контроль і нагляд, здійснювані уповноваженими на те державними органами, органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями. Виходячи із викладеного, впливає, що це також і спеціально закріплені правом засоби, за допомогою яких забезпечується законність у правових відносинах громадянина і правоохоронних органів. Важливим, на нашу думку, є положення законодавства України, що виводить взаємовідносини працівників правоохоронних органів і громадян на рівень, гідний правової держави. Йдеться про положення, що «будь-яке обмеження громадян у їх правах і свободах міліцією припустимо лише на підставі і у порядку, передбачених законом» [62; 63].

Діяльність правоохоронних органів повинна бути не тільки законною, але доцільною (відповідати обставинам кожної конкретної справи) і зваженою. Доцільність – це можливість вибору в рамках закону найбільш оптимального варіанту здійснення правозастосовчої діяльності працівником правоохоронних органів [176, с. 16].

Співвідношення між законністю і доцільністю – це співвідношення між вимогою точного виконання і дотримання приписів правової норми та оперативною самостійністю таких працівників, врегульованою нормами права. Виходячи з проведеного аналізу, можна зробити висновок, що взаємопов'язаними є як механізм реалізації правоохоронної діяльності, так і механізм захисту основних прав, свобод і законних інтересів, механізм держави тощо. Проведене нами дослідження дозволяє зробити певні узагальнюючі положення. Насамперед, механізм реалізації правоохоронної діяльності пропонуємо визначити як своєрідний процес здійснення повноважень, встановлених нормами права, у передбаченому законом порядку уповноваженими органами, з метою упорядкування суспільних відносин у сфері забезпечення правопорядку і законності, внутрішньої безпеки держави, захисту прав та свобод людини і громадянина. Даний процес включає ряд етапів: по-перше, нормативно-правове забезпечення правоохоронної діяльності; по-друге, дія правових норм у формі правовідносин, створення умов для їх реалізації; по-третє, реалізація суб'єктивних прав та виконання юридичних обов'язків; по-четверте, застосування санкцій у випадку порушення прав і свобод. Також механізм реалізації правоохоронної діяльності становить, як бачимо, своєрідний комплекс взаємодіючих засобів і заходів, визначених у нормативно-правових актах і спрямованих на забезпечення правоохоронної діяльності, належне функціонування системи правоохоронних органів. Особливістю сучасного стану розбудови системи правоохоронних органів є посилення міжвідомчої співпраці правоохоронних і судових органів країн-членів ЄС, утворення спеціальних структур, які відіграють важливу роль у боротьбі зі злочинністю, крім національних правоохоронних органів.

Тобто маються на увазі наднаціональні органи, які забезпечують правоохоронну діяльність, а саме:

- Європейська поліція (Європол),
- Генеральний директорат внутрішніх справ,

– Євроюст, – Європейський офіс із боротьби із шахрайством,
– Європейська інформаційна мережа у сфері правосуддя,
– інші спеціалізовані органи. Це основні правоохоронні органи ЄС, створені з метою сприяння розвитку співробітництва держав-членів ЄС у боротьбі з транснаціональною організованою злочинністю в межах Євросоюзу. Європол і Євроюст виконують конкретні завдання взаємної допомоги, координують зусилля між органами поліції, митної та міграційної служб, юстиції ЄС [56, с. 128].

Створення Європолу обумовлено Маастрихтським договором. Він розпочав роботу у вигляді підрозділу з боротьби з незаконним обігом наркотиків (EDU), поступово додавалися підрозділи, що спеціалізувалися на боротьбі з іншими видами злочинної діяльності. Конвенція про Європол 1995 р. була ратифікована всіма державами-членами ЄС й набула чинності з 1 жовтня 1998 р. [196, с. 2-32].

Мандат агентства був розширений і дав Європолу повноваження з боротьби з усіма формами міжнародної злочинності. Серед категорій злочинів, що входять до компетенції Європолу:

- 1) нелегальна торгівля наркотичними засобами;
- 2) нелегальна торгівля радіоактивними та ядерними субстанціями;
- 3) підготовка й здійснення нелегальної імміграції;
- 4) викрадання автомобільного транспорту та людей;
- 5) тероризму;
- 6) відмивання брудних грошей за допомогою кримінальних структур;
- 7) торгівля людьми та поширення дитячої порнографії;
- 8) підробки грошей (передусім євро, уключаючи підробку банківських карток);

Крім того, є пріоритетними для Європолу злочини проти особи, фінансові злочини й кіберзлочинність. Агентство займається такими справами, якщо до них причетні організовані кримінальні структури та якщо ці злочини стосуються інтересів двох і більше держав-членів ЄС. Згідно з

рішеннями Ради ЄС до компетенції Європолу додатково передано злочини проти життя, свободи й особистої недоторканності (убивство, завдання тяжких тілесних ушкоджень); проти власності, суспільних інтересів і у сфері фінансової діяльності; деякі злочини у сфері незаконної комерційної діяльності й проти навколишнього середовища [177].

Дана інституція взаємодіє з правоохоронними органами, зокрема поліцейськими держав–членів ЄС, у таких формах:

1) полегшує обмін інформацією (відповідно до національного законодавства держав–членів ЄС) між офіцерами зв'язку Європолу (ELOs);

2) забезпечує проведення заходів національними поліцейськими силами оперативним аналізом інформації;

3) готує стратегічні рапорти (оцінки загрози зростання кількості тих чи інших злочинів) й аналізи кримінальної активності на підставі інформації, наданої державами–членами ЄС, зібраної самим Європолем або отриманої з інших джерел;

4) під контролем і під юридичну відповідальність зацікавлених держав Європол забезпечує експертизу та технічну підтримку розслідувань і поліцейських операцій, що здійснюються в межах ЄС;

5) сприяє розвитку аналітичних поліцейських підрозділів і гармонізації методів ведення слідства в державах–членах ЄС [56, с. 128-129].

Загалом роль Європолу в запобіганні й контролі організованої злочинності на території Європи полягає в його координуючій функції спільних дій компетентних органів країн–членів ЄС, наданні інформації, оперативної, технічної допомоги в розслідуванні найбільш складних проявів організованої злочинної діяльності. На схожих засадах діє й агентство Євроюст – орган ЄС, сформований 2002 р., щоб підвищити ефективність діяльності правоохоронних органів держав–членів ЄС у сфері розслідування та судового переслідування особливо небезпечних міжнародних злочинів і, передусім, організованої злочинності [196, с. 2-32].

Головними його завданнями є підтримання й зміцнення координації і співробітництва національних органів слідства, обвинувачення у сфері тяжких злочинів, що впливають на дві та більше держави– члени ЄС або потребують спільного обвинувачення, яке ґрунтується на проведених операціях й інформації, наданій органами держав-членів і Європол. Завдання можуть включати ініціювання кримінальних розслідувань, які проводять компетентні національні органи, зокрема щодо злочинів проти фінансових інтересів ЄС; координацію розслідувань та переслідувань, зміцнення судового співробітництва, зокрема через урегулювання конфліктів юрисдикцій і за допомогою тісної співпраці з Європейською судовою мережею [37].

Із цією метою Євроюст координує роботу національних прокуратур й інших правоохоронних відомств держав–членів ЄС, які займаються кримінальним переслідуванням або розслідуванням кримінальних справ. З метою встановлення й підтримки співробітництва між Європол та Євроюстом, покращення координації для й підвищення ефективності в боротьбі з тяжкими міжнародними злочинами уникнення дублювання роботи цих органів укладено Угоду 2004 р. «Agreement between Euro just and Europol». Формами досягнення цього визначено: обмін оперативною, стратегічною й технічною інформацією, проведення регулярних консультацій між директором Європолу та президентом Колегії Євроюсту, зустрічей між представниками цих сторін. Крім того, в Угоді встановлено вимоги щодо конфіденційності, зокрема, що кожна сторона повинна гарантувати конфіденційність і відповідні стандарти безпеки для інформації, отриманої на підставі цієї Угоди. Також передбачено порядок вирішення спорів між сторонами, що за загальним правилом повинні вирішуватись позитивно [56, с. 130; 177, с. 20; 196, с. 2–32].

У сферу компетенції Євроюсту потрапляють усі злочини, названі в Конвенції про Європол, а також комп'ютерні та екологічні злочини, відмивання грошей, шахрайство й корупція, інші правопорушення, вчинені у

зв'язку з видами злочинних дій, зазначених вище. Для підвищення ефективності боротьби з міжнародною злочинністю Євроюст посилює координацію дій між національними поліцейськими та судовими органами, створюючи тим самим усім правоохоронним органам держав-членів ЄС умови для ефективної протидії злочинності. Він може звертатись до компетентних органів держав-членів ЄС із запитами про відкриття кримінальних проваджень і притягнення до відповідальності за фактами вчинення конкретних злочинів, запитами про створення об'єднаних слідчих бригад, а також надавати інформаційну підтримку при розслідуванні й щодо заходів кримінального переслідування. Для його діяльності характерне поєднання принципів індивідуальності й колегіальності (через колегії, комітети). Євроюст водночас є ключовим помічником Європейського парламенту, Ради й Комісії, тим самим наділений місією привілейованого партнерства із судовими магістратами, системою європейських судів і спеціальними правоохоронними організаціями (Європейська інформаційна мережа у сфері правосуддя, Європейський офіс з боротьби із шахрайством OLAF, тощо).

Щоб забезпечити в роботі Євроюсту компетентність і належний професіоналізм, його склад комплектується з посадових осіб правоохоронних органів усіх держав ЄС. Ураховуючи, що слідчі функції в різних країнах ЄС покладено на представників різних відомств і навіть гілок влади, у т. ч. судової (зокрема, «слідчі судді» й «слідчі камери» апеляційних судів у Франції), як національних членів Євроюсту, державам дозволяється за власним розсудом призначати прокурорів, суддів чи офіцерів поліції. З набранням чинності Конституцією ЄС (Договір, що затверджує Конституцію для Європи) здійснюються заходи ЄС у правоохоронній сфері, яким присвячено в документі главу IV «Простір свободи, безпеки і правосуддя». Щодо всіх основних питань цієї сфери приймаються й будуть прийматися європейські закони та європейські рамкові закони, у т.ч. правові акти,

спрямовані на посилення діючих правоохоронних органів ЄС – Європолу і Євроюсту [196, с. 2–32].

У свою чергу, Генеральний директорат внутрішніх справ почав свою діяльність 2010 р. з повноваженнями Міністерства внутрішніх справ ЄС. Заходи, які ним здійснюються, спрямовані на забезпечення економічного, культурного й соціального зростання ЄС, підтримання стабільності законності та безпеки у всіх сферах життя. Співпраця держав-членів ЄС була спрямована і на створення Європейської прокуратури на основі Євроюсту. Європейська прокуратура згідно з нормами Конституції ЄС, за необхідності – у взаємодії з Європолем – уповноважена здійснювати розслідування, кримінальне переслідування й віддання до суду учасників злочинних діянь, які посягають на фінансові інтереси ЄС, обвинувачення з цих справ перед компетентними судами держав-членів ЄС, а також координаційні функції. Але такий проект був негативно сприйнятий Великобританією, Ірландією, ін. державами-членами ЄС, тому на сьогодні в рамках організаційного механізму ЄС координаційна діяльність правоохоронних служб держав-членів ЄС покладена на Європол та Євроюст. Спільна робота країн ЄС з протидії злочинності вимагає інтенсивної співпраці правоохоронних органів, тому роль координуючого інституту в цій справі відведено Постійному комітету оперативного співробітництва з внутрішньої безпеки, сформованому за Лісабонським договором 2007 р. Оскільки поліцейські служби, їх організація і методи роботи залишаються у рамках діяльності країн-членів, важливою умовою їх ефективної взаємодії між собою стає забезпечення оперативного обміну поточною інформацією, у тому числі конфіденційною, і створення доступних всім країнам ЄС баз даних.

У сфері європейського простору спільної безпеки і правосуддя є розбіжність у думках про те, які функції слід передати на наднаціональний рівень. З цього приводу вчені висловлюють думку, що дана проблема може бути вирішена за допомогою так званого «просунутого співробітництва», здійснюваного обмеженою групою країн ЄС зі згоди всього Євросоюзу.

Першим кроком стала гармонізація правових процедур, пов'язаних із розірванням шлюбу. За цим передбачається створення низкою країн загальної прокурорської служби. Однак поява низки варіантів «активного співробітництва» може істотно ускладнити як взаємодію всередині ЄС, так і контакт ЄС з третіми країнами. Замість єдиного простору з загальними правилами, у Євросоюзі будуть виникати невидимі кордони, що розділяють країни, що вибрали різні «швидкості» інтеграційного процесу. Як показує досвід держав, що відмовилися від участі в Шенгенських угодах чи інших, змінити один раз прийняте рішення непросто, а сам факт «відособленості» окремої країни від більшості в ЄС може успішно використовуватися євроскептиками у внутрішньополітичній боротьбі [176].

На основі аналізу правоохоронної діяльності країн ЄС у її внутрішньодержавному та наднаціональному вимірах, закономірним є висновок про доцільність подальших розробок і прийняття стандартів правоохоронної діяльності. Вони зумовлені впливом інтеграційних процесів на європейському континенті, спільної наднаціональної політики у сфері внутрішніх справ і захисту прав людини. Водночас такі стандарти мають враховувати можливість їх запровадження і національні інтереси, історичні традиції, потреби населення тощо. На нашу думку, запропоновано стандартами правоохоронної діяльності слід визначати сукупність загальнообов'язкових норм і принципів, які розроблені й прийняті державами-членами ЄС, спеціально уповноваженими інституціями ЄС, з метою уніфікації засад правоохоронної діяльності, форм і методів роботи правоохоронних органів, їх посадових осіб відповідно до загальновизнаних демократичних цінностей, з метою зміцнення національного і загальноєвропейського правопорядку, захисту прав і свобод людини та громадянина. Звісно, деякі з них уже існують, інші ще тільки у проекті чи на перспективу. Наприклад, прийнято ряд важливих міжнародноправових актів у цій сфері, які закріплюють стандарти правоохоронної діяльності. Це Загальна декларація прав людини 1948 р., Міжнародний пакт про

громадянські та політичні права 1966 р., Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права 1966 р., Кодекс поведінки службовців органів правопорядку ООН 1979 р., Основоположні принципи застосування сили та вогнепальної зброї службовцями органів правопорядку ООН 1990 р., Резолюція Парламентської Асамблеї Ради Європи - № 690 (1979) «Про Декларацію про поліцію» 1979 р., Європейський кодекс поліцейської етики 2001 р. тощо [30, с. 177-178].

На відміну від інших елементів сектору юстиції – суду й органів обвинувачення, міжнародне співтовариство не розробило щодо поліції такої значної кількості загальновизнаних орієнтирів. Побудова й діяльність поліції, статус поліцейських засновуються переважно на історичних та національних традиціях кожної країни, тому й регламентується у різний спосіб національним законодавством. Рада Європи також розробила певні стандарти у сфері правоохоронної, правозахисної діяльності. Найбільшою мірою вони стосуються статусу поліції, поліцейських і порядку виконання ними повноважень.

Зокрема, вимоги до статусу поліції полягають у тому, що: – поліція є не військовим формуванням, а службою, що надає суспільству, окремим його представникам допомогу та послуги щодо забезпечення безпеки та правопорядку;

– поліція є незалежною від інших органів державної влади й органів місцевого самоврядування;

– органи публічної влади повинні забезпечити ефективні та неупереджені процедури для скарг на дії поліції [125; 86].

На основі цих постулатів статус поліцейських передбачає виокремлення таких основних аспектів: 1) поліцейські є публічними службовцями, а не військовослужбовцями; звання офіцерів поліції є спеціальними, тобто відмінні від військових звань; рівень винагороди поліцейських визначається у законодавчий спосіб; 2) поліцейські повинні мати можливість об'єднуватись у професійні організації. Поліцейські

професійні організації мають право брати участь у переговорах, що стосуються професійного статусу офіцерів поліції, у консультаціях щодо управління поліцейськими підрозділами, а також захищати групи офіцерів поліції або конкретного офіцера; 3) дисциплінарна процедура повинна регулюватися законом і бути прозорою та забезпечувати поліцейським ефективну реалізацію права на захист; 4) здійснення поліцейських повноважень, у тому числі застосування сили, засобів примусу та зброї поліцейськими повинно регулюватися законом і відповідати принципу пропорційності. Реалізація в Україні зазначених європейських стандартів має перетворити військові, централізовані, політично залежні формування міліції в поліцейську публічну службу, орієнтовану на інтереси громад, що діятиме під координацією й управлінням цивільного МВС.

Особливу групу складають рамкові міжнародно-правові акти, модельні закони тощо. Ними також визначається правовий статус окремих правоохоронних органів, специфіка чи особливості їх діяльності. Переважна більшість з них ратифіковані в установленому порядку та імplementовані у національне законодавство. Йдеться про «Модельний закон про поліцію (міліцію)», «Модельний закон про прокуратуру», «Модельний закон про оперативно-розшукову діяльність» і т.д. Відповідно до згаданої Декларації про поліцію, поліцейські органи – це державні органи, утворені згідно із законом, які відповідають за підтримання та додержання закону. Розробники «Модельного закону про поліцію (міліцію)» у його преамбулі визначили, що він установлює поняття поліції (міліції), її завдання, мету діяльності, правові основи й принципи, її місце у системі органів управління державної влади, обов'язки і права, структуру, порядок приймання на роботу в поліцію (міліцію) і відповідальність, державні гарантії правового й соціального забезпечення, а також порядок фінансування, матеріально-технічного забезпечення й контролю за її діяльністю. У Модельному законі поліцію (міліцію) визначено як «систему державних органів виконавчої влади, покликана захищати життя і здоров'я людини, її права й свободи, власність,

інтереси суспільства і держави від злочинних та інших протиправних посягань, наділена правом примушування, передбаченим цим Законом і іншими законами» (ч. 1 ст. 1). Водночас у двох наступних частинах цієї ж статті визначено: «Поліція (міліція) входить у систему повноважного органу державного управління внутрішніми справами (ч. 2 ст. 1). Положення цього Закону поширюються тільки на поліцію (міліцію), що функціонує в системі державного органу внутрішніх справ» (ч. 2 ст. 1) [76].

У «Модельному законі про оперативно-розшукову діяльність» розробники фактично уникнули буквального викладення своєї позиції про відповідні органи у публічно-владному аспекті. Йдеться про те, що оперативно-розшукова діяльність – це діяльність, яка здійснюється гласно чи негласно уповноваженими на те національним законом «державними органами» (ч. 1 ст. 1 Закону). Тобто йдеться не про органи держави чи органи здійснення якогось виду державної влади, а про державні органи як такі, що уповноважені здійснювати оперативно-розшукову діяльність [86].

Як зазначалось вище, установчі договори ЄС, акти органів ЄС, засновані на міжнародно-правових (міждержавних) актах також перебачають відповідні стандарти, своєрідні міжнародно-правові інструменти співпраці у правоохоронній сфері. Так, у ст. 29 Розділу VI «Положення про поліцейське та судове співробітництво у кримінальних справах» Договору про ЄС 1992 р. (зі змінами 1997 р. і 2007 р.) визначено стратегічну мету діяльності поліції держав-членів ЄС і детально закріплено основні обов'язки поліції країн-учасниць ЄС, спеціальних органів з питань координації спільного використання національних поліцейських сил країн Європи тощо [196, с. 2–32.].

Як бачимо, існуючі стандарти правоохоронної діяльності мають універсальний і регіональний характер, розробляються з урахуванням глобалізаційних та інтеграційних процесів. Вони, як засвідчує проведений аналіз, сприяють появі нових суб'єктів правоохоронної діяльності, формі методів їх роботи, підвищенню їх ефективності. Тим самим забезпечується

поступово гармонізація, зближення національних правових систем окремих держав. Без сумніву, у самому ЄС у сфері правоохоронної діяльності країни досягнення єдиної позиції, реалізація спільної політики не є простими завданнями. Це зайвий раз вказує на багатоаспектність та суспільну важливість досліджуваної проблеми, точніше комплексу проблем, необхідності постійного удосконалення механізму реалізації правоохоронної діяльності [11, с. 104-114].

Висновки до розділу 3

1. Кримінально-правова охорона волі особи здійснюється на міжнародному рівні шляхом закріплення в різноманітних міжнародних актах (конвенціях, протоколах тощо) вимог до криміналізації у національних правових системах тих чи інших суспільно небезпечних діянь. Варто зазначити, що Україною ратифіковано декілька міжнародних документів, які передбачають напрямки запобігання незаконному позбавленню волі або викраденню людини: 1) Конвенція про рабство від 25 вересня 1926 р. із змінами, внесеними Протоколом від 7 грудня 1953 р.; 2) Додаткова Конвенція про ліквідацію рабства, работоргівлі та інститутів і звичаїв, подібних до рабства від 7 вересня 1956 р.; 2) Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 19 жовтня 1973 р.; 3) Конвенція про примусову чи обов'язкову працю № 29 від 28 червня 1930 р.; 4) Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р.; 5) Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 р.; 6) Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 р.; 7) Конвенція Ради Європи 2005 р. про заходи щодо протидії торгівлі людьми від 16 травня 2005 р.; 8) Міжнародна конвенція про боротьбу із захопленням заручників, схвалена резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 34/146 від 17

грудня 1979 р.; 9) Міжнародна конвенція про захист усіх осіб від насильницьких зникнень від 20 грудня 2006 р. та інші.

2. Практика ЄСПЛ свідчить, що питання про те, чи особу було позбавлено свободи з порушенням ст. 5, має вирішуватись у кожній справі окремо з урахуванням усіх обставин. Так, у справі Енгель та інші проти Нідерландів (1976) Суд ухвалив рішення про те, що необхідність проживання військовослужбовців у казармах не суперечить ст. 5, тому що таке обмеження «не виходить за межі звичайної військової служби». Водночас подібні обмеження щодо цивільних осіб є неприйнятними. У справі Гушарді проти Італії (1980) Суд ухвалив рішення про те, що особа, яка була вимушена залишатися на невеликому острові й була обмежена у кількості та різновиді контактів із суспільством, може вважатися такою, яку позбавлено свободи. Але у справі Ньєсен проти Данії (1988) Суд, навпаки, прийшов до висновку, що ст. 5 неприйнятна у випадку, коли опікун віддав дванадцятирічного хлопчика до психіатричної лікарні. Таким чином, різниця між позбавленням свободи, яке порушує ст. 5, і обмеженням свободи, коли не відбувається порушення статті, полягає більшою мірою в рівні обмежень, а не в їхній суті.

9. необхідність прийняття європейських стандартів задля покращення взаємодії правоохоронних органів щодо незаконного позбавлення волі або викрадення людини зумовлене впливом інтеграційних процесів на європейському континенті, спільної наднаціональної політики у сфері внутрішніх справ і захисту прав людини. Водночас такі стандарти мають враховувати можливість їх запровадження і національні інтереси, історичні традиції, потреби населення тощо.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано нове розв'язання наукового завдання, що полягає в комплексному дослідженні запобігання незаконному позбавленню волі або викраденню людини. До основних результатів, сформульованих на підставі дослідження законодавства, наукових джерел і правозастосовної практики, належать такі положення:

1. Висвітлено історико-теоретичні основи запобігання незаконному позбавленню волі або викраденню людини в Україні. Дисертантом підтримано аргументи щодо доцільності виокремлення викрадення людини в самостійний склад злочину, передбачений окремою статтею КК України. Крім того, дослідження кримінального законодавства зарубіжних країн свідчить, що аналізовані КК цих країн розрізняли і розрізняють такі злочини, як викрадення людини та незаконне позбавлення волі, встановлюючи відповідальність за їх вчинення в окремих статтях і підкреслюючи тим самим суттєву відмінність та самостійність зазначених складів злочинів. Причому покарання, передбачене за викрадення людини, є значно більш суворим, ніж за незаконне позбавлення волі, що підкреслює різний ступінь їхньої тяжкості. Саме тому запропоновано внести зміни до КК України такого змісту:

Стаття 146 Незаконне позбавлення свободи людини

Незаконне позбавлення людини свободи, тобто позбавлення людини можливості вільного пересування або вибору місця перебування чи проживання шляхом застосування фізичного чи морального насильства або обману, –

карається обмеженням волі на строк до чотирьох років або позбавленням волі на той же строк.

2. Те саме діяння, вчинене з корисливих мотивів, або щодо жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності, або щодо двох чи більше

осіб, або способом, небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого –

карається обмеженням волі на строк від трьох до шести років або позбавленням волі на той же строк.

3. Діяння, передбачене частинами першою або другою цієї статті, вчинене організованою групою або таке, що спричинило тяжкі наслідки, – карається позбавленням волі на строк від чотирьох до восьми років.

Особа, яка вперше вчинила діяння, передбачені частиною першою та другою цієї статті, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона до притягнення до кримінальної відповідальності звільнила особу, а також відшкодувала шкоду, завдану їй.

Стаття 146¹ Викрадення людини

1. Викрадення людини, тобто умисне відкрите або таємне заволодіння людини шляхом переміщення її із місця постійного чи тимчасового перебування до іншого місця, де вона тримається іншими особами протягом певного часу з метою отримання вигоди будь-якого характеру, –

карається позбавленням волі на строк до п'яти років.

2. Те саме діяння, вчинене з корисливих мотивів, або щодо жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності, або з використанням зброї, або щодо двох чи більше осіб, або способом, небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого –

карається позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років із конфіскацією майна або без конфіскації.

3. Діяння, передбачене частинами першою або другою цієї статті, вчинене на тимчасово окупованих територіях, або організованою групою або таке, що спричинило тяжкі наслідки, –

карається позбавленням волі на строк від восьми до дванадцяти років із конфіскацією майна або без конфіскації.

Особа, яка вперше вчинила діяння, передбачені частиною першою та другою цієї статті, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона до притягнення до кримінальної відповідальності звільнила особу, а також

відшкодувала шкоду, завдану їй.

2. Розглянуто загальносоціальні та спеціально-кримінологічні заходи запобігання незаконному позбавленню волі або викраденню людини. З метою ефективнішого запобігання незаконному позбавленню волі або викраденню людини запропоновано розробити Методичні рекомендації – міжвідомчий нормативно-правовий акт, обов'язковий до використання працівниками Національної поліції України, Генеральної прокуратури України, Служби безпеки України, Державного бюро розслідувань.

3. Визначено особливості кримінально-правового запобігання незаконному позбавленню волі або викраденню людини.

Зроблено висновок, що посиленню ефективності діяльності правоохоронних органів у сфері боротьби зі злочинами, пов'язаними з незаконним позбавленням волі або викраденням людей, на сучасному етапі сприятимуть: 1) удосконалення методів збору оперативної інформації для виявлення організованих структур, які займаються злочинами проти особистої свободи особи, характеру їхньої діяльності, зв'язків між ними (в тому числі і транснаціонального характеру); 2) дослідження методів, які вони використовують з метою самозахисту; 3) створення спеціалізованих підрозділів у правоохоронних органах, які дозволили б «входити» в злочинні організації.

4. Проаналізовано незаконне позбавлення волі або викрадення людини за кримінальним законодавством країн ЄС. На основі позитивного досвіду зарубіжних країн запропоновано закріпити таку кваліфікуючу ознаку, як використання зброї в національному законодавстві щодо викрадення людини, адже це створює небезпеку не лише для життя та здоров'я людини, а й громадської безпеки. У підтримку такої пропозиції висловилися 67 % опитаних практичних працівників.

5. Розглянуто незаконне позбавлення волі або викрадення людини за кримінальним законодавством пострадянських держав. Враховуючи суспільну небезпеку викрадення неповнолітніх, запропоновано внести

окрему статтю до КК України і визначити більшу санкцію (досвід Латвії). З огляду на зазначене, пропонується внести статтю 146² такого змісту:

Стаття 146² Викрадення неповнолітнього

1. Викрадення неповнолітнього, –
карається позбавленням волі на строк до восьми років.
2. Те саме діяння, вчинене з корисливих мотивів, щодо двох чи більше осіб або способом, небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого, –
карається позбавленням волі на строк від п'яти до дванадцяти років із конфіскацією майна або без конфіскації.
3. Діяння, передбачене частинами першою або другою цієї статті, вчинене організованою групою, або таке, що спричинило тяжкі наслідки, –
карається позбавленням волі на строк від дванадцяти до п'ятнадцяти років із конфіскацією майна або без конфіскації.

Особа, яка вперше вчинила діяння, передбачені частиною першою та другою цієї статті, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона до притягнення до кримінальної відповідальності звільнила неповнолітнього, а також відшкодувала шкоду, завдану йому.

6. Проаналізовано запобігання незаконному позбавленню волі або викраденню людини за законодавством інших держав. Зроблено висновок, що на сьогодні федеральне законодавство США передбачає кримінальну відповідальність за посягання на свободу людини. Так, відповідно до § 201 Зводу законів США (Титул 18) той, хто незаконно захоплює, позбавляє свободи, заманює, викрадає, насильно або обманом відвозить, забирає або утримує будь-яку особу з метою отримання викупу або винагороди, за винятком того, коли дії вчиняються батьками і якщо така особа перевозиться з одного штату в інший або за кордон, карається тюремним ув'язненням на будь-який термін або довічним позбавленням волі.

7. Висвітлено міжнародні конвенції ООН, спрямовані на запобігання незаконному позбавленню волі або викраденню людини. Наголошено на необхідності прийняття закону про правовий статус осіб, що зникли безвісти,

закону про попередження зникнення людей і сприяння в розшуку безвісти зниклих осіб та перенесення ст. 146¹ в розділ XX КК України – Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

Встановлено, що перешкоджання повернення на територію країни або ж на територію місця проживання є порушення прав людини. Зазначено, що в аспекті збройних конфліктів, наявності тимчасово окупованих територій, в яких громадяни країни можуть як насильно вивозитися із території країни, так і незаконно утримуватися за її межами, що перешкоджає поверненню на територію проживання, такі дії можуть бути визнані окремим злочином проти свободи особи.

Враховуючи наявність кількох тимчасово окупованих територій та триваючою збройною агресією Російської Федерації, виникла потреба у доповненні ст. 146¹ КК України кваліфікуючою ознакою «на тимчасово окупованих територіях».

8. Визначено роль Європейського суду з прав людини у запобіганні незаконному позбавленню волі або викраденню людини. Звернено увагу на те, що у тексті Європейської конвенції про захист прав людини й основоположних свобод часто зустрічаються так звані «оціночні судження». За їхнім тлумаченням необхідно звертатися до рішень Європейського суду з прав людини. З цією метою проаналізоване пілотне рішення у справі «Харченко проти України», в якому надані чіткі рекомендації щодо приведення законодавства у відповідність до вказаної Конвенції.

9. На основі аналізу правоохоронної діяльності країн ЄС у її внутрішньодержавному та наднаціональному вимірах закономірним є висновок про доцільність подальших розробок і прийняття стандартів правоохоронної діяльності. Вони зумовлені впливом інтеграційних процесів на європейському континенті, спільної наднаціональної політики у сфері внутрішніх справ і захисту прав людини. Водночас такі стандарти мають враховувати можливість їхнього запровадження і національні інтереси, історичні традиції, потреби населення тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адельхаян Р. А. Раследование похищения человека. М., 2003. 212 с.
2. Адигтозелов К. А. Проблемы виктимизации населения. Махачкала, 2002. 168 с.
3. Александров Ю. В., Антипов В. І., Володько М .В. та інші. Кримінальне право. Особлива частина. Підручник / Відпов. редактор Шакур В. І. К., 1999. 352 с.
4. Алексеев А. И. Криминология: курс лекцій. М.: Щит–М, 1998. 340 с.
5. Амосов А.Е. Незаконное лишение свободы в уголовном праве России (виды и характеристика): дисс. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. Владимир, 2008. 199 с.
6. Андрушко А. В. Кримінально-правова протидія викраденню людей у США. Прикарпатський юридичний вісник. 2017. Випуск 6(21) том 2. С. 105-109.
7. Андрушко А.В. Розмежування незаконного позбавлення волі або викрадення людини та захоплення заручників. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки. 2017. Вип. 6. Том 3. С. 48–52.
8. Ахметшин Х. М., Ахметшин Н. Х., Петухов А. А. Современное уголовное законодательство КНР. М., 2000. С. 285.
9. Бажанов М. И. Назначение наказания по советскому уголовному праву. К.: Вища школа, 1980. 216 с.
10. Баулін Ю. В., Борисов В. І., Тютюгін В. І. та ін. Кримінальне право України: Особлива частина : підручник. За ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-те вид., переробл. і допов. Х. : Право, 2010. 608 с.

11. Білас А. І. Взаємодія правоохоронних органів України та країн ЄС: уніфікація стандартів правоохоронної діяльності // Європейські перспективи. 2016. № 1. С. 104-114.
12. Блувштейн Ю. Д., Зырин М. И., Романов В. В. Профилактика преступлений. Мн., 1986. 286 с.
13. Бойко Н. В. Ответственность за незаконное лишение свободы по советскому уголовному праву: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харьков, 1989. 24 с.
14. Броневицька О. М. Відповідність норм кримінального законодавства України чинним міжнародним договорам: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Л., 2011. 236 с.
15. Василевич В. В., Джу́жа О. М. Головні напрями розвитку сучасної кримінології. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. К., 2015. № 1 (93). С. 28 – 37.
16. Ведерникова О. Н. Теория и практика борьбы с преступностью в Великобритании. М.: Российская криминологическая ассоциация, 2001. 344 с.
17. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К., 2002. 600 с.
18. Взаємодія міліції та громадськості в Україні (з використанням досвіду діяльності поліції Великобританії). Харків: Вид-во Нац. унту внутр. справ, 2001. 98 с.
19. Владимирский Буданов М. Ф. Обзор истории русского права. Изд-е 4-е с доп. СПб-Киев. 1905. С. 333.
20. Володина О. А. О непосредственном объекте похищения человека. Проблемы законности. 2001. Вып.50. С. 201-206.
21. Володіна О. О. Кримінальна відповідальність за викрадення людини (аналіз складу злочину). автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2003. 22 с.

22. Володіна О. О. Кримінальна відповідальність за викрадення людини (аналіз складу злочину). Дис.... канд. юрид. наук: 12.00.08. Х., 2003. 203 с.
23. Володіна О. О. Історичний аналіз розвитку законодавства про кримінальну відповідальність за викрадення людини на території України. Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2001. № 15. С. 53-57.
24. Гірфанов Р. М. Правовые и криминологические вопросы противодействия похищению человека в России. Российский следователь. 2004. № 12. С. 26-31.
25. Голина В. В. Преступления против свободы и воли личности: криминологическая характеристика и проблемы предупреждения. Злочини проти особистої волі людини / редкол. : В. Сташис (гол. ред.) та ін. Х., 2002. 240 с.
26. Головка О. М., Книш Ю. О. Кримінально-правовий аналіз деяких аспектів складу злочину «незаконне позбавлення волі або викрадення людини». Актуальні проблеми юридичної науки та практики. 2017. № 1 (3). С. 100-104.
27. Голубева Л. Н. Основные направления общей виктимологической профилактики насильственных преступлений. Право и политика. 2007. № 7. С. 129-132.
28. Грובהва В. П. Щодо визначення змісту категорії «особиста недоторканність». Форум права. 2009. № 2. С. 97-101.
29. Даньшин И. Н. Общетеоретические проблемы криминологии: моногр. Х.: Прапор, 2005. С. 157.
30. Декларация о полиции: Резолюция № 690 (1979) Парламентской ассамблеи Совета Европы от 8.05.1979 г. // Сборник документов Совета Европы в области защиты прав человека и борьбы с преступностью. М.: СПАРК, 1998. 178 с.

31. Довідка Міністерства внутрішніх справ: Про злочини, пов'язані з посяганням на особисту волю людини від 28 лютого 2000р. № 7-490 На № 21 від 15.02.2000 р.

32. Довідка УОІ МВС України :Про злочини, пов'язані з посяганням на особисту волю людини 28.02.2000р. № 1/4–490 На №21 від 15.02.2000 р.

33. Дубінчак В. М. Правоохоронна діяльність: сутність, суб'єкти, засоби забезпечення (теоретико-правовий аспект): дисерт. на здоб. наук. ступеня канд. юрид. наук за спеціальністю 12.00.01. Київ. націон. універ. внутр. справ. К., 2010. 424 с.

34. Дурманов Н. Д. Советский уголовный закон. М., 1966., С. 212.

35. Емельянов В. П. Терроризм и преступления с признаками терроризирования (уголовно–правовое исследование). 2000. 291 с.

36. Енциклопедичний довідник майбутнього адвоката: У 2 ч. / О. Д. Святоцький, Т. Г. Захарченко, С. Ф. Сафулько та ін.; За заг. ред. С. Ф. Сафулька. К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2008. Ч. 1. 616 с. URL: <http://radnuk.info/posibnuk/advokatyra/470-dovidnuk.html> (дата звернення: 17.11.2018).

37. Європейські інституції та права людини в Європі: Резолюція 2041 (2015) від 6.03.2015 р. URL: <http://instzak.rada.gov.ua/instzak/doccatalog/document?id=73456;388> (дата звернення: 17.11.2018).

38. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-лютий 2015 року / Звітність // Офіційний веб-портал Генеральної прокуратури України. URL: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=111482&libid=100820# (дата звернення 10.10.2018).

39. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі : офіційний сайт Генеральної прокуратури України URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113653&libid=100820&c=edit&c=fo (дата звернення 10.10.2018).

40. Загиней З. Кримінально-правова герменевтика: монографія. К.: Видавничий дім « АртЕк», 2015. 380 с.

41. Загородников Н. И. Советское уголовное право. Общая и Особенная части. М.: Юридическая литература, 1976. 568 с.
42. Защита важных персон от непреклонных убийц. Борьба с преступностью за рубежом. М.: ВНИИТИ, 1999. № 8. С. 36 – 37.
43. Зелинский А. Ф. Криминальная психология. К.: Научно-практическое издание: Юринком Интер, 1999. 240с.
44. Зубкова В. І. Відповідальність за викрадення людини за кримінальним законодавством Росії. Право. 2010. № 2. С. 14.
45. Игнатова М. А. Уголовное право Италии / Уголовное право зарубежных стран. Общая и Особенная части. Под ред. И. Д. Козочкина. М. 2010. С. 932.
46. Игнатова М. А. Уголовное право Италии: Основные институты: дисс. ... канд. юрид. наук. М., 2002. 138 с.
47. Іванов Ю. Ф. , Джужа О. М. Кримінологія: Навч. посіб. К.: Вид. ПАЛИВОДА А. В., 2006. 264 с.
48. Кабанець Л. В. До питання визначення відповідальності за незаконне позбавлення волі або викрадення людини. Матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Сучасний стан кримінального законодавства України: шляхи реформування», (1 березня, 2018 року). м. Ірпінь, 2018. С. 65-68.
49. Кабанець Л. В. Запобігання незаконному позбавленню волі або викраденню людини за кримінальним законодавством деяких країн Європи. Вісник Херсонського державного університету. 2019. Вип. 1. С. 132-135.
50. Кабанець Л. В. Заходи запобігання незаконному позбавленню волі або викраденню людини. Порівняльно-аналітичне право. 2018. № 4. С. 143-145.
51. Кабанець Л. В. Історичний досвід становлення кримінальної відповідальності за незаконне позбавлення волі або викрадення людини. Матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції

«Проблеми боротьби зі злочинністю в умовах трансформації сучасного суспільства», (12 грудня 2018 року). м. Ірпінь, 2018. С. 144-148.

52. Кабанець Л. В. Міжнародно-правове забезпечення протидії незаконному позбавленню волі або викраденню людини. Альманах міжнародного права. 2018. № 20. С. 76-81.

53. Кабанець Л. В. Незаконне позбавлення волі або викрадення людини за кримінальним законодавством держав СНД. Матеріали XI Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки в країнах Європи та Азії», (31 грудня 2018 року). м. Переяслав-Хмельницький, 2018. С. 92-94.

54. Кабанець Л. В. Опыт США у предостережении незаконного лишения свободы или похищении людей. Научно-практический журнал «Jurnalul juridic national: teorie si practica». 2019. № 4. С. 65-68.

55. Кабанець Л. В. Порівняльно-правовий аналіз кримінальної відповідальності за незаконне позбавлення волі або викрадення людини. Право і суспільство. 2018. № 4. Ч. 2. С. 191-194.

56. Каркач П. Координація діяльності правоохоронних органів держав-членів Європейського Союзу. Історико-правовий часопис. 2013. № 1. С. 127- 134.

57. Книга Буття: матеріал із Вільної енциклопедії – Вікіпедії. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BD%D0%B8%D0%B3%D0%B0_%D0%91%D1%83%D1%82%D1%82%D1%8F (дата звернення 12.12.2018).

58. Книш О. М. Зарубіжний досвід віктимологічної профілактики насильницької злочинності неповнолітніх. Вісник Академії адвокатури України. 2009. Випуск 1. С. 102-107.

59. Козочкин И. Д. 35-летие Примерного уголовного кодекса – годы успехов и неудач в реформировании американского уголовного права. Государство и право. 1998. № 12. С. 82–87.

60. Козочкин И. Д. Уголовное право США: успехи и проблемы реформирования. СПб.: Издательство Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2007. 478 с.

61. Конвенція про права дитини: ратифікована Постановою ВР № 789-ХІІ від 27.02.91 / База даних «Законодавство України» / ВР України URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021 (дата звернення 18.12.2018).

62. Конституція України. Науково-практичний коментар / редкол. В. Я. Тацій та ін.; Нац. акад. прав. наук України. Х., 2012. 1128 с.

63. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР / База даних «Законодавство України» / ВР України URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%-D0%B2%D1%80> (дата звернення: 16.12.2018).

64. Концепция правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 г.г., утверждена Указом Президента РК от 24.08.2009. № 858 (с изм. и доп. от 16.01.2014. № 731).

65. Коробеев А. И. Некоторые особенности Особенной части Уголовного права Японии. Азиатско-Тихоокеанский регион: Экономика. Политика. Сотрудничество. 2004. №1. 342 с.

66. Криминология: Учебник для вузов / под ред. проф. В.Д. Малкова. 2-е изд., перераб. и доп. М.: ЗАО «Юстицинформ», 2006. 528 с.

67. Кримінальне уложення Російської імперії 1903 р.: матеріал із Вільної енциклопедії – Вікіпедії URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D1%80%D0> (дата звернення 10.12.2018).

68. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квіт. 2001 р. № 2341-III / База даних «Законодавство України» / ВР України URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення 12.01.2018).

69. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., допов. Х. : Право, 2013. Т. 2 : Особлива частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. 2013. 1040 с.

70. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Стрельцов Е.Л. Київ, 2012. 872 с
71. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI / База даних «Законодавство України» / ВР України URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651%D0%B017/print132993292447164> (дата звернення 12.01.2018).
72. Крылова Н. Е. Уголовное право Японии. Уголовное право зарубежных стран. Общая и Особенная части. Под ред. И. Д. Козочкина. М. 2010. С. 990.
73. Кундеус В. Г. Поняття викрадення людини. Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2003. Вип. 24. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs_2003_24_19 (дата звернення 13.11.2018).
74. Курс уголовного права. Особенная часть. Учебник для вузов / Под ред. доктора юридических наук, профессора Г. Н. Борзенкова В. С. Комиссарова. М., 2002. 112 с.
75. Курс уголовного права: в 5 т., Т. 3 / Под ред. Г.Н. Борзенкова и В.С. Комиссарова. М., 2002. С. 220
76. Кучук А. М. Теоретико-правові засади правоохоронної діяльності в Україні: автореф. дис. на здоб. наук. ступ канд. юрид. наук за спеціал. 12.00.01. Інститут законодавства Верховної Ради України. Київ, 2007. 22 с.
77. Лавров В. П. Расследование похищения или подмена ребенка. М., 1966. 146 с.
78. Левин Я. А. ФБР и внутренняя безопасность США в 1908–1941 гг.: дисс. ... канд. истор. наук: спец. 07.00.03. Самара, 2016. 210 с.
79. Лейст О. Е. Санкції і відповідальність за російським правом. М. : Видавництво МДУ, 2009. 324 с.
80. Лизогуб Я. Незаконне позбавлення волі або викрадення людини (ст. 146 КК України): деякі проблеми кваліфікованого складу. Право України. 2008. № 10. С. 126-129.

81. Максимович Р. Л. Викрадення як наскрізне кримінально-правове поняття. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія юридична. 2015. Вип. 2. С. 247-255.

82. Манина Е. Л. Организация и тактика выявления, раскрытия и расследования преступлений, связанных с торговлей людьми : лекция. Домодедово : ВИПК МВС России, 2009. 63 с.

83. Михайлов А. Е. Виктимологические аспекты профилактики некорыстных насильственных преступлений. К.: НВТ Правник НАВСУ, 1998. 44 с.

84. Міжнародна конвенція ООН про захист усіх осіб від насильницьких зникнень: Міжнародний документ від 20.12.2006 / База даних «Законодавство України» / ВР України URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_154/paran2#n2 (дата звернення 12.12.2018).

85. Міжнародне викрадення дітей: способи вирішення спорів : офіційний сайт Юридичної газети. URL: <http://yur-gazeta.com/publications/events/mizhнародne-vikradennya-ditey-sposobi-virishennya-sporiv.html> (дата звернення 12.12.2018).

86. Модельный закон о полиции (милиции): принят на пленарном заседании Межпарламентской Ассамблеи государств-участников СНГ. Постановление № 20–12 от 7.12.2002 г. URL: <http://portal.rada.gov.ua/rada> (дата звернення 12.12.2018).

87. Модельный закон об оперативно-розыскной деятельности : принят на десятом пленарном заседании Межпарламентской Ассамблеи государств-участников СНГ. Постановление № 10–12 от 6 декабря 1997 г. URL: <http://portal.rada.gov.ua/rada> (дата звернення 12.12.2018).

88. Молокоедов В. Молодые и опасные. Портал поддержки инновационной деятельности Новгородского государственного университета. URL: http://innov.novsu.ru/innov/press/novuniver/i.790923/?number=2005_06_05&article=molod (дата звернення 13.12.2018).

89. Музика А. А., Пуйко В. Н. Учение о наказании: закономерности и перспективы развития. История развития уголовного права и ее значение для современности: материалы V Междунар. науч.-практ. конф., состоявшейся на юридическом факультете Московского государственного университета им. М.В. Ломоносова 26–27 мая 2005 года. М.: ЛексЭст, 2006. С. 357–358.

90. Мушинський В. О. Основи правознавства. М., Міжнародні відносини, 2011. С. 145.

91. Найер А. Военные преступления: Геноцид. Террор. Борьба за правосудие: Пер. с англ. М., 2000. С. 72.

92. Науково–практичний коментар до Кримінального кодексу України / За загальною редакцією Потебенька М. О., Гончаренка В. Г. у 2-х ч. Особлива частина. К., 2001. 386 с.

93. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 7-ме вид., переробл. та допов. К.: Юридична думка, 2010. 1288 с.

94. Наумова О. С. Гармонізація кримінально-правової охорони волі особи з міжнародними зобов'язаннями України. Часопис Київського університету права. 2015. № 3. С. 316-319.

95. Незаконное лишение свободы. URL: [Ozd.ru >gosudarstvo_i_pravo/nezakonnoe...svobody.html](http://Ozd.ru/gosudarstvo_i_pravo/nezakonnoe...svobody.html) (дата звернення 13.12.2018).

96. Нерсисянц В. С. Общая теория права. М., 2000. С. 461.

97. Нікітенко С. В. Заходи спеціальної профілактики корисливо-насильницької злочинності жінок. Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності : зб. наук. праць. Донецьк : Вид. ДІВС, 2003. № 3. С. 151.

98. Нікіфоров Б. С., Решетников Ф. М. Сучасне американське кримінальне право. М. : Наука, 1990. С. 123.

99. Новий тлумачний словник української мови / Укл. В.В. Яременко, О. М. Сліпушко. Т.2.. К.,1999. 912 с.

100. Оганян Р. Э. Криминологическая теория и практика предупреждения преступлений, связанных с похищением людей: дисс. ... д-ра юрид. наук: спец. 2.00.08. Москва, 2002. 328 с.

101. Опульський В. Б. Віктимологічна профілактика насильницької злочинності. Трипільська цивілізація. 2012. №8 (11). С. 71-74.

102. Основні напрями реформування органів внутрішніх справ України в контексті досвіду зарубіжних країн та європейських стандартів діяльності поліції: аналітичний огляд / Гусарев С. Д., Авакян Т. А., Чернявський С. С. та ін. К.: НАВС, 2015. 168 с.

103. Панов Н. И. Способ совершения преступления и уголовная ответственность. Х., 1982. 161 с.

104. Пастушеня А. Н. Криминогенная сущность личности преступника: методология познания и психологическая концепция. Минск, Академия МВД Республики Беларусь. 2000. 124 с.

105. Пікуля Т. О. Правоохоронні органи в механізмі держави України (теоретико-правові питання функціонування) : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. юрид. наук : спеціал. 12.00.01. Нац. акад. внутр. справ України. К., 2004. 20 с.

106. Платонов А. Н. Расследование преступлений, связанных с похищением человека. Прокурорская и следственная практика. 2001. № 3-4. С. 148-155.

107. Познышев С. В. Особенная часть русского уголовного права. Сравнительный очерк важнейших отделов Особенной части старого и нового Уложений. Изд. 3-е, испр. и доп. М.: Т-во скоропечатни А.А. Левенсонъ, 1912. - 499 с.

108. Політова А. С. Кримінально-правова характеристика злочинів проти свободи особи за законодавством України. Автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2007. 20 с.

109. Поняття «насильницьке зникнення» повинні затвердити у кримінальному кодексі України – Харківська правозахисна група: офіційний

сайт Українського кризового медіа-центру URL: <http://uacrisis.org/ua/67362-nasylnytske-znyknennya> (дата звернення 12.01.2018).

110. Попович О.В. Соціально-психологічна характеристика особистості злочинця. Часопис Київського університету права. 2012. № 2. С. 313-317.

111. Про додаткові заходи щодо запобігання дитячій бездоглядності: указ Президента України від 28.01.2000 р. № 113/2000 / База даних «Законодавство України» / ВР України URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/113/2000> (дата звернення 12.11.2018).

112. Про запобігання та протидію домашньому насильству: закон України від 07.12.2017 р. № 2229-VIII / База даних «Законодавство України» / ВР України URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> (дата звернення 12.11.2018).

113. Про Національну поліцію : закон України від 2 липня 2015 року № 580-VIII / База даних «Законодавство України» / ВР України URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення 12.11.2018).

114. Про невідкладні додаткові заходи щодо зміцнення моральності у суспільстві та утвердження здорового способу життя: указ Президента України від 15.03.2002 р. № 258/2002 / База даних «Законодавство України» / ВР України URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/258/2002> (дата звернення 12.11.2018).

115. Про оперативно-розшукову діяльність : закон України від 18 лютого 1992 року № 2135-XII / База даних «Законодавство України» / ВР України URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12> (дата звернення 12.11.2018).

116. Про приєднання України до Міжнародної Конвенції про захист всіх осіб від насильницьких зникнень: закон України від 17 червня 2015 року № 525-VIII / База даних «Законодавство України» / ВР України URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/525-viii> (дата звернення 02.12.2018).

117. Про прикордонний контроль: закон України 5 листопада 2009 року № 1710-VI / База даних «Законодавство України» / ВР України URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1710-17> (дата звернення 12.11.2018).

118. Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні : закон України від 11 грудня 2003 року № 1382-IV / База даних «Законодавство України» / ВР України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1382-15> (дата звернення 12.11.2018).

119. Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю : закон України від 21.06.2001 р. № 2558-III / База даних «Законодавство України» / ВР України URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14> (дата звернення 12.11.2018).

120. Проект Закону про правовий статус осіб, зниклих безвісти №5435 // Офіційне інтернет-представництво Верховної Ради України. 2016. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60560 (дата звернення 12.11.2018).

121. Проект Закону України «Про попередження зникнення людей та сприяння розшуку безвісно зниклих осіб» // Офіційне інтернет-представництво Херсонської обласної державної адміністрації. 2016. URL: <http://khoda.gov.ua/ministerstvo-yustici%25d1%2597-ukra%25d1%2597ni-proponuye-doobgovorennya-zakonoproekt-pro-poperedzhennya-zniknennya-lyudej-ta-spriyannya-v-rozshukubezvisno-zniklix-osib> (дата звернення 12.11.2018).

122. Протокол N 4 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який гарантує деякі права і свободи, не передбачені в Конвенції та у Першому протоколі до неї від 01.11.1998 р. / База даних «Законодавство України» / ВР України URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_059 (дата звернення 12.11.2018).

123. Ракитин А .И. Ребенок Линдберга. Загадочные преступления прошлого. URL: http://murders.ru/Lin_son_1.html.

124. Расследование похищения человека: Методическое пособие / Авт. кол.: А.И. Дворкин, Ю.М. Самойлов, В.Н. Исаенко и др. / Научн. ред. А.И. Дворкин. М., 2000. С.4.

125. Регламент (ЄС) № 513/2014 Європейського Парламенту і Ради від 16.04.2014 р., що запроваджує, як частину Фонду внутрішньої безпеки, інструмент фінансової підтримки для поліцейської співпраці, запобігання і боротьби зі злочинністю та антикризового управління, а також скасовує Рішення Ради 2007/125/ЮВС. URL: <http://instzak.rada.gov.ua/instzak/doccatalog/>.

126. Рішення Європейського суду з прав людини від 10 травня 2001 р. у справі «Кіпр проти Туреччини». URL: <http://www.eurocourt.in.ua/Article.asp?AIdx=381>.

127. Рішення ЄСПЛ проти України: офіційний сайт Міністерства юстиції України URL: <https://minjust.gov.ua/> (дата звернення 07.12.2018).

128. Российское законодательство веков. девяти томах. X. 1. Законодательство Древней Руси / Под ред. О. И.Чистякова. М., 1984. 428 с.

129. Российское законодательство X-XX веков. В девяти томах. Т. 4. Законодательство периода становления абсолютизма / Под ред. О. И.Чистякова. М., 1986. 262 с.

130. Савченко А. В. Кримінальне законодавство України та федеральне кримінальне законодавство Сполучених Штатів Америки: комплексне порівняльно-правове дослідження: монографія. К.: КНТ, 2007. 596 с.

131. Сборник документов Совета Европы в области защиты прав человека и борьбы с преступностью. М.: СПАРК, 1998. С. 81 – 85.

132. Свод законов Российской Империи. Дополн. Том к Своду законов Российской Империи.

133. Свод законов Российской империи. Повелением государя императора Николая Павловича составленный. Т. XV. СПб. 1842. С. 89.

134. Свод законов Российской империи. Часть II. Т. XV. Уложение о наказаниях уголовных и исправительных. Б.м; Б.и; 1885. С. 137.

135. Селезнева Н. А. Ответственность за похищение человека п оуголовному праву России и зарубежных стран. Наукові праці. 2014. Випуск 171. Том 183. С. 26-28.

136. Соболев М. Киднепинг по-американски: Америка № 33(643). URL: <http://russian-bazaar.com/ru/content/13142.htm> (дата звернення 02.11.2018).

137. Соборное Уложение 1649 года: Текст, комментарии. Ленинград, 1987., С. 388.

138. Соединенные Штаты Америки: Конституция и законодательные акты. М., 1993. 528 с.

139. Соковенина Е. Смотрите, вон он летит! Частный корреспондент. URL: http://www.chaskor.ru/article/smotrite_von_on_letit_22115 (дата звернення 02.11.2018).

140. Сравнительное уголовное право. Особенная часть: Монография. Под ред. С. П. Щербы. М. 2010. С.103.

141. Стан злочинності в Україні (2013 рік). Сайт державної служби статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/menu/menu_u/dem/zlochyn_u.htm.

142. Старостенко Л.В. Приєднання України до Конвенції про захист всіх осіб від насильницького зникнення. Правові системи: науково-практичний електронний журнал. 2016. №3/4. 2016. С. 3-10.

143. Старый Литовский статут 1529 года. Б.м; Б.и; Б.г. С. 95-96.

144. Статистика МВС України URL: <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/233004>.

145. Статті. Україна приєдналась до Конвенції ООН про захист всіх осіб від насильницького зникнення // Центр інформації про права людини. 2015. URL: https://humanrights.org.ua/material/ukrajina_prijednalas_do_konvenciji_oon_pro_zahist_usih_osib_vid_nasilnickih_zniknen.

146. Статус поліції: міжнародні стандарти і зарубіжне законодавство / За заг. ред. О.А. Банчука. К.: Москаленко О. М., 2013. 588 с.

147. Сташис В. В., Бажанов М. И. Личность – под охраной уголовного закона (Глава III Уголовного кодекса Украины с научно–практическим комментарием). Симферополь, 1996. С. 218.

148. Стеблинська, О. С. Кримінальне право. Особлива частина. К. : Ін-т крим.-викон. служби, 2014. 358 с.

149. Сутність особливості і механізми реалізації правоохоронної політики держави. URL: http://pidruchniki.com/15931106/politologiya/pravoohoronna_politika (Дата звернення 03.10.2018).

150. Топчій В. В. Кримінологічна характеристика особи насильницького злочинця. Європейські перспективи. 2015. №5. С. 85-91.

151. Туляков В. О., Мирошниченко Н. А., Балобанова Д. О. Кримінальне право України. Загальна частина: текст лекцій: Закон. Злочин. Відповідальність. НУ ОЮА. Одеса: Юридична література, 2014. 128 с.

152. Уголовное законодательство Норвегии. СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2003. 375 с.

153. Уголовное право зарубежных стран: Общая часть / Под ред. И.Д. Козочкина. М., 2001. С. 108.

154. Уголовное право России. Особенная часть / Под ред. А.И. Рарога. - М., 1996. 132 с.

155. Уголовное право Российской Федерации. Особенная часть: Учебник / Б.В. Здравомыслов, В.Ф. Караулов, А.В. Гладков и др. / Под ред. Б.В. Здравомыслова. 2–е изд., перераб. и дополн. М., 2000., С.72.

156. Уголовное право Украины. Общая и Особенная части: Учебник / По редакцией заслуженного деятеля науки и техники Украины, доктора юридических наук, профессора Е.Л. Стрельцова. Х., 2002. С. 314.

157. Уголовный кодекс Голландии. СПб.: Изд-во«Юридический центр Пресс», 2001. 510 с.

158. Уголовный кодекс Дании. СПб.: Изд-во«Юридический центр Пресс», 2001. 230 с.

159. Уголовный кодекс Испании / Под редакцией и с предисловием Н. Ф. Кузнецовой и Ф. М. Решетникова. – М.: Издательство ЗЕРЦАЛО, 1998. 218 с.
160. Уголовный кодекс Республики Беларусь : от 9 июля 1999 года № 275 – З. URL: [base.spinform.ru ›show_doc.fwx?rgn=1977](http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=1977).
161. Уголовный кодекс Республики Болгария. СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2001. 298 с.
162. Уголовный кодекс Республики Кыргызстан. Бишкек, 1997. 32 с.
163. Уголовный кодекс Республики Польша. СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2001. 234 с.
164. Уголовный кодекс Республики Сан-Марино. СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2002. 253 с.
165. Уголовный кодекс Республики Узбекистан (утвержден Законом Республики Узбекистан от 22 сентября 1994 года № 2012-ХП URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30421110 (дата звернения 12.12.2018)).
166. Уголовный кодекс Республики Узбекистан. Ташкент, 1998. С. 228–231.
167. Уголовный кодекс Федеративной Республики Германия. СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2003. 524 с
168. Уголовный кодекс Франции. СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2002. 650 с.
169. Уголовный кодекс Швейцарии. СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2002. 350 с.
170. Уголовный кодекс Швеции. СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2001. 320 с.
171. Уголовный кодекс штата Техас / науч. ред. и предисловие И.Д. Козочкина. СПб.: Изд-во Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2006. 576 с.
172. Уголовный кодекс Японии от 24 апреля 1907 года. С изменениями и дополнениями на 1 января 2002 г.: Перевод с японского /

Науч. ред.: Коробеев А.И.; Пер.: Еремин В.Н. С.-Пб: Юрид. центр Пресс, 2002. 67 с.

173. Уголовный кодекс Республики Корея / Науч. ред. и предисловие А.И. Коробеева. СПб.: Издательство “Юридический центр Пресс”, 2003. 71 с.

174. Уголовный кодекс Эстонской Республики. – СПб., 2001. 57 с.

175. Фаптах А. Виктимология: что это такое и каково ее будущее? Международное криминологическое обозрение. 1967. № 2 – 3. С. 18 – 22.

176. Фатхутдінов В. Г. Правоохоронна діяльність: природа, сутність, гуманізм (теоретико-правові та методологічні аспекти): автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. юрид. наук : спеціал. 12.00.01. Київ. нац. ун-т внутр. справ. К., 2006. 16 с.

177. Федоров В. П. Человек и правоохранительная деятельность (философско-правовой аспект): автореф. дисс. на соискание научн. степени докт. юрид. наук: спец. 12.00.01. СПб., 1996. 55 с.

178. Фролова О.Г. Злочинність і система кримінальних покарань (соціальні, правові та криминологічні проблеми й шляхи їх вирішення за допомогою логіко-математичних методів): навч. посіб. К.: АртЕк, 1997. 208 с.

179. Харченко В. Б., Перекрестов Б. Ф. Уголовное право Украины Особенная часть в вопросах и ответах. Конспект лекций. К., 2002. 272 с.

180. Харченко В. Б. Уголовное право Украины Особенная часть в вопросах и ответах. К., 2003. С.70.

181. Хрестоматия по истории государства и права зарубежных стран. Новое и Новейшее время. М., 1999. С. 418.

182. Хрестоматия по истории русского права / Сосг. М.Ф. Владимирский-Буданов. Вып. 1. Изд-е 5-е. СПб-Киев, 1899, С. 7.

183. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV / База даних «Законодавство України» / ВР України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 15.11.2018).

184. Чаусов Д. Ю. Способи вчинення незаконного позбавлення волі та викрадення людини як елемент криміналістичної характеристики. Науковий

вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2017. № 3. С. 258-265 . URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvdduvs_2017_3_37.

185. Черненко И. В. Уголовная ответственность несовершеннолетних по законодательству Швейцарии. Актуальные проблемы государства и права: сборник материалов Всероссийской научно-практической конференции. Под ред. Шепель Т.В. Новокузнецк, 2005. С. 34-36.

186. Черненко М. Подолати злочинність можна лише спільними зусиллями. Вісник прокуратури. 2002. № 2. С. 47.

187. Чижмар К., Дмитрий Журавльов Д. Рішення Європейського суду з прав людини. К., Центр навчальної літератури, 2018. 232 с.

188. Шаргородский М. Д. Уголовный закон. М., 1948. С.312.

189. Юзікова Н. С. Сучасна практика ставлення європейських країн до вирішення проблем протидії суспільно небезпечним діянням неповнолітніх. Право і суспільство. 2010. № 4. С. 168-173.

190. Як новий Верховний Суд буде захищати від протиправного позбавлення волі: Офіційний сайт інтернет-видання «Закон і бізнес» URL: http://zib.com.ua/ua/128217-yak_noviy_verhovniy_sud_bude_zahischaty_vid_nezakonnogo_pozb.html (дата звернення 08.10.2018).

191. 18 U.S. Code § 1201. Kidnapping. Legal Information Institute. URL: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/18/1201>.

192. 18 U.S. Code § 1202. Ransom money. Legal Information Institute. URL: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/18/1202>.

193. 18 U.S. Code § 1203. Hostage taking. Legal Information Institute. URL: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/18/1203>.

194. 18 U.S. Code § 1204. International parental kidnapping. Legal Information Institute. URL: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/18/1204>.

195. 18 U.S. Code § 1751. Presidential and Presidential staff assassination, kidnapping, and assault; penalties. Legal Information Institute. URL: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/18/1751>.

196. Convention Based on Article K.3 of the Treaty on European Union on the Establishment of a European Police Office: EU .Brussels, 18 July 1995 SN 3549/95/ Official Journal of the European Communities. 1995. 27 November. P.2–32

197. How many people are kidnapped each day in the US? Quora. URL: <https://www.quora.com/How-many-people-are-kidnapped-each-day-in-the-US>.

198. Khushal Vibhute. The 2007 International Convention Against Enforced Disappearance: Some Reflections// Mizan Law Review, Vol. 2, No.2, July 2008, p.287-307

199. Model Penal Code. Official draft and explanatory notes. ICLA. Philadelphia: The American Law Insti. Выпуск 6(21) том 2, 2017 109 tute, 1985. URL: <http://www.icla.up.ac.za/images/un/use-of-force/western-europe-others/UnitedStatesofAmerica/Model%20Penal%20Code%20United%20States%20of%20America%201962.pdf>.

200. New York Penal Law. New York State Law. URL: <http://ypdcrime.com/penal.law/article135.htm>.

Таблиця
підсумків проведення анкетування
з дослідження участі присяжних у судовому провадженні

Опитування проводилось серед слідчих Національної поліції, які працюють в м. Києві, Київській, Черкаській, Житомирській, Чернігівській, Тернопільській областях.

В анкетуванні взяло участь 135 респондентів.

Запитання	Варіанти відповідей	Результат	
		Всього осіб	Відсоток
1. Стать	Чоловіча	79	59
	Жіноча	56	41
2. Вік	від 20–35 років	46	34
	від 35 до 60 років	89	66
3. Ваш стаж роботи?	До 3-х років	25	19
	3 – 5 років	39	29
	5 – 10 років	12	9
	10 – 15 років	21	16
	Понад 15 років	38	28
4. Чи потрібно розділяти незаконне позбавлення волі або викрадення людини на дві різні склади злочинів?	Так	103	77
	Ні	28	21
	Не можу відповісти	4	2
5. Чи доцільно, на Вашу думку, приймати Методичні рекомендації щодо запобігання незаконного позбавлення волі або викрадення людей?	Так, тому що це впливає на ефективність запобігання	93	69
	Ні	39	29
	Ваш варіант	3	2
6. Чи доцільно змінювати розділ III ОЧ КК України на «Злочини проти свободи особи»?	Ні	34	25
	Так	87	64
	Ваш варіант	14	10
7. Чи потрібно закріпити таку кваліфікуючу ознаку	Так, з урахуванням зарубіжного досвіду	91	67

як застосування зброї в національному законодавстві щодо викрадення людини?	Ні	23	17
	Не потрібно	21	16
8. Чи потрібно закріплювати окрему статтю щодо викрадення неповнолітнього?	Так	113	84
	Ні	10	16
	Ваш варіант	0	0
9. Чи доцільним є прийняття Закону про правовий статус осіб, що зникли безвісти?	Так	77	57
	Ні	58	43
	Ваш варіант	0	0
10. Чи достатня міра покарання, на Вашу думку, для незаконного позбавлення волі або викрадення людини в чинному КК України?	Так	72	53
	Ні	61	45
	Ваш Варіант	16	12

Додаток Б

Таблиця
підсумків проведення анкетування
з дослідження участі присяжних у судовому провадженні

Опитування проводилось серед прокурорів, які працюють в м. Києві, Київській, Черкаській, Житомирській, Чернігівській, Тернопільській областях.

В анкетуванні взяло участь 78 респондентів.

Запитання	Варіанти відповідей	Результат	
		Всього осіб	Відсоток
1. Стать	Чоловіча	62	79
	Жіноча	16	21
2. Вік	від 20–35 років	21	27
	від 35 до 60 років	57	73
3. Ваш стаж роботи?	До 3-х років	12	15
	3 – 5 років	8	10
	5 – 10 років	13	16
	10 – 15 років	29	37
	Понад 15 років	16	21
4. Чи потрібно розділяти незаконне позбавлення волі або викрадення людини на дві різні склади злочинів?	Так	60	77
	Ні	18	33
	Ваш варіант	0	0
5. Чи доцільно, на Вашу думку, приймати Методичні рекомендації щодо запобігання незаконного позбавлення волі або викрадення людей?	Так	54	69
	Ні	8	11
	Ваш варіант	16	20
6. Чи доцільно змінювати розділ III ОЧ КК України на «Злочини проти свободи особи»?	Ні	8	10
	Ваш варіант	1	2
	Так	69	88
7. Чи потрібно закріпити	Так, з урахуванням	48	62

таку кваліфікуючу ознаку як застосування зброї в національному законодавстві щодо викрадення людини?	зарубіжного досвіду		
	Так, з урахуванням прогалин у законодавстві	20	26
	Не потрібно	10	10
8. Чи потрібно закріплювати окрему статтю щодо викрадення неповнолітнього?	Так	23	70
	Ні	15	19
	Ваш варіант	9	11
9. Чи доцільним є прийняття Закону про правовий статус осіб, що зникли безвісти?	Так	23	70
	Ні	15	19
	Ваш варіант	9	11
10. Чи достатня міра покарання, на Вашу думку, для незаконного позбавлення волі або викрадення людини в чинному КК України?	Так	45	58
	Ні	32	41
	Ваш варіант	1	1

БЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ЗАКОНОДАВСТВА

04053, Київ, пров. Несторівський, 4, тел. 235 96 01, факс. 235 96 05, e-mail: zak_norm@rada.gov.ua

№ 22/420-1-15-3

„22” 10 2015 р.

ДОВІДКА

**впровадження результатів дисертаційного дослідження
Кабанець Людмили Валеріївни у законотворчу діяльність**

Інформуємо, що наукові положення дисертаційного дослідження Кабанець Людмили Валеріївни на тему: «Засоби запобігання незаконному позбавленню волі або викраданню людини у міжнародному праві», підготовленого на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право були подані у вигляді обґрунтованих пропозицій до Кримінального кодексу України, зокрема з урахуванням позитивного досвіду зарубіжних держав (досвід Латвійської Республіки) запропоновано доповнити статтю 146-2 цього Кодексу «Викрадення неповнолітнього» та закріпити таку кваліфікуючу ознаку як «використання зброї щодо викрадення людини».

Вважаємо, що положення дисертаційного дослідження Кабанець Людмили Валеріївни на тему: «Засоби запобігання незаконному позбавленню волі або викраданню людини у міжнародному праві», підготовленого на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук, є актуальними, мають необхідний теоретичний і методологічний рівень, практичне значення та характеризуються науковою новизною і можуть бути враховані Інститутом законодавства Верховної Ради України у процесі вдосконалення чинного законодавства України.

Директор,
академік НАН України

О.Л. Копиленко

028454
 Приватне акціонерне товариство
 «Вищий навчальний заклад
 «МІЖРЕГОНАЛЬНА
 АКАДЕМІЯ
 УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ»

The Private Joint-Stock Company
 «Higher Education Institution
 «Interregional
 Academy
 of Personnel Management»

Україна, 03039 Київ-39, вул. Фрометівська, 2
 Тел. (044) 490-95-00, факс 490-95-04

2, Frometivs'ka Str., 03039 Kyiv, Ukraine
 Tel. (044) 490-95-00, fax 490-95-04

«18» 09 20 18 р. № 514/1-12

ЗАТВЕРДЖУЮ
 Проректор МАУП,
 доктор наук з державного управління,
 професор

Є.О. Романенко

«18» 09 2018 р.

АКТ

про впровадження результатів дисертаційного дослідження здобувача кафедри управління безпекою, правоохоронної та антикорупційної діяльності ННіП ім. Володимира Великого Кабанець Людмили Валеріївни на тему: «Засоби запобігання незаконному позбавленню волі або викраденню людини: міжнародний досвід» у освітній процес Міжрегіональної академії управління персоналом

Комісія у складі: завідувача кафедри управління безпекою, правоохоронної та антикорупційної діяльності, доктора юридичних наук, професора Заросила В.О.; професора кафедри управління безпекою, правоохоронної та антикорупційної діяльності, доктора юридичних наук, професора Кислого А.М.; професора кафедри управління безпекою, правоохоронної та антикорупційної діяльності, кандидата юридичних наук, старшого наукового співробітника Козаченка О.І; склала цей акт про те, що комісією вивчені матеріали підготовлені здобувачем кафедри управління безпекою, правоохоронної та антикорупційної діяльності ННіП ім. Володимира Великого Кабанець Людмилою Валеріївною на тему: «Засоби запобігання незаконному позбавленню волі або викраденню людини: міжнародний досвід» за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право.

Результати дисертаційного дослідження Кабанець Людмили Валеріївни відображені у навчально-методичних матеріалах з кримінального права та криминології для студентів та слухачів магістратури, де в якості джерела рекомендовано такі публікації:

1. Кабанець Л. В. Порівняльно-правовий аналіз кримінальної відповідальності за незаконне позбавлення волі або викрадення людини. *Право і суспільство*. 2018. № 4. Ч. 2. С. 191-194.
2. Кабанець Л. В. Заходи запобігання незаконному позбавленню волі або викраденню людини. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 4. С. 143-145.
3. Кабанець Л. В. Міжнародно-правове забезпечення протидії незаконному позбавленню волі або викраденню людини. *Альманах міжнародного права*. 2018. № 20. С. 76-81.
4. Кабанець Л. В. Запобігання незаконному позбавленню волі або викраденню людини за кримінальним законодавством деяких країн Європи. *Міжнародний юридичний вісник: Актуальні проблеми сучасності (теорія і практика)*. 2018. Вип. 8. С. 132-135.
5. Кабанець Л. В. Опыт США у предостережении незаконного лишения свободы или похищении людей. *Научно-практический журнал «Jurnalul juridic national: teorie si practica»*. 2018. № 6 (32). С. 65-68.
6. Кабанець Л. В. До питання визначення відповідальності за незаконне позбавлення волі або викрадення людини. Матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Сучасний стан кримінального законодавства України: шляхи реформування», (1 березня, 2018 року). м. Ірпінь, 2018. С. 65-68.

Зазначені матеріали підтвердили належний теоретичний рівень і практичну обґрунтованість та відповідають меті й загальним напрямкам вдосконалення професійної підготовки юридичних кадрів і можуть бути використанні в навчальному процесі при викладанні дисциплін «Кримінальне право» та «Кримінологія» ННіП Міжрегіональної академії управління персоналом.

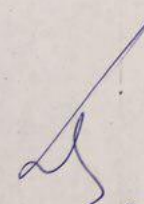
Члени комісії дійшли спільного висновку, що представлені здобувачем Кабанець Людмилою Валеріївною матеріали дослідження ґрунтуються на значній кількості опрацьованих автором під час дослідження законодавчих, наукових, архівних та емпіричних джерел.

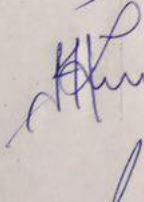
Члени комісії:

завідувач кафедри управління безпекою,
правоохоронної та антикорупційної діяльності,
доктор юридичних наук, професор

професор кафедри управління безпекою,
правоохоронної та антикорупційної діяльності,
доктор юридичних наук, професор

професор кафедри управління безпекою,
правоохоронної та антикорупційної діяльності,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник

В.О. Зарусило

А.М. Кислий

О.І. Козаченко

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор
 Національної академії
 внутрішніх справ,
 доктор юридичних наук,
 професор, заслужений
 юрист України
 підполковник поліції

 С.Д. Гусарєв

29 . 06 . 2018

АКТ

впровадження результатів дисертаційного дослідження здобувача кафедри управління безпекою, правоохоронної та антикорупційної діяльності ННіП ім. Володимира Великого Міжрегіональної академії управління персоналом

Кабанець Людмили Валеріївни на тему:

«Засоби запобігання незаконному позбавленню волі або викраденню людини: міжнародний досвід»

в освітній процес Національної академії внутрішніх справ

Комісія у складі: завідувача кафедри кримінального права, доктора юридичних наук, професора Савченка А.В. (голова комісії), т.в.о. завідувача кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права, кандидата юридичних наук Микитчика А.В., заступника начальника відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності, кандидата юридичних наук, старшого наукового співробітника Калиновського О.В., склала цей акт про те, що результати дисертаційного дослідження Кабанець Людмили Валеріївни на тему: «Засоби запобігання незаконному позбавленню волі або викраденню людини: міжнародний досвід» впроваджені в освітній процес Національної академії внутрішніх справ.

1. Матеріали дисертаційного дослідження Кабанець Л.В. застосовуються в освітньому процесі для підготовки лекцій, навчальних програм, тестових завдань, а також під час проведення різних видів занять з дисциплін «Кримінальне право. Особлива частина», «Кваліфікація окремих видів злочинів», «Кваліфікація злочинів, підслідних органам досудового розслідування Національної поліції», «Правозастосування», «Кримінологія», «Профілактика злочинів», «Аналіз та прогноз злочинності», «Кримінологічна віктимологія».

2. Результати дисертаційного дослідження Кабанець Л.В. відображені у науково-практичних і навчально-методичних матеріалах для здобувачів вищої освіти, де в якості джерел рекомендовано такі публікації:

- Кабанець Л.В. Порівняльно-правовий аналіз кримінальної відповідальності за незаконне позбавлення волі або викрадення людини. *Право і*

суспільство. 2018. № 4. Ч. 2. С. 191-194.

- Кабанець Л.В. Заходи запобігання незаконному позбавленню волі або викраденню людини. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 4. С. 143-145.

- Кабанець Л.В. Міжнародно-правове забезпечення протидії незаконному позбавленню волі або викраденню людини. *Альманах міжнародного права*. 2018. № 20. С. 76-81.

- Кабанець Л.В. Запобігання незаконному позбавленню волі або викраденню людини за кримінальним законодавством деяких країн Європи. *Міжнародний юридичний вісник: Актуальні проблеми сучасності (теорія і практика)*. 2018. Вип. 8. С. 132-135.

- Кабанець Л.В. Опыт США у предостереженні незаконного лишення свободи или похищении людей. *Научно-практический журнал «Jurnalul juridic national: teorie si practica»*. 2018. № 6 (32). С. 65-68.

- Кабанець Л.В. До питання визначення відповідальності за незаконне позбавлення волі або викрадення людини. *Матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Сучасний стан кримінального законодавства України: шляхи реформування»*, (1 березня, 2018 року), м. Ірпінь, 2018. С. 65-68.

3. Зазначені праці підтвердили свій високий науково-теоретичний рівень, практичну доступність і доцільність за результатами підготовки та проведення усіх видів занять, а також можуть використовуватися в науково-дослідній роботі профільних кафедр, наукових лабораторій та перемінного складу академії.

Голова комісії:

Завідувач кафедри кримінального права,
доктор юридичних наук, професор

А.В. Савченко

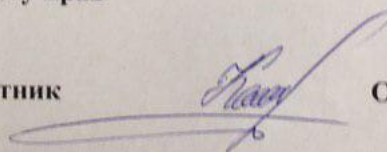
Члени комісії:

Т.в.о. завідувача кафедри кримінології та
кримінально-виконавчого права,
кандидат юридичних наук

А.В. Микитчик

Заступник начальника відділу організації
наукової діяльності та захисту прав
інтелектуальної власності,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник

О.В. Калиновський

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший заступник директора
Державного науково-дослідного
інституту МВС України, доктор
юридичних наук, професор

Т.О. Проценко

.2018 р.

АКТ

впровадження у науково-дослідну діяльність ДНДІ МВС України результатів дисертації Кабанець Людмили Валеріївни «Засоби запобігання незаконному позбавленню волі або викраданню людини у міжнародному праві», підготовленої на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право

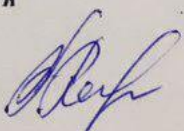
Комісія у складі: завідувача науково-дослідної лабораторії криминологічних досліджень та проблем запобігання злочинності ДНДІ МВС України, доктора юридичних наук, старшого наукового співробітника Кулика О.Г., завідувача науково-дослідної лабораторії проблем правового та організаційного забезпечення діяльності Міністерства ДНДІ МВС України, доктора юридичних наук, старшого наукового співробітника Рядінської В.О., начальника науково-організаційного відділу ДНДІ МВС України, доктора юридичних наук, старшого наукового співробітника Федотової Г.В., склала цей акт про те, що результати дисертації Кабанець Л.В. на тему: «Засоби запобігання незаконному позбавленню волі або викраданню людини у міжнародному праві» мають необхідний теоретичний і методологічний рівень та практичну цінність і можуть бути використані й враховані в подальших науково-дослідних розробках Державного науково-дослідного інституту МВС України.

Завідувач науково-дослідної лабораторії
криминологічних досліджень та
проблем запобігання злочинності
ДНДІ МВС України,
доктор юридичних наук, с.н.с.

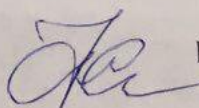
О.Г.Кулик

Завідувач науково-дослідної лабораторії
проблем правового та організаційного забезпечення
діяльності Міністерства ДНДІ МВС України,
доктор юридичних наук, с.н.с.

В.О. Рядінська

Начальник науково-організаційного відділу
ДНДІ МВС України,
доктор юридичних наук, с.н.с.

Г.В. Федотова

ЗАТВЕРДЖУЮ

Заступник начальника ГСУ
Національної поліції України,
кандидат юридичних наук,
Заслужений юрист України

М.С. Цуцкірідзе

26 листопада 2018 року

АКТ

впровадження у практичну діяльність органів досудового розслідування Національної поліції України матеріалів дисертаційного дослідження Кабанець Людмили Валеріївни на тему: «Засоби запобігання незаконному позбавленню волі або викраданню людини у міжнародному праві»

Комісія у складі: заступника начальника відділу ГСУ Національної поліції України кандидата юридичних наук Мірковця Д.М., старшого слідчого в особливо важливих справах ГСУ Національної поліції України кандидата юридичних наук Козак О.В., старшого слідчого в особливо важливих справах ГСУ Національної поліції України кандидата юридичних наук Награбової Л.В. розглянула матеріали дисертаційного дослідження Кабанець Людмили Валеріївни на тему: «Засоби запобігання незаконному позбавленню волі або викраданню людини у міжнародному праві» на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право.

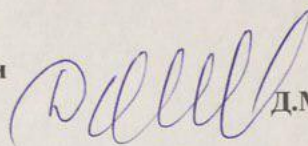
Визначено, що для практичної діяльності Головного слідчого управління Національної поліції України важливе значення мають висновки, пропозиції та рекомендації, які відображені за змістом низки наукових робіт.

Спрямовані висновки та пропозиції належним чином висвітлюють питання протидії транснаціональній організованій злочинності у сфері економіки, за результатами проведених досліджень висловлюються обґрунтовані практичні рекомендації. Висновки, пропозиції та рекомендації автора будуть використані з метою комплексного удосконалення діяльності практичних працівників слідчих підрозділів

Національної поліції України, а також під час проведення занять в системі службової підготовки слідчих.

Комісія дійшла висновку, що результати дисертаційного дослідження Кабанець Людмили Валеріївни на тему: «Засоби запобігання незаконному позбавленню волі або викраданню людини у міжнародному праві» підготовленої на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право, слід вважати впровадженими до практичної діяльності Головного слідчого управління Національної поліції України.

Заступник начальника відділу
ГСУ Національної поліції України
кандидат юридичних наук

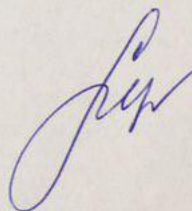
Д.М. Мірковець

Старший слідчий в ОВС
ГСУ Національної поліції України
кандидат юридичних наук

Л.В. Награбова

Старший слідчий в ОВС
ГСУ Національної поліції України
кандидат юридичних наук

О.В. Козак

Додаток М

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Кабанець Л. В. Порівняльно-правовий аналіз кримінальної відповідальності за незаконне позбавлення волі або викрадення людини. *Право і суспільство*. 2018. № 4. Ч. 2. С. 191-194.
2. Кабанець Л. В. Заходи запобігання незаконному позбавленню волі або викраденню людини. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 4. С. 143-145.
3. Кабанець Л. В. Міжнародно-правове забезпечення протидії незаконному позбавленню волі або викраденню людини. *Альманах міжнародного права*. 2018. № 20. С. 76-81.
4. Кабанець Л. В. Запобігання незаконному позбавленню волі або викраденню людини за кримінальним законодавством деяких країн Європи // *Міжнародний юридичний вісник: Актуальні проблеми сучасності (теорія і практика)*. 2019. Вип. 8. С. 132-135.
5. Кабанець Л. В. Опыт США у предостережении незаконного лишения свободы или похищении людей. *Научно-практический журнал «Jurnalul juridic national: teorie si practica»*. 2019. № 6 (32). С. 65-68.
6. Кабанець Л. В. До питання визначення відповідальності за незаконне позбавлення волі або викрадення людини. Матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Сучасний стан кримінального законодавства України: шляхи реформування», (1 березня, 2018 року). м. Ірпінь, 2018. С. 65-68.
7. Кабанець Л. В. Незаконне позбавлення волі або викрадення людини за кримінальним законодавством держав СНД. Матеріали XI Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки в країнах Європи та Азії», (31 грудня 2018 року). м. Переяслав-Хмельницький, 2018. С. 92-94.

8. Кабанець Л. В. Історичний досвід становлення кримінальної відповідальності за незаконне позбавлення волі або викрадення людини. Матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Проблеми боротьби зі злочинністю в умовах трансформації сучасного суспільства», (12 грудня 2018 року). м. Ірпінь, 2018. С. 144-148.